

72353

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
(PREHİSTORYA) ANABİLİM DALI

EKOLOJİK ORTAMIN İNSANIN KÜLTÜREL
GELİŞİMİNE OLAN ETKİLERİ
VE
AKDENİZ BÖLGESİ PALEOLİTİĞİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

C.BAYKAL AYDINBEK

DANIŞMAN: Prof.Dr. İŞİN YALÇINKAYA

ANKARA 1998

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	iv
1.GİRİŞ.....	1
1.1. AMAÇ.....	1
1.2. YÖNTEM.....	3
1.3.MATERYAL.....	4
2. EKOLOJİ VE KÜLTÜR.....	5
2.1. EKOLOJİNİN GENEL ÇERÇEVESİ VE TARİHÇESİ.....	5
2.2. KÜLTÜR VE GENEL ÇERÇEVESİ.....	11
3. DÜNYANIN JEOLojİK ZAMANLARINA GENEL BİR BAKIŞ.....	16
3.1. JEOLojİK ZAMANLAR VE CANLILARI.....	16
3.1.1. KRİPTOZOİK.....	16
3.1.2. PALEOZOİK.....	17
3.1.3. MEZOZOİK.....	19
3.1.4. SENEZOİK.....	20
3.1.5. KUATERNER.....	21
3.2. PLEİSTOSEN.....	22
4. İNSANIN ATALARI VE EVRİMİ.....	28
4.1.FOSİL KALINTILAR IŞIĞINDA İNSAN.....	30
4.1.1. AUSTRALOPİTHECİNAE.....	32
4.1.2. HOMO HABILİS.....	33
4.1.3. HOMO ERECTUS.....	34
4.1.4. HOMO NEANDERTHALENSİS.....	36
4.1.5. AFRİKA VE ASYA'DAKİ NEANDERTHALOİD'LER.....	37
4.1.6. ARKAİK HOMO SAPIENS.....	37

4.1.6. HOMO SAPIENS SAPIENS.....	38
5. AKDENİZ BÖLGESİ VE PALEOLİTİK MERKEZLERİ.....	39
5.1. AKDENİZ BÖLGESİ PALEOLİTİK VE EPIPALEOLİTİK SİTLERİ.....	45
5.1.1. ALTINDERE.....	45
5.1.2. ALTINÖZÜ.....	45
5.1.3. BARADIZ.....	46
5.1.4. BELBAŞI.....	46
5.1.5. BELDİBİ.....	47
5.1.6. BÜYÜK MAĞARA.....	48
5.1.7. ÇARKİNİ.....	48
5.1.8. ÇÜRÜCÜİN.....	48
5.1.9. GAVURİNİ MAĞARASI.....	49
5.1.10. GÜZELOBA.....	49
5.1.11. HAYITLIGÖL.....	50
5.1.12. KANAL MAĞARASI.....	50
5.1.13. KAPALIİN.....	50
5.1.14. KARAİN.....	50
5.1.15. KIZILİN.....	52
5.1.16. MERDİVENLİ MAĞARA.....	52
5.1.17. ÖKÜZİNİ.....	53
5.1.18. ÜÇAĞIZLI.....	53
6. GENEL DEĞERLENDİRME.....	56
6.1. PALEOLİTİKTE BESLENME.....	58
6.2. PALEOLİTİKTE KONUT.....	61
6.3. ATEŞ VE ETKİLERİ.....	64

6.4. SANAT.....	68
7. SONUÇ.....	71
ÖZET (TÜRKÇE)	
ÖZET (İNGİLİZCE)	
KAYNAKÇA	
LEVHALAR LİSTESİ	
LEVHALAR	

ÖNSÖZ

A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün Lisansüstü programları çerçevesinde hazırlamış olduğum bu çalışma ile, ekolojik ortamların insanın kültürel gelişiminde oynadığı rol, özellikle Paleolitik insan açısından ele alınarak incelenmiştir.

Yapılan çalışmada insanın biyolojik evriminin oluştuğu uzun yıllar boyunca, doğadan yoğun olarak etkilendiği, ancak bu etkilenmelerin insanın beyin yapısında değişikliklere neden olarak, bir kültürel kapasiteyi meydana getirebilmesine imkan verecek zeka düzeyine ulaşmasını sağladığı görülmüştür. Paleolitik'le başlayan kültürel faaliyetler, bu uzun dönem boyunca çok ağır adımlarla ilerlemiştir. Bunun nedenini insanın kültürel birikimden yoksun olmasında aramak gerekir. Paleolitik insanın en önemli kültürel faaliyetleri beslenmek için avcılık (alet üretimi), konut, ateşin kontrol altına alınışı, sanat ve buna bağlı olarak gelişen din, büyü gibi diğer yaklaşımlardır. Bununla beraber insanın fikirlerini birbirlerine aktarabileceği, tecrübe ve birikimlerin sonraki kuşaklara iletilebileceği, bir dil geliştirmiş olması kültürel birikim açısından çok önemlidir. Günümüz insanı ortaya çıkarttığı kültürle şimdilik doğaya hakim olmuş görünüyor. Ancak günümüzde çok büyük zararlar verdiğimiz ekolojik dengeler birgün türümüzün yok olmasına neden olabilirler.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında değerli görüş ve bilgilerinden büyük ölçüde yararlandığım tez danışmanım Prof.Dr. Işın Yalçınkaya'ya ve yardımlarını gördüğüm diğer tüm kişilere teşekkürlerimi sunmayı bir görev bilirim.

C.Baykal AYDINBEK

1. GİRİŞ

“Ekolojik Ortamın İnsanın Kültürel Gelişimine Olan Etkileri ve Akdeniz Paleolitiği Açısından Değerlendirilmesi” konulu çalışmada, öncelikli olarak Dünya'nın oluşumundan bu yana, geçirdiği jeolojik dönemler ve bu dönemler sırasında gelişen hava, yer ve diğer hareketlerin, canlıların evrimleşmesindeki etkisi ele alınmıştır. Bugünkü formunu binlerce yıl süren evrimleşmeler sonucu kazanan insanoğlu da hiç kuşku yoktur ki bu etkileşimden payına düşeni almıştır. Bu gelişmeler sırasında doğa ona bir taraftan çok hor davranmıştır, çünkü insanın ne soğuktan korunabilmek için postu, ne de yırtıcı hayvanlarla başa çıkabilecek kesici pençe ve dişleri vardır. Ancak diğer taraftan belki de bu eksiklikler insanın beyin gelişimine etki yapmış, yaşayabilmek için aklını içgüdülerinden daha fazla kullanmak zorunda kalan atalarımız beyinsel gelişim sürecine girerek bugünkü formu yakalayabilmişlerdir. İnsan gözünün derinliği ve renkleri çok iyi algılayabilmesi, çift gözle bir nesneyi tek bir nesne halinde görebilmesi ya da elleriyle nesnelere kavrama ve işleyebilme özelliği göstermesi gibi gelişmeler insanlara evrimde sunulan en büyük armağan olmuştur.

1.1.- AMAÇ

Dünya üzerindeki insan gruplarının kültürel çeşitlilikleri, kültürel zenginlikleri ortaya getirebilmeleri ya da insanın, insan olma anından başlayarak yaşamını değiştirmesi ve çeşitli birikimleri üst üste koyarak, sonunda dünyaya hakim bir canlı olabilecek kültürel birikime sahip olabilmesi hiçte kolay olmamıştır.

İnsanın, insan olma özelliklerini kazandığı andan (Alet üretimi), kendini büyük kültürel patlamalarla ortaya çıkaran Neolitik Döneme kadar, olan gelişmeler

çok ağır ve yetersizdir. Bunun nedenini insanın yavaş gelişen zihinsel yetisinin yanısıra, kültürel birikimden yoksun oluşunda aramak gerekmektedir. Paleolitik, insanın geçirdiği kültür tarihi içinde en fazla yer tutan dönemdir. Yaklaşık 2.5 milyon yıl önce alet üretimiyle kendini gösteren bu dönem, M.Ö. 8000'lerdeki (Neolitik Dönem) büyük kültürel patlamaya kadar geçen uzun sürede çok ağır ama emin adımlarla, insanı doğanın hakimi olmaya hazırlamıştır. Bu geniş süre içindeki ekolojik hareketler insanın ateş kullanmayı, avlanmayı, yerleşmeyi öğrenmesinde ya da ortak bir amacı paylaşmayı becerebilecek kültürel düzeye gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Ancak unutulmaması gereken çok önemli bir konu, doğaya hakim olan insanoğlunun çok hızlı ve kontrolsüz bir teknolojik gelişmeyi sürdürmesidir. Bir taraftan kendi soyumuz için, en iyi koşulları yaratmaya devam ederken diğer taraftan doğaya ve doğal düzene çok büyük ve geri dönülmesi olanaksız hale gelebilecek zararlar vermekteyiz. İnsanoğlu şunu özellikle anlamak zorundadır; kültürel gelişmelerle dünyayı kontrol altında tutuyor olabiliriz, ancak bozduğumuz ekolojik dengeler bir gün mutlaka bizi de etkileyecek ve soyumuzu sürdürebilmek için çok büyük bir savaş vermemiz gerekecektir. Bu savaş insanın bugüne kadar yaptığı en zorlu savaş olacaktır, çünkü insan kendine karşı savaşmak zorunda kalacaktır. Eski Medeniyetlerin ekolojik ilişkileri konusunda yapılan bazı araştırmalarda bu durumu destekleyecek ilginç bulgular saptanmıştır;

“ Eski Sri Lanka, İndüs Vadisi ve Orta Amerika'da Yukatan bölgelerindeki medeniyetler, bitki örtüsünün değişmesi, dolayısıyla tarımsal üretimin düşmesi ve toprak kullanımının bozulması gibi nedenlerle tarihe karışmışlardır. Örneğin Orta Amerika'daki Maya medeniyetinin çökmesi, temel olarak dış düşmanların

baskısıyla değil, nüfus artışıyla koşturarak tarımın giderek daha yoğunlaşması ile ilgilidir. Onyedinci yüzyıllık Maya tarımcılığını inceleyen bilimadamları, tarım amacıyla bitki örtüsünün tahribinin yüzyıllarca devam ettiğini; giderek artan erozyon sonucu toprağın taşıma gücünün azaldığını ayrıntılı olarak belgelemişlerdir. M.S. 250 tarihlerinde artık çorak kalmış Maya ülkesinde büyük bir ekolojik kriz olmuş ve bu tarihlerde nüfus onda birine düşmüştür.”¹

Araştırmada özellikle Akdeniz Paleolitiği açısından, bölgenin ekolojik özellikleri göz önünde bulundurularak, bugüne kadar saptanmış olan Paleolitik ve Epipaleolitik yerleşimler biraraya getirilmeye çalışılmıştır. Amacımız bu yerleşim yerlerindeki avcı ve toplayıcı toplulukların kültürel yaşamları ve dünyanın diğer bölgelerindeki Paleolitik insanların geçirdikleri kültürel aşamalar arasında bağlar kurarak ekolojik ortamın etkilerini ortaya çıkartmaktır.

1.2.- Yöntem

İnsan kültürel bir birikime sahip olan ve bu birikimi kendi hayatını kolaylaştırmak için kullanabilen tek canlıdır. Ancak bu birikimin bugünkü düzeye ulaşması, onun doğadan ya da ekolojik ortamdan aldığı tepkilerle doğrudan ilgilidir. İnsan soyu kültürel gelişme ve birikimini belli bir hızda sürdürürken ekolojik dengeler onun birdenbire büyük bir sıçrama yapmasını gerektirir hale gelmiş ve gelişmeler birdenbire çok hızlanmış veya yavaşlamıştır. Konunun ekolojik ortama bağlı olarak değişen kültürel potansiyeli işlemeyi amaçlaması, Dünyanın jeolojik dönem ve oluşumlarını, insanın ortaya çıkışını ve modern insana kadar geçen evrim çizgisini, Paleolitik açıdan önemi olması nedeni ile

¹ Berkes, Kışlalıoğlu, 1990: 258

Pleistosen fauna ve florayı, bütün bunlara bağlı olarak gelişen alet yapma tekniğindeki çeşitlenmeyi ve tüm kültürel gelişmeyi sebep ve sonuç ilişkisi açısından ele alarak incelememizi gerektirmiştir. Bunun için tüm bu ayrı konular, çeşitli yayınlar ve araştırmalar taranılarak biraraya getirilmiş ve bir süzgeçten geçirilerek sonuca varılmaya çalışılmıştır.

1.3.- Materyel

Çalışmanın ana konusunu oluşturan Paleolitik Ekoloji ve Akdeniz Bölgesi Paleolitik Kùltürleri açısından değerlendirilmesi amacıyla bölgede yapılan tüm Paleolitik çalışmalar biraraya getirilmeye çalışılmıştır. Özellikle kazıları hala devam etmekte olan Karain ve Öküzini Mağaraları'nın yayınları dikkate alınarak ve bunlara diğer çalışmalarını da ekleyerek Akdeniz Bölgesi Paleolitik'inin ekolojik ortamla olan bağlantısını ve buna bağlı olarak gelişen kültürel potansiyeli ortaya çıkarmaya çalıştık. Çalışmamız kaynak tarama ağırlıklı olması nedeni ile birçok yazarın fikir ve görüşleri irdelenmiştir.

2.-EKOLOJİ VE KÜLTÜR

2.1.-EKOLOJİNİN GENEL ÇERÇEVESİ VE TARİHÇESİ

Ekoloji canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır.Yakın yıllara kadar biyolojinin oldukça önemsiz bir dalı olarak; bitki ve hayvanların çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen ekoloji, 1970'lerden bu yana kapsamı ve çevre sorunlarının giderek önem kazanması sonucu genişlemiş, insan-doğa ilişkilerini de içermeye başlamıştır.

Ekolojinin bir başka tanımı da şöyle verilebilir; sosyal-kültürel sistemlerin doğal çevreleriyle olan ilişkilerini ve karşılıklı etkileşimlerini inceleyen bir bilim dalının yeni adıdır. Bilim eski, sözcük ise yenidir. Eskiden, beşeri coğrafyanın, ekonominin, sağlık mühendisliğinin ve koruyucu hekimliğin ilgilendiği konular ve sorunlar, topluca bu yeni bilimin ilgi alanı içine girmektedir. Ekoloji ekonomi kelimesi gibi, eski Yunan'ca bir kelime olan **Oikos=Evcik**, sözcüğünden türetilmiştir. Nasıl ekonomi,ev (yurt) yönetimi anlamına geliyorsa, ekoloji de çevre idaresi ve denetimi anlamına gelmektedir. ²

İlk kez 19'uncu yüzyılda karşımıza çıkan bu kelime, Alman bilimcisi Heackel tarafından, 1869'da eski Yunan'ca **Oikos=Evcik**, **Logos=Bilim** kökeninden türetilmiştir.Heackel hayvan türlerinin çevreleriyle olan ilişkilerinin ele alınacağı bilimsel bir alan için "Ekoloji" terimini öneriyordu.³

İnsan hayatını devam ettirebilmek için, insan olma özelliği kazandığı andan bu yana sürekli bir yaşama savaşı içindedir. Onun başarısının sırrı, güncel

² Güvenç, 1984: 69

³ Örs, 1982: 104

yaşamında kullandığı ekolojik bilgi birikimidir. Kendini geçindirebilmek, yaşamını sürdürmek için toprağı kullanan çiftçi, hayvan yetiştiricisi ya da profesyonel balıkçı, başarılı olmak için çevresine çok sağlam bir ekolojik yaklaşım uygulamak zorundadır. Balık tutabilmek, ya da toprağı en iyi şekilde kullanabilmek için, çevresindeki ekolojik koşulları tanınması, doğru değerlendirmesi ve edindiğı bilgiyi çevresine uygulaması gerekir. Bu durumda biri, yaşayabilmek için uğraşına ne denli bağımlıysa, kullandığı ekolojik bilgiler o kadar tutarlı olur. Kuşaklar boyunca biriken böyle bilgiye, geleneksel ekolojik bilgi de diyebiliriz. Doğanın güdümü altında yaşayan ilk insan grupları, doğanın kurallarını günlük yaşamlarının bir parçası olarak görmüşler ve bu bilgileri kuşaklar boyu, ağız yoluyla birbirlerine aktarmışlardır. Bir görüşe göre; bu geleneksel ekoloji bilgilerinin, bilimsel bir nitelik kazanmaları ancak yazıya geçirilmeleri ile mümkün olabilmıştır. İşte bilimsel ekolojinin başlangıç aşaması, olarak tanımlayacağımız bu aşama eski Yunan'lılara kadar gitmektedir. Aristo'nun hocası olan ve M.Ö.300 yıllarında yaşamış olan Teofrostus'tan kalan yazılar, ekolojik tema taşıyan en eski yazılar arasındadır. Ancak eski Yunan'lılardan sonra, uzun süre yapılmayan ekolojik çalışmalar, Rönesans'tan sonra tekrar ortaya çıkmıştır. Taksonomi (biyolojik sınıflandırma) biliminin babası sayılan Linnaeus'un 1790 tarihlerinde bitkilerin büyüyebilmelerine çevrenin etkisini inceleyen yazıları, Reamur'un 1742'de karıncalar üzerindeki gözlemleri, Malthus'un 1798'de insan popülasyonları ile ilgili analizleri, bu dönemin örnekleri arasında sayılmaktadır. ⁴

Doğada büyük, küçük hiçbir canlı tek başına bulunmadığı gibi, başka canlıların bulunmadığı, belli fiziksel-kimyasal koşulların karşılanmadığı bir

⁴ Berkes-Kışlalıoğlu, 1990: 32

ortamda da var olamaz. Canlının bulunduğu yerdeki fiziksel-kimyasal koşullar ve diğer canlılar o canlının çevresini oluşturur. Ekolojik anlamda çevre sözcüğü, bireyle ilişkili canlı cansız herşeyi kapsar. Böylece her organizmanın çevresi canlı ve cansız olmak üzere iki kısımdan oluşur. Bir görüşe göre insanoğlu göçebeliği bırakıp, yerleşik hayata geçtiği andan itibaren sosyal organizasyonda ve insan evriminde yeni gelişmeler ortaya çıkmış, insanın çevreye uyumu yerine, çevrenin insana uyumu başlamıştır. İnsanlar kendilerine uygun olmayan çevreyi değiştirerek, amaçlarına uygun hale getirmişlerdir. Başlangıçta, çevre sınırlı ölçüler içerisinde denetim altına alınabilmiş ancak teknolojinin zamanla ilerlemesiyle, yaşam biyolojik açıdan çok daha kolay hale getirilmiş; enerji kullanımı sürekli olarak artmıştır. Bundan dolayı doğada durum tersine bir gelişme göstermiş, insana uyum yapabilen canlılar hayatta kalabilmişlerdir. Organizmalar hem cansız çevrelerinden etkilenirler, hem de varlıklarıyla cansız çevrelerini etkilerler. Bununla beraber tüm canlılar arasında, bulunduğu ortamı en çok etkileyen canlı, insandır. İnsandan başka hiçbir canlı geniş alanların bitki örtüsünü kaldırarak, kendine toplu barınak yerleri yapıp, tarım alanları açamaz. Madenleri cansız ortamdan çıkaramaz ya da insan yapısı (sentetik) kimyasal maddeler üreterek ortama ekleyemez. Dolayısıyla insan canlı-cansız çevrenin çok hızla ve düzensiz değişmesinin sorumluluğunu yüklenmiş durumdadır.⁵

Doğada ekolojik ilişkiler yalnız organizma ve cansız çevresi arasında olmaz; canlıların birbirleriyle etkileşimlerini de içerir. Organizmalar arasındaki ilişkileri, beslenmeye ve üremeye yönelik ilişkiler olmak üzere iki ana grupta toplamak mümkündür. Doğada hangi organizmanın, hangi organizmayla beslendiği

⁵ Berkes-Kışlalıoğlu, 1990: 15, Odum, 1983:6-10

ekolojinin çok önemli bir konusudur. Organizmanın beslenme ilişkileri, çoğunlukla kendisiyle ayrı türden canlılar arasında geçer. Canlılar arasındaki beslenme ilişkileri her zaman bir organizmanın diğerini besin kaynağı olarak kullanması şeklinde görülmez. Değişik türden canlılar herhangi bir besin kaynağını elde etmek için yarışabilirler. Buna ekolojik rekabet adı verilir. İki veya daha fazla organizmadan her birinin, yaşamı için gerekli kaynağı ele geçirmeye çalışması anlamına gelen rekabet ise ekolojinin bir başka önemli konusudur. Ekolojik gereksinimleri birbirine çok benzeyen iki tür, kaynakları kısıtlı bir ortamda uzun süre bir arada yaşayamazlar. Ergeç bir tür, rekabeti kaybederek, ortamı diğerine terk eder. Başka bir deyişle ya ortamdan kalkar, ya da başka bir ortama gider, böylelikle yayılımcı değişir. Buna ekolojide rekabetle elenmek ilkesi ya da bu konunun öncülerinden olan Gause'un adıyla **GAUSE** ilkesi adı verilir. Ayrı türden canlılar arasındaki beslenme ilişkileri her zaman düşmanca olmaz. Bazen iki değişik tür organizma bir araya gelerek her iki tarafa da yararlı bir ortaklık oluşturabilirler. Buna ise ekolojide **sembiyoz (ortak yaşam)** denir. Buna verilebilecek güzel örneklerden birisi liken adı verilen bitkisel canlılardır; deniz yosunu türünden bazı organizmalar, fungus türü organizmalarla bir araya gelip, liken denilen tek bir organizma gibi yaşarlar. Beslenmeye yönelik ilişkiler, aynı tür canlılar arasında da olabilir. Bunlar çoğunlukla bir arada beslenme, bulunan besinin yerini birbirlerine bildirme ya da tam tersi olarak, besin maddesi uğruna kavga etme şeklinde görülür. Doğada diğer bir tür ilişkiler grubu ise organizmanın üremesine yönelik ilişkilerdir. Bunlar çoğunlukla aynı türden bireyler arasında olur ve eş bulma, eşe kendini kabul ettirme, aynı seksten bireyleri çevreden uzaklaştırma gibi çeşitli davranışları içerir.⁶

⁶ Berkes-Kışlalıoğlu, 1990: 15, 219

İnsan türünün ekolojisini anlatan bir başka görüşe göre ise, insan ekolojisi açısından iki sistem vardır; insan (birey, grup, toplum) ve çevresi (doğal ve yapay çevre). İşte bu iki sistemin birbiriyle olan etkileşimleri ve bu ilişkilerin düzeni ekolojinin en önemli konularından birisidir. İnsan ekolojisinin, insan ve çevresi ile ilgili tüm bilimlerin verilerine ihtiyacı vardır. Çünkü ekoloji alanındaki çabaların temel amacı, insanın çevresiyle olan ilişkilerine bütüncü bir yaklaşımla bakılmasını sağlamaktır.⁷

Daha önce de değindiğimiz gibi, insan kadar çevresini etkileyen başka hiçbir tür yoktur. Ancak, bazı ekologlar insanı ekolojinin kapsamı dışında bırakmışlardır. Bunun nedeni, insan-çevre ilişkilerinin diğer canlılarla karıştırılmayacak ölçüde karmaşıklığıdır. İnsanın kendini doğanın diğer parçalarından soyutlayarak düşünmesi, bugün çevremizde her alanda görülen doğa-insan dengesizliğine yol açmıştır. Ekolojiyi anlayabilmek için, insanı da kapsamak üzere ekosferdeki tüm canlıların ilişkilerinin bilincinde olmamız gerekmektedir. İnsanoğlu, kendisini bildi bileli, doğaya egemen olma çabası içindedir. İnsan yaşamı, belki de bu egemenlik savaşının onun tarafından kazanılmasına bağlıydı. İnsanoğlunun, doğa güçlerinin, en azından büyük bir bölümüne egemen olabildiği söylenebilir. Ancak aslında doğa-insan çatışmasında, insanın başarısı yanıltıcıdır. Ortada, insanoğlu için öyle pek övünülebilecek bir başarı yoktur. İyice yaşlanmış, çok yıpranmış ve asıl önemlisi iyice kirlenmiş bir dünyaya egemen olmak önemli bir başarı sayılamaz.⁸

Canlılığın ortaya çıkışında etken olan doğal çevrenin, biyolojik evrime olan etkisi ve katkısı bugünlere gelmemizi sağlamıştır. Ancak bugünden sonrasını yani

⁷ Alpagut, 1982: 16

⁸ Zabunoğlu, 1982: 109

geleceğimizi de garanti altına almak doğrudan bizim ellerimizdedir. Artan nüfus, sorumsuzca kullanılan doğal kaynakları tükettiğinde doğa tarihinden alınacak dersler akla gelmelidir. Tükenen türler hep doğal çevrelerinin değişimi sonucunda ortadan kalkmışlardır. İnsanoğlunun'da başına neden aynı son gelmesin? Doğal dengeyi korumak yerine, insan eliyle sarsmak ancak bilinçsiz davranışlarla açıklanabilir. Geçmişten ders alınması gereken nokta, türlerin doğal çevrelerini kaybettikleri zaman yok oldukları gerçeğidir. İnsanoğlu istediği kadar doğayı denetimi altında tutsun, dengesini bozduğu doğal düzenin bir gün kendi soyunun tükenmesine yol açabileceğini de anlamak zorundadır.

Ekolojinin genel tanımlamasını yapmaya çalışırken konuyla ve özellikle de paleolitik ile, uğraşan bilimadamları açısından da önemi olması nedeni ile, **Paleoekoloji** konusuna girmek ve bu konuyla ilgili bazı bilgileri aktarmak yerinde olacaktır; Paleoekoloji canlıların tüm hayat süreçleri boyunca (geçmişten-günümüze) çevreyle olan ilişkilerine göre, geçirdikleri değişiklikleri inceleyen bir bilim dalıdır. Bundan hareketle paleoekoloji, çok dar kapsamlı olarak düşünülen ekolojinin ana konularından biri olarak görülebilir. Bilimsel olarak daha fazla ayrıntıyı ortaya koymak için yapılan her türlü çalışma, belli temel soruların cevaplarını bulmak için, yapılan araştırmalardır. Örneğin fosil nedir, fosil hangi zamanın fosilidir, araştırma konusu olan fosilin kökeni ne idi ve aynı soydan gelenleri hangileridir, fosiller hakkında geçmişte yapılan çalışmalar kimlere aittir veya bu fosillerin geçmişte nasıl ve nerede yaşadıkları gibi birçok soru bu kapsam içinde düşünülebilir. Böylece paleoekolojiyi, canlı organizmaların ilk ortaya çıktıkları andan bugüne kadar ki yaşam ortamlarının çalışılması şeklinde de yorumlayabiliriz. Jeolojik tarihçe boyunca da tüm ortamlar ve coğrafya devamlı

değişmiş, şekillenmiştir. Bu jeolojik değişim sürecine bağlı olarak canlılar, dolayısıyla da paleoekolojik konumları ve yaşam ortamları değişmiştir. İşte tüm bu değişiklikler paleoekolojinin temel konusudur.⁹

Ekolojiyi temel hatlarıyla ele aldığımız bu bölümün sonunda şunu özellikle irdelenmek yerinde olacaktır. İnsan diğer canlılardan farklı biyolojik bir canlı değildir. Ancak doğayı denetimine alabilen bir kültür evrimi düzeyine ulaşabilmiş, tek canlıdır.

2.2.-KÜLTÜR VE GENEL ÇERÇEVESİ

Kültür kavramı, araştırmamızla da yakın ilgisi olması nedeni ile, üzerinde durulması ve bazı yaklaşımlar getirilmesi gereken bir konudur. Ancak kültürü değil bir kelime, başlı başına bir deneme ile bile anlatmak, tanımlamak kolay bir iş değildir.

Kültür sözcüğü Türkçe'ye, Fransızca'dan geçmiş olup, temelde "çevirmek, döndürmek, toprağı altüst etmek, tarlayı sürmek, işlemek, bakım göstermek" gibi anlamlar taşıyan" Latince *Colere* fiiline dayanmaktadır. Culture sözcüğü XVII. yüzyıla kadar Fransızca'da da aynı anlamda kullanıldı. İlk kez ünlü Voltaire, Culture sözcüğünü, insan zekasının (esprit) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. Sözcük buradan Almanca'ya geçmiş ve 1793 tarihli bir Alman Dili Sözlüğünde Cultur olarak yer almış. Etnolog G.KLEMM "İnsanın Genel Kültür Tarihi" adlı on ciltlik eserinde Cultur sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim karşılığında kullandı. Sözcük ve kavram buradan, İspanyolca, İngilizce, ve Slav dillerine geçti. Antropoloji bilimleri ailesinde bugün de

⁹ Taner, Uysal, 1994: 5-10

çoğunlukla kullanılan ilk bilimsel kültür tanımını veren İngiliz antropologu Tylor'un, (1871) kültür kavramını Almanca'dan aldığı, özellikle Klemm'den esinlendiği kanısı oldukça yaygındır.¹⁰

Bir görüşe göre insanoğlu dünya yüzüne ebeveynden aktarılan çeşitli potansiyelle yüklü olarak gelir ve içine doğduğu çevre bu potansiyeli şekillendirir. İnsanoğlunun çevresi ise kültür olarak tanımlanır.¹¹

Kültür oldukça zor tanımlanabilen, uzmanların belli bir tanım üzerinde anlaşamadıkları bir kavramdır. Bu güçlüğü'nun nedenini , aslında kültür sözcüğünün çok anlamlı bir sözcük olmasında aramak gerekir. Örneğin; kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır, belli bir toplumun kendisidir; bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir, ya da bir insan ve toplum kuramıdır. İşte bir sözcüğe bu kadar çok ve çeşitli anlamlar yüklenince, onun tanımlanamaz hale gelmesini şaşırtıcı bulmamak gerekir.

"Ancak birçok açıklamaları yapılan bu sözcük özetlenecek olursa dört ayrı anlamda veya genel ve özel türleriyle sekiz ayrı anlamda kullanılmaktadır;

1.) Bilim alanındaki kültür: Uygarlıktır. (Levha I, tablo 1)

2.) Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür.

3.) Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlardır.

4.) Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür: Üretme, tarım, yetiştirmedir.

1.a.) **UYGARLIK:** Bütün kültürleri, eğitim türleri, sanatlar, ve teknolojiyi kapsar.

2.a.) **EĞİTİM:** Bütün özel eğitim türleri, sanatlar ve teknolojiyi kapsar.

¹⁰ Aksoy, 1996: 113

¹¹ Saran, 1993: 129

3.a.) **SANAT:** Bazı özel eğitim türleridir.

4.a.) **TEKNOLOJİ:** Üretim, malzeme ve her ikisini birleştiren iş bilgisidir.”¹²

Kültür için genel olarak şunları söylemek mümkündür; Kültür öğrenilir, kültür tarihidir ve süreklidir, kültür toplumsaldır, kültür ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir, kültür ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır, kültür değişir, kültür bütünleştiricidir, kültür bir soyutlamadır. En ilkelinden, en ilerlemişine kadar hiç bir sosyal / kültürel sistem tek başına var olamaz. Onun bir kültür çevresi, uzak ve yakın komşuları vardır. Sistemin, çevresiyle sık ve sıkı kültürel ilişkileri vardır. Sistemin çevresine doğru yayılan difüzyon dalgaları olduğu gibi, sisteme yakın ve uzak çevresinden ulaşan difüzyon dalgaları da vardır. Kültür sistemi, çevresindeki uzak yakın öteki toplumlarla alışveriş içinde bulunan açık bir sistemdir.¹³

Her “kültür” ün, bilinçli ya da bilinçsiz, bir amacı, bir yönü vardır. Uygarlığın amacı, doğa'nın sırlarını bularak, onun güç ve zenginliklerini kullanmaktır.Yine buna karşılık, her toplumun amacı, doğadan yararlanmada, diğer toplumlardan geri kalmamaktır. Burdan yola çıkarak her kültürel kurum ya da sistemin, bir ideolojisinin olduğunu söylemek yanlış olmaz. (Levha I, tablo 2)

Saran'a göre, bugün oldukça eskimiş bulunmakla beraber, bütüncü kültür tanımlarının belki de en iyisini Tylor yapmıştır. Buna göre; Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.¹⁴

¹² Güvenç, 1984: 98-99

¹³ Güvenç, 1984: 103-112

¹⁴ Saran, 1993: 129

Bir başka görüşe göre ise, kültür kavramının, gelişme kavramından, zamana uyum sağlayabilme fikrinden ayrı hesaplanamayacağı düşünülmektedir. “ Bu bağlamda gelişme en güzel ifadesiyle şöyle örneklenerek tanımlanabilir: Nasıl insanoğlunun bedensel gelişimi ve buna paralel olarak da zeka gelişmesi doğal karşılanırsa, yani bedenin gereksinimine uygun bir us, usun gereksinimine uygun bir beden ve bu ikili gelişmeyi olanaklı kılabilecek bir çevre ayarlaması, çevre yaratılması beklenir ise, kültür kavramının da bu gelişmeleri amaçlar olması ve bunun evrensel boyutta ve yarına dönük olması beklenir, beklenmelidir”.¹⁵

Tezin ana konusunu oluşturan ekolojik ortamın, kültür ile olan bağlantısını özellik ile Paleolitik açıdan ya da başka bir deyişle insanlaşma süreci içindeki insan grupları açısından incelemek için ise öncelikle, bu grupların kültürel fonksiyonlarına da değinmek gereklidir. Kültür göreceli olarak maddi ve zihinsel kültür olarak ikiye ayrılabilir. Ancak bu iki kavramı birbirinden soyutlamak mümkün değildir. İnsanlaşma süreci içindeki, gruplar öncelikle bir şekilde, zihinsel kültürlerini oluşturmuş (ekolojik ortamın etkisi ile) ve bunu gündelik hayatlarına maddi kültür olarak aktarmışlardır. Birçok araştırmacı insanlaşma süreci içindeki bu grupların kültürel faaliyetlerinin en büyük delili olarak onların alet üretme ve kullanma yetilerini temel almıştır. İşte bu alet üretim durumu, üretilen aletlerin tipleri, işlevsel durumlarına göre Paleolitikle uğraşan bilimadamları, paleolitiği çeşitli kültür aşamalarına ayırmışlardır. Diğer bir deyişle insanın alet üretimi, kültürel faaliyetlerinin başlangıcıdır diyebiliriz. Yine bu grupların toplu halde yaşama biçimlerini geliştirmeleri, çok basit bile olsa bir konut edinme düşünceleri hep bu insanlaşma grubu içindeki kültürel faaliyetlerin birer göstergesidir.

¹⁵ Erinç, 1995: 45

“Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun ölçütüydü bu... Sorardı o: Parist’tesin, açsın... Cebinde elli frangın var... Ne yaparsın? Karnını mı doyurursun? Sinemaya, son günlerin en iyi filimine mi gidersin? yoksa küçük bir tıpkıbasım mı alırsın, müzeye mi girersin?

Eklerdi sonra: **İşte o yaptığın senin kültüründür.**¹⁶

Kültür kavramı konusunda bu bölümde aktardığımız tüm bilgilere karşın, bu kavramı çeşitli bakış açılarıyla irdeleyerek çoğaltmak mümkündür. Ancak bu bölümün sonunda anlatılanları bütünleyebilmek açısından Marx’ın tanımını, tamamlayıcı bir tanım olarak vermek yerinde olacaktır.

“Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir”

¹⁶ Bektaş, 1992: 65

3.-DÜNYANIN JEOLJİK ZAMANLARINA GENEL BİR BAKIŞ

3.1.-JEOLJİK ZAMANLAR VE CANLILARI

Dünyamız yaklaşık olarak zamanımızdan 4 milyar yıl önce şekillenmiş, yaklaşık 3 milyar yıl önce ise ilkel prokaryotlar görülmeye başlamışlardır. Tüm bu geçen süre içinde dünya, büyük jeolojik olaylarla karşılaşmış, kıvrılmalar (Orojenez) sonucu dağlar, denizler ve göller oluşmuş ya da yok olmuş, dünya üzerinde büyük iklim değişiklikleri yaşanmıştır. "Jeolojik Zamanlar" dünyanın oluşumundan bu yana, yaşanan tüm bu değişiklikler göz önüne alınarak saptanmıştır. Çevre koşullarında meydana gelen değişikliklere göre canlıların bir kısmı ortadan kalkmış, bir kısmı değişerek uyum yapmış, bir kısmı da bu değişikliğe dayanabilmiştir. Aşağıda genel hatlarıyla anlattığımız jeolojik zamanlar (era) arasında kesin bir sınır yoktur, kendi içlerinde devirlere (periyot) ve devirlerde kat (epok) adı verilen alt birimlere ayrılmıştır; (Levha II)

3.1.1.-Kriptozoik: Çoğunlukla zaman olarak kabul edilmeyen bu zamanın, iki deviri vardır. Bunlar Arkeozoyik ve Proterozoyiktir. Arkeozoyik günümüzden aşağı yukarı 2 milyar yıl önce sonlanmış olup, yüksek sıcaklık, basınç ve çalkantı devrin en önemli özelliğidir. İlk kez bu dönemin sonunda canlı belirtisi gözlemlenmiştir. Bunlar prokaryotik canlılar (bakteri ve mavi-yeşil alg benzeri canlılar) olup 3.2 milyar yıl öncesine aittirler. Büyük miktarda sediman oluşumuyla kendini gösteren Proterozoyik'te ise "Eukaryotik" hücreler oluşmuş, bitki ve hayvanlarda bazı gruplar belirlenmiş, çok hücreli organizmalara geçiş tamamlanmıştır. Medüzlerin çok görüldüğü devre bazı araştırmacılar tarafından "Medüz Devri" de denilmektedir. Yine bazı yayınlarda fosil kalıntılarının bulunduğu

kattan başlayarak devir sonuna kadar olan kısım "Prekambrium" adını da almıştır. 1.200 milyon yıl öncesine doğru serbest oksijen atmosferde çoğalmaya başlamıştır.¹⁷

3.1.2.-Birinci Zaman - Paleozoik (550-205 milyon): 370.000.000 yıl süren Paleozoik'te kuş ve memeli hayvan filumları hariç, diğer tüm filumlar ortaya çıkmıştır. Bu hayvanların bir kısmı kısa bir zaman içerisinde kaybolmuştur. İlk karasal omurgalı hayvanlar birinci zamanda türemiştir. Bitkiler başlangıçta sucul habitatta yaşayan yosunlardan oluştuğu halde Silür'den başlayarak karasal formlar görülmüştür. Kendi içinde Kambriyen, Ordovisiyen, Siluriyen, Devoniyen, Karbonifer ve Permiyen adı verilen altı devre ayrılmıştır. İlk farklılaşmış ve belirli fosilleri veren devir Kambriyen olup hayvan ve bitkiler (yosun ve pek az görülen likenler) yalnız denizlerde bulunuyorlardı. Bu devirin en çok görülen fosilleri Brachiopoda ve Trilobit'lerdir. Brachiopoda'ya ait olanlar sesil (sakin-sabit), iki kabuklu hayvanlardır ve plankton yiyicisidirler. Trilobit'ler ilkel Arthropod'dur, çoğu 5-8cm. boyundadır; ama bilinen en büyük fosil 60 cm'dir. Bu hayvan grubu Kambriyen'in sonuna doğru gelişiminin zirvesine ulaşmış, daha sonra azalmaya başlamış ve Perm'de tükenmiştir. Ordovisiyen'e doğru gelindiğinde birçok yeni form oluşmuştur. Bu dallanma zamanımızdaki hayvanların atalarının büyük bir kısmını oluşturması bakımından önemlidir. Yine bu devirde görülen ilk omurgalılar, çenesiz, çift üyesiz (pektoral ve pelvik yüzgeçler gibi), zırlı (başını örten büyük plakalardan dolayı) ve dipte yaşayan "Ostrcoderm" denen balıklardır. Bu ilkel balıklar tatlısuda yaşarlar ve kemik zırları onları düşmanlarından, özellikle dev bir Arachnoid olan Eurypterid'den korumaya yarar. Yine bu devirde evrimi büyük

¹⁷ Teber, 1995:66-69., Demirsoy,1988:484-488

ölçüde etkileyen iki önemli olay gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi, kara bitkilerinin ortaya çıkışı, ikincisi ise akrep gibi, havayla solunum yapan, ilkel hayvanların oluşumudur. Devoniyen ise birçok bilim adamı tarafından balık devri olarak kabul edilmektedir, Ostracoderm'den çeşitli balık türlerinin evrimleştiği bilinmektedir. Bu formlardan modern kara omurgalıların geliştiği tahmin edilmektedir. Bunun nedeni kemikli yapıya sahip lob şeklindeki yüzgeçten kara omurgalıların üyelerine benzer yapıların gelişmiş olma olasılığının kuvvetli olmasıdır. Bu geçiş hayvanları, yani balıklar, havayla solunum yapma yeteneğine sahiptir. Bu balıklara "Ciğerli Balıklar" adı verilir. İlk evrimleşen çeneli ve çift yüzgeçli balıklar Placodermi'ye aittir. Bunlar arasında *Climatius*, *Dinichthys* ve *Botthriolepis* en bilinenleridir. Ancak Placodermi'nin yaşamı oldukça kısa olmuştur. Devoniyen'in başlarında yeni türeyen balık evrim dalları nedeniyle, devrin sonunda yok olmuştur. Bunlar hayvanlar aleminde sonu gelen tek omurgalı sınıftır. Devir içinde Placodermi'den *Chondrichthyes* ve *Osteichthyes* olmak üzere iki yeni balık sınıfı evrimleşmiştir. *Chondrichthyes*, köpekbalıklarını ve vatoz balıklarını içine alır. Devoniyen'de yaşayan bir *Osteichthyes* takımı olan *Paleoniscoidei* üyeleri sonradan denizlere geçerek bugün deniz ve tatlısulara yaşayan kemikli balıkların atalarını oluşturmuştur. İlk karasal omurgalılar "Labyrinthodont" denen amfibilerdir ve devrin sonuna doğru ortaya çıkmışlardır. Bilinen en eski amfibi *Stegocephal*'ler- den *Ichtiostegad*ır. Devir sona ererken kıkırdaklı balıklar denizlerde, kemikli balıklar tatlısulara yaygındı. Karasal omurgalılar olarak amfibiler görülmekteydi, ancak bunlar kısmen karaya çıkmışlardı, üremek için sulara dönmek zorundaydılar. Karbonifere gelindiğinde dünyanın büyük kısmının bataklık ve ormanlarla kaplandığı görülür. İklim ılıman ve nemli olup, bitkilerin büyümesi için çok uygundur. Ormanları oluşturan eğreltiotları, atkuyrukları dev

boyutlara ulaşmış ve bugünkü kömür yataklarının büyük bir kısmını bunlar oluşturmuşlardır. Karbonifer'in ikinci katı olan Pennsilvanien'de (Teksas) bulunan bir hayvan "Seymouria" amfibi ile sürüngen arasında geçit özellikleri taşımaktadır. Bu yeni tür yumurtalarını kabuklu olarak karaya bırakabildikleri için, sürekli olarak karada yaşayabiliyorlardı. Yine devir içinde kanatları olan iki önemli böcek grubu ortaya çıkmıştır. Bunlar bugünkü hamamböceklerinin atasını (Dictyoptera) ve subakirelerinin (odanata) kökenini oluşturan böceklerdir. Zamanın son devri olan Permiyende karalar yükselmeye ve iklim kuraklaşmaya başlar. Çok büyük boyutlarda iklim ve coğrafik değişiklikler bu devrin en önemli göstergesidir. Karaları yükselmesi ve iklimin kuraklaşması sonucu bataklıklar kurur. Kozalak taşıyan bitkiler (çam, ladin, ağaçsı baldıran, köknar)'dır. Devrin sonuna doğru buzul devrinin başlamasıyla hayvanların büyük kısmı ölür. Amfibiler iklimin kuraklaşması sonucunda gittikçe azalır ve yerini sürüngenlere bırakmaya başlar. Karbonifer'de ortaya çıkmaya başlayan sürüngenler yani Cotylosauria, Thecodanta, Testudinata, Ichiosauria, Pleistosauria ve ileride memelilerin atasını oluşturacak "Pelycosaurus'u" meydana getirir. Bu hayvandan, devrin sonuna doğru "Therapsid" ler oluşmuştur. Bu son hayvan grubu kertenkeleler ile memeliler arasında bir özellik göstermektedir.¹⁸

3.1.3.-İkinci Zaman - Mezozoik (205-75 milyon): Triyas,Jura ve Kretase olarak adlandırılan üç devire ayrılır. İklim oldukça kurak ve sıcak olup, kıtaların büyük kısmı su üzerinde bulunuyordu. Büyük vücutlu sürüngenlerin bol miktarda bulunduğu bir dönemdir. Baskın bitki türleri açık tohumlulardır, ancak kapalıtohumlu türlerde de evrimsel dallanma görülmektedir. Sürüngenler bu

¹⁸ Kansu,1991: 21-22., Teber, 1995: 69-75

devirde birçok kol üzerinde gelişmiştir. Kaplumbağalar genellikle bugüne kadar değişmeden gelmiştir (Testudinata). Sürüngenler devrin sonuna doğru ortadan kalkmaya başlamışlardır. Büyük olasılıkla memelilerin kökenini oluşturacak olan değişiklikler triyasta sürüngenlerin değişimi ile başlamış olmalıdır. Zamanın ikinci devri olan jurada ise sürüngenler çok yaygın olup bunları en dikkat çeken korkunç kertenkeleler adı verilen Dinosaur'lardır. Sıcakkanlılık bu devirde ortaya çıkmıştır. Jura'da sürüngenlerle kuşlar arasındaki geçit formu olarak kabul edilen Archaeopteryx'e ait fosiller bulunmuştur. Devrin sonunda birçok gerçek kuş ve çiçekli bitki (Angiosperm) görülmeye başlamıştır. Kretase sonunda sürüngenler büyük ölçüde kaybolmuşlardır. Bir görüşe göre Alp, Kayalık ve And dağlarının kıvrımları sonucu meydana gelen yeni ortama uyum sağlayamamışlardır. Sıcakkanlı memeliler ve kuşlar her çeşit ortama çok daha mükemmel uyum yapabildikleri gibi, besin rekabetinde de sürüngenleri saf dışı bırakmışlardır. Ayrıca birçoğunun sürüngen yumurtası ile beslenmesi, sürüngenlerin ortadan kalkmasını hızlandırıcı bir etken olmuştur.¹⁹ (Levha III)

3.1.4.-Üçüncü Zaman - Senezoik (75 milyon →) : Alp ve Himalaya bu zamanın başında yükselmiştir. Bu zaman aynı zamanda kapalı tohumlular devri olarak kabul edilir. Zamanın ortalarına doğru kuzey yarımkürede havalar soğumaya ve buzullaşma koşulları ortaya çıkmaya başlamıştır. Kendi içinde beş büyük devreye ayrılmıştır. Bunlar sırası ile Paleosen, Eosen, Oligosen, Miosen ve Pliosen'dir. Zamanın en önemli özelliği hakiki memeli sınıfında ortaya çıkan dallanma ve evrimleşmenin çok kuvvetli bir ivme kazanmış olmasıdır. Yine Tersiyer boyunca buğdaygiller evrimleşmiş, bunun sonucu olarak, bunlarla

¹⁹ Teber, 1995: 76-79

beslenen memelilerin vücut yapılarında da değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni formların ortaya çıkması, eski formların yok olmasına neden olmuştur. Özellikle plezentalı hayvanlar birçok form halinde karşımıza çıkmaktadır. Plezentalı memeli hayvanların en ilkel grubunu Insectivora oluşturur. İnsan da dahil olmak üzere yüksek memeli hayvan gruplarının, benzer özellikleri bulunan Insectivora'lardan türediği tahmin edilmektedir. Paleosen'in başlarında ağaçta yaşayan memeli kökünden, Insectivora ve Primates takımları evrimleşmiştir.²⁰ Oligosende geviş getiren hayvanlarda bir yaygınlaşma görülmektedir. Memelilerin bir kısmı tekrar suya dönmüş, denizaygırları, balinalar ve yunusbalıklarını meydana getirmişlerdir. Primat'ların ilkel fosilleri de ilk kez bu dönemde görülmeye başlamıştır. Miyosende ise bitki örtüsü bugünkü ortama oldukça benzer. İklim oldukça soğumuştur. Primat'lar gelişmelerini sürdürürler ve bazı maymun benzeri formlar görülmeye başlar. Bu devrin sonuna doğru dört dişli dev Mastadon (filin atası) Kuzey Amerika'da yaygındır. Zamanın son devri olan Pliyosen ise havaların daha da soğuması ve birçok bölgenin çayırlaşması ile kendini gösteren bir dönemdir. Bu çayırlaşmaya paralel olarak toynaklılar gelişmiştir. Oluşan buzul köprüleri sonucu Mastadon ve diğer memeliler Kuzey Amerika'dan Sibiryaya göç etmiştir. Toynaklıların büyük bir kısmı buzul devrinden önce Afrika'ya çekilmiş ve orada kendilerini emniyete alarak çeşitlenmişlerdir. Primat'ların bir kısmı Afrika'da vücutça gelişerek insan benzeri özellikler kazanmışlardır.²¹ (LevhaIV, tablo1)

3.1.5.-Kuaterner (Anthropozoik = IV. Zaman): İki devire ayrılmıştır. Pleistosen ve Holosen. Pleistosende buzullar yüksek dağların başlarından ovalara inmeye başlamıştır. Kutuplardan güneye doğru inen buzullar Kuzey

²⁰ Bazı yayınlarda Üçüncü zaman Tersiyer ve Kuarternler adıyla iki alt devre ayrılmıştır.

²¹ Demirsoy, 1988: 505-512

Amerika ve Avrupa'yı tamamen örtmüştür. İklim iyice soğumuştur. İlk insan özellikleri bu devirde ortaya çıkmıştır. Soğuk iklime uyum yapamayan birçok tür ya güneye göç etmiş ya da yok olmuşlardır. Holosende ise bugün bilinen tüm formlar gelişmiştir. Bu devirde, insan yapısal olarak bir üst organizmaya evrimlenmemiş olsa bile kültürel gelişim, birikim halinde sonraki nesillere aktarılmış insan kendine yeter hale gelmiş, doğayı güdümü altına almıştır. Bunun sonucu olarak birçok canlı yok edilmiş veya yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.²²

Buraya kadar genel hatlarıyla aktardığımız, jeolojik zamanlar hakkında verilen bilgilerden sonra birazda "Pleistosen" hakkında verilen bilgileri, daha geniş olarak incelemek yerinde olacaktır. Bu zamanın önemi ilk insan özelliklerin ortaya çıkması ile açıklanabilir. Avrupa'da mağaraların duvarlarına çizilmiş mamut, dev geyik, kama dişli kaplan ve bizon sürülerinin resimleri, bugün fosillerini bulduğumuz birçok hayvanı atalarımızın bizat gördüğünün bir kanıtıdır.

3.2.-PLEİSTOSEN

Jeolojik dönemlerden IV. Zaman'ın (Kuaterner'in) ilk bölümü olan Pleistosen'de dünyamız ikliminin, günümüz ikliminden çok farklı olduğu bilinmektedir. Birbirini takip eden sıcak ve soğuk dönemlerle kendini gösteren bu döneme Buzul Çağı adı da verilmektedir.

" III. Zamanın son bölümü olan Pleistosen'e yaklaşık 1.900.000 yıl öncelerinden itibaren geçilmeye başlanır. Plio-pleistosen sınırı, yani Pliosen'in ne zaman bitip, Pleistosen'in ne zaman başladığı konusunda, günümüzde Villafrancha türü faunanın ortaya çıkışı ölçüt olarak alınmaktadır. Günümüzden

²² Arsebük,1990: 63-69

1.900.000 yıl önceleri veya biraz daha sonra, Güney Avrupa'da hayvan aleminde bir değişiklik olmaya başladığı ve bugünkü fil (*Elephas*), at (*Eguus*) ve büyükbaşların (*Bos*) atalarının yavaş yavaş ortaya çıktıkları görülür. Hayvan alemindeki bu değişimin ilk defa ve belirgin bir şekilde saptandığı yer olan Villafrancha mevkiinden ötürü bu faunaya **Villafrancha** faunası adı verilir; bu tür hayvanların ilk ortaya çıktıkları dönemde **Plio- Pleistosen** sınırı olarak kabul edilir.”²³

İnsanın biyolojik evriminin ve buna bağlı olarak gelişen kültürel evrimlenmenin önemli bir bölümü Pleistosen boyunca ortaya çıkmış ve ivmesini bu dönem boyunca arttırmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği iklimsel oynamalar olup, bunlar kendisini havaların ısınıp, soğuması sonucu oluşan buzul ve buzul arası periyotlar olarak göstermişlerdir. Bu ortaya çıkan iklimsel değişiklikler florayı ve faunayı yoğun şekilde etkilemişlerdir. Takdir edilmelidirki, besin ihtiyacını karşılamak için hem bitkisel, hem de hayvansal kaynaklara ihtiyaç duyan dönem insanının, bu ortaya çıkan gelişmelerden etkilenmesi ve insan evrimleşmesinde bu değişikliklerin çok önemli bir rolü olmasından daha doğal bir şey olamaz. Pleistosen boyunca ortaya çıkan iklim değişiklikleri düşünüldüğü gibi tekdüze değildir. Özellikle okyanus dipleri ve planktonların incelenmesi sonucu, yaklaşık olarak son 700.000 yıldır en azından sekiz soğuk ve sekiz sıcak dönemin olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Orta Avrupa'da, Avusturya ve Çekoslavakya'daki löslere dayanılarak gerçekleştirilen çalışmalarda da yedi soğuk dönemin varlığı gözlemlenmiştir. Ren nehrinin teraslarında gerçekleştirilen araştırmalar da bunu desteklemekte ve genç yedi soğuk, yedi sıcak dönemin varlığını doğrulamaktadır.

²³ Arsebük, 1990: 64

Bir başka çalışma ise polenler ile yapılmış olup, altı soğuk, altı sıcak dönemi belgelemektedir.²⁴

Daha önce de sözü edildiği gibi Pleistosen aynı zamanda “Buzul Devri” olarak adlandırılmıştır. Bunun nedeni özellikle bu dönemde, buzullaşma evrelerinin çok yoğun ve geniş alanları etkileyecek şekilde karşımıza çıkmasıdır. Buzul dönemlerinde dünyanın pek çok yerinde ve bu arada özellikle Kuzey Yarımküredeki yüksek dağlarda oluşan buzullar, daha sonraları alçak alanlara da inerek kıtaların büyük bir kısmını kaplamıştır. Buzulların oluşması içim su gereklidir. Bu nedenle de buzullar oluşurken, onları besleyen okyanus ve denizlerin su seviyesi düşer. Buzularası yani nisbeten sıcak dönemlerde ise durum okyanus ve denizlerin seviyelerinin yükselmesi şeklinde tersine bir görüntü sergiler. Deniz seviyelerinin evrensel olarak yükselme ve alçalmaları dünya topoğrafyası üzerinde Pleistosen boyunca çeşitli değişimlere neden olmuştur. Buna bir örnek olarak deniz seviyelerindeki düşüş, kara köprülerinin ortaya çıkmasını sağlamış ve bu sayede insanlar Asya’dan bazı adalara ve Amerika kıtasına geçebilmişlerdir. Buzul ve Buzularası dönemler dünya üzerinde yaşayan canlı türleri de etkilemiş, havanın ısınıp, soğuması türlerdeki evrimleşmeyi hızlandırmış veya yavaşlatmıştır. Ayrıca kimi türler sürekli bölge değiştirerek yaşamlarını uygun ortamlar içinde devam ettirmeye çalışmışlar ve bu durum kendini yoğun göç hareketleri ile göstermiştir. Yaşamını tamamen doğanın güdümü altında sürdürebilen, dönem insanı da bu durumdan çok yoğun etkilenmiştir. Çoğunlukla avladığı hayvan grupları ve topladığı bitki türleriyle beslenen dönem insanı ya beslenme alışkanlıklarında ve diğer kültürel

²⁴ Arsebük, 1990: 65

faaliyetlerinde değişikler yapmış ya da göç yolunu seçmiştir. İşte Pleistosen'deki buzul hareketlerinin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü buzulların en son yayılma alanları ya da glasiyal ve interglasiyal dönemler insan evrimini tam olarak saptayabilmemiz için gereken önemli bilgileri bize vermektedir. Pleistosen'de ortaya çıkan buzullar en çok Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'yı etkilemiştir. Ancak buzulların oluşturduğu etkiler yerel değil, evrenseldir. Dünya üzerinde birçok yerde karşımıza çıkan buzul evreleri ve daha sıcak bölgelerde buna eşdeğer olarak gelişen yağış evreleri çeşitli isimler almışlardır. Örneğin, Avrupa'da Pleistosen' de karşılaşılın buzullar Günz, Mindel, Riss, Würm adıyla bilinirler, yine bunlar arasında interglasiyal dönemler oluşmuştur. Buzul dönemlerinin tam olarak saptanması ve isimlendirilmesi, tüm gelişmeleri kronolojik bir sıra içine oturtmak açısından da önem taşımaktadır.²⁵ (Levha V, tablo 1)

Pleistosen'le ilgili yapılan bir başka çalışma ise deniz seviyeleri ile ilgilidir. Bunu her soğuk devre ya da buzul (glasiyal) dönemin alçak bir seviyeye, her sıcak devre ya da buzul arası (interglasiyal) dönemin ise yüksek bir deniz seviyesine uyarlanması şeklinde açıklayabiliriz. Buzullara koşut olarak, oluşan denizlerde ki alçalma ve yükselmelerin en iyi incelendiği bölge Akdeniz havzasıdır. Pleistosen esnasında Akdeniz seviyesinin defalarca alçalmış ve yükselmiş olduğu tesbit edilmiştir. Gözlemlerle ortaya çıkan bir başka sonuç ise, Pleistosen'in devamı boyunca, eskiden bugüne doğru deniz seviyesi değişmelerinin genel bir alçalma eğilimi göstermiş olmasıdır.²⁶

²⁵ Braidwood, 1990: 15-17

²⁶ Sür, 1986: 148

Pleistosen dönem boyunca, atalarımız bizim şimdi görmeğe alıştığımız hayvanlardan çok farklı, her soy hayvanla beraber yaşamıştır. Bu hayvanlar içinde mamut, mağara ayısı gibi tamamen silinmiş türler bulunduğu gibi arslan, sırtlan gibi Asya veya Afrika'ya göç etmiş hayvanlar, ren geyiği gibi kuzey ve soğuk bölgelere çekilmiş türler de bulunmaktadır. Genel olarak Pleistosen'de çeşitli iklim dönemleri boyunca yaşamış birçok tür tesbit edilmiştir; Sicilyen'de, insanın ilk ortaya çıktığı dönemde yok olan veya yok olmaya yaklaşan Güney Fili, Etrüsk Gergadanı ve Stenon Atı bunlardan bazılarıdır. Yine bu türler arasında Alt Treniyen' de, buzularası devrinde yaklaşık otuz metrelik sekiler içinde, aletlerle beraber sıcak iklim faunasına ait olan Antik Fil, Merk Gergadanı ve Koca Suaygırı (Hippopotamus Major) ayrıca Rineseros Tikorinus, Mamut ve Ren Geyiği en bilinenleridir. Dördüncü zaman florasına da genel olarak bakılacak olursa, bu dönem bitki örtüsünün tüflerin, balçıkların ve turbaların içinde korunduğu anlaşılmaktadır. Bu özellikleri taşıyan en önemli tüflerden birisi Fransa'da Celle-Sous-Moret tüfleridir. Sen nehri seviyesinden 15-20 metre yükseklikte olan bu tüflerin içinde "Chelleen" aletlerle beraber şimşir, geniş yapraklı çalı, erguvan, yabani incir ve kanarya defnesi gibi sıcak iklim florasına işaret eden türler bulunmuştur. Bununla beraber söğüt, dişbudak ve yalancı sikomor (bir tür incir) gibi sıcağa uymayan türler de, yine burada karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca soğuk iklim floraları da gözlemlenmiştir. Fransa'da Resson tüflerinde, bugün yaşayan türlerden başka, kızılağaç, kuş kirazı, isfendan gibi dağ türleri ve Kuzey Asya'nın soğuk bölgelerinde yetişen kayın ağacı (Betula papyrifera) bunlar arasında sayılabilir. Tüfler üzerinde yapılan çalışmaların yanısıra pollen analizleri ile yapılan çalışmalarda, Avrupa'da bulunan yirmiye yakın tür açıkça ortaya

çıkartılmıştır. Bu türler içinde çam (pin), kayın (bouleau), söğüt, fındık, meşe, ihlamur, karaağaç, kızılağaç, çam (sapın), ve gürgen (hetre) en bilinenleridir.²⁷

Bölüm içinde aktarılan bilgilerde Dünyanın jeolojik zamanlarını ve özellikle Pleistosen'in ana hatlarını ele aldığımız bilinmelidir. Gerçekte bu konuların detaylarına girildiği zaman sayfalarca yapılacak çalışmaların bile yeterli olmayacağı kanısındayız. Ancak biz tezimizin içeriği gereği Jeolojik Zamanları ve özellikle de Pleistosen'i insan evrimi açısından anlamak ve aktarmak gerekliliğini görüyoruz. Çünkü tezin bundan sonraki bölümlerinde aktarmaya çalışacağımız tüm evrimsel ve kültürel gelişmenin (insan açısından) , en önemli ateşleyicisi ekolojik ortamlar ve bu ortamların insan üzerinde oluşturduğu baskılardır. Zamanların ve devirlerin süreleri hatta isimleri çeşitli yayınlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Burda en çok kabul gören sistem temel alınmaya çalışılmıştır.

²⁷ Coles, Higgs, 1969: 39-52, Kansu, 1991, 51-52

4.- İNSANIN ATALARI VE EVRİMİ

Tezin bundan önceki bölümlerinde de, belirtildiği gibi insanın doğanın dışında tutmak içinden çıkılmaz birçok sorunu beraberinde getirmiştir. İnsan gelişimi ve evrimini diğer türlerden dışlayarak çözmeye çalışmak imkansızdır. İnsan türü de, diğer türler gibi evrimin yasalarına uymak durumundadır. Yapılan çalışmalarda bu durumu destekleyecek birçok kanıt kesin olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu durum basit bir örnekle şöyle açıklanabilir; Diğer omurgalı hayvanlarda bulunan birçok benzer ve homolog (kökenden) yapıya ve organa sahibiz. Bütün memeliler gibi, insanın da aynı genel tipe uygun yapıya olduğu kesindir. İnsan iskeletinin bütün kemikleri, maymun, yaras, ya da fok iskeletindeki uygun kemiklerle karşılaştırılabilir. Bu, insanın kasları, sinirleri, kan damarları ve iç organları için de geçerli bir yaklaşımdır. Bütün organların en önemlisi olan beyin bile, Huxley'in ve başka anatomicilerin gösterdiği gibi, aynı kurala uyar. İnsan evriminin en önemli yanı, beyin büyümesidir. Özellikle serebrumun (büyükbeynin) izlenimleri saklama ve öğrenme işlevini yüklenmesi sonucu, beynin diğer kısımlarına göre oransal olarak daha fazla büyüdüğü gözlemlenmiştir. Buna bağlı olarak, üstün zekanın ortaya çıkaracağı hünere yerine getirebilmek için, harekette kullanılan ön üyeler el haline dönüşmüştür.²⁸

İnsan, lemur, ve maymunların da içinde bulunduğu "**Primat**" takımına bağlıdır. Primatların evrimleşmesinde genel olarak kabul edilen, ilkel Primatların, Böcekçiller (Insectivora) grubundan evrimleştiği şeklindedir. Primatlar iki alt takıma ayrılır; Prosimii ve Anthropeidea. Prosimii ilkel ağaç böcekçillerini, Lemurları ve Tarsiusları kapsar; Anthropeoid'ler ise üç üst familyaya ayrılır.

²⁸ Darwin, 1989: 12

Hominoidea (İnsan ve Anthropoid maymunları içerir), Cercopithecoidea (Eskidünya maymunları), Ceboidea (Yenidünya maymunları). İnsan ve Antropoid maymunlar(Hominoidea) yaklaşık olarak diğer primatlardan 60 milyon yıl önce ayrılmış olan bir grup olup kendi içinde, bugün yaşayan ve ortadan kalkmış olan insanlar (Hominidae) ve bugünkü ve geçmişteki insansı maymunlar (Pongidae) olmak üzere, iki gruba ayrılmışlardır. Hominidae familyasına bağlı olarak yaşayan tek cins Homo Sapiens'lerdir (Günümüz İnsanı). İnsansı maymunları ise günümüzde Gibbonlar, Orangutanlar (Pongo), Şempanzeler (Pan) ve Goriller (Gorilla) temsil etmektedir.²⁹ (Levha IV, tablo 2)

İnsan ve günümüzde yaşamayan türleri ile ilgili olarak, vereceğimiz bilgilerden önce, çağdaş insanın durumunu kısaca belirtmek yerinde olacaktır. Bunun için günümüzde de geçerliliğini büyük ölçüde korumakta olan "Linnaeus"un sınıflaması temel alınmış olup, aşağıda basit bir tablo halinde sunulmuştur.

Alem	Havvanlar
Filum	Omurgalılar
Sınıf	Memeliler
Takım	Primatlar
Familya	Hominidler
Cins	Homo
Tür	Sapiens

²⁹ Arsebük.1990: 7-8, Demirsoy, 1988: 720

4.1.- FOSİL KALINTILAR IŞIĞINDA İNSAN

Bölüm içinde buraya kadar aktardığımız bilgilerde insan soyunun hayvanlar alemi içindeki yerini genel hatlarıyla vermeye çalıştık. Ancak insan bugün sahip olduğu formu, milyonlarca yıl süren bir evrimsel süreç sonucu kazanmıştır. Bizde bu bölüm içinde, en azından şimdiye kadar bulunmuş fosillerin değerlendirilmesi ile, insan evriminin gelişim çizgisini vermeye çalışacağız. İnsan bugünkü yapısına evrimleşerek ulaşmıştır. Ancak bu evrimleşmenin sürekliliğini ve her sıçramasını kanıtlayacak yeterlilikte fosil bulunamamıştır. Bulunan fosiller ise zamansal olarak sıraya konmuş ve isimlendirilmiştir. Fakat aynı veya birbirine çok yakın zamanlarda yaşadığı tahmin edilen fosiller bazı küçük farklılıklarına rağmen değişik isimler alabilmiştir. Bu nedenle belirli bir evrim çizgisindeki önemli fosil formlarını temel almaya çalışacağız.

Primatların ikinci alt takımı olan Antropoid'lerin, Prosimi'lerden daha geç bir dönemde, Oligosen'de ortaya çıktıkları anlaşılmaktadır. 40-60 milyon yıl önce yaşadığı tahmin edilen bu türler Oligosen primatları olup fosillerine Mısır'da rastlanılmıştır. Oligosen dönemde görülen bu primatların Parapithecus ve Propithecus gibi türlerinin fosilleri bulunmuştur. Büyük olasılıkla Eosen'de tarsoid bir atadan türediği tahmin edilen bu primatlardan iki kol ayrıldığı, birinci grubun eski dünya maymunlarını, ikinci grubun ise Aegyptopithecus olarak insansı maymunların atasını oluşturduğu düşünülmektedir.³⁰

Miosen'de Hominoid'lerin yaşam bölgelerini genişletmeye başladıkları, daha önceleri rastlanılmayan yerlerde insanımsılarla karşılaştığı ve belki en önemlisi,

³⁰ Kansu, 1991: 71

bu canlıların ağaçlık yöreleri terk ederek daha az ağacın bulunduğu alanlardaki bir yaşama geçtikleri görülür. Bu durum çevre koşullarında (ekolojik ortam) meydana gelen değişmelerle açıklanmalıdır. Miosen'de oluşan volkanik ve tektonik olaylar bitki örtüsünü etkilemiş, tropik ve yarı tropik ormanların çevresi savana ve geniş otlaklarla kaplanmıştır. İşte çevre koşullarındaki bu değişimler bazı primatların yeni yaşam alanlarına geçmeye zorlanmasına neden olmuştur. Miosen'de Hominoid'ler Avrupa'dan Asya'ya kadar çok geniş alanlara kadar yayılmışlardır. Miosen primatları Ramapithecus, Sivapithecus, Dryopithecus (Proconsul) gibi çeşitli tiplerle bilinmektedirler. Özellikle Ramapithecus, dişlerin küçük yapısı, molarların basit görünümü, damağın daha açık "U" şeklinde olması ve diğer birçok yapısıyla insansılara oldukça yakındır. Araştırmacılar Ramapithecus konusunda iki ayrı görüşü savunmaktadırlar. Bir grup bu türün insanları meydana getirecek olan kolu oluşturduğunu düşünmekte, diğer grup ise bu türün primat evriminde yeri olmadığını türün Hominid aşamasına ulaşmadan, yok olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka görüşe ise insansıları birbirine bağlayan ata Drypithecus Africanus'tur.³¹ (Levha V, tablo 2)

Miosen primatları Anadolu'da da görülmektedirler. Anadolu'da bu primatların izlerine ilk kez Ozansoy tarafından rastlanılmış ve Ankarapithecus Meteai adı verilmiştir. Sonraki yıllarda Alpagut tarafından yapılan araştırmalarda 1995 yılında bulunan yeni bir örnek, bu tür hakkında bilinenlere önemli ölçüde açıklık getirmiştir. Araştırmacıya göre bu fosil, yaşayan kuyruksuz maymunların türlerini tanımlarken kullanılan morfolojik kriterlerin birkaçının tek bir örnekte

³¹ Kansu, 1991: 71-76

toplanmasıyla ünik bir özellik kazanmış ve önemini arttırmıştır. Yapılan yaşlandırma sonucu fosil 8-9 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiştir.³²

Bu ana kadar incelediğimiz tüm türler insana giden yolda, nasıl bir evrim ve çeşitlenme izlediğimizi genel hatlarıyla göstermektedir. Ancak Ramapithecus'u takip eden bundan sonraki tüm türler insansı özellikleri taşıyan karakterleri ile anılacak olup, "İnsan" sözcüğünün kullanılması yerinde olacaktır. İnsan, fizyolojik, sistematik ve morfolojik bakımdan en çok şempanze ve gorillere yakındır; Hominidae adı verilen bir familyada bulunur. İnsanı, diğer insansı maymunlardan ayıran en belirgin yapısal özelliği iki bacaklı yürümeye en iyi şekilde uyumu, ellerini alet ve üretimde kullanması; bitkisel ve hayvansal olarak beslenecek omnivor özellik kazanmasıdır.

4.1.1.-Australopithecinae : 1925 yılında güney Afrika'da kapanmış bir mağarada maymuna benzer erginleşmemiş bir bireye ait kafatası ile keşfedilmiş olup, bulunan kafatasının sütdişleri ve ilk devamlı azı dişleri sağlam durumdaydı. Bu fosile Australopithecus (africanus) (austral=güney, pithecus=maymun) adı verildi. Bu tür günümüzden beş milyon yıl öncesinden bir milyon yıl öncesine kadar yaşamış ve alet kullanmıştır. Daha sonraki yıllarda güney ve doğu Afrika'dan bir kısımda Endenozya'dan olmak üzere 300 kadar fosil bulunmuş olup, bazıları tam iskelettir. Farklı yerlerden bulunan bu fosillere, sahip oldukları küçük farklılıklardan dolayı Plesianthropus, Paranthropus (Robustus), Telanthropus ve Zinjanthropus (boisei) gibi cins isimleri verilmiştir. Tüm bu kalıntılar büyük olasılıkla Australopithecus cinsinin değişik alttürleri ya da varyasyonlarıdır, konuyu anlaşılabilir hale getirmek açısından bu grubun hepsini Astralopithecinae

³² Alpagut,1997: 60-61

alt familyası içinde ele almak daha uygun olacaktır. Australopithecinae'lerin beyinleri yaklaşık 600 cm³ olup, büyüklükleri bugünkü erkek gorillerden biraz daha fazla idi. Beyni vücuduna göre küçük olmakla beraber yaşadığı dönemde diğer memeliler içerisinde en zeki kapasiteye sahip olan türdür. Kafatası kaba dış görünüşü ile modern büyük insansı maymunlara benzemektedir. Australopithecinae'ler belki de konuşma yeteneğine sahiptiler. İskelet kalıntılarının özelliklerine dayanarak, Australopithecus'un dengeli olamasa da insan gibi dik yürüdüğü, başını dik tuttuğu tahmin edilmektedir. Ayaklar ve bacaklar ilkel tiple insan arasında geçit özelliği gösteren birçok yapıyı taşımaktaydı.³³

Australopithecus'ların insana geçiş evresinde bir yerde oldukları tahmin edilmektedir. Leakey, "insana yakınlar" olarak tanımladığı bu fosillerin, insanın doğrudan ataları olamayacaklarını, ancak bunları insanın yakın soydaşları olarak kabul etmenin yerinde olacağını belirtmektedir.³⁴

4.1.2.-Homo Habilis: Tanganika'da Australopithecinae'lerin yaşadıkları bir bölgede karışık birçok fosil bulunmuştur. Bunların bir kısmı Australopithecus'a çok benzemekle beraber bir kısmı da daha çok insana benziyordu. Bu insana benzeyen kalıntılara **Homo habilis** ismi verildi. Fakat Homo habilis birçok araştırmacı tarafından hala Australopithecus'un değişik bir ırkı olarak kabul edilmektedir. Homo Habilis'ler ilk alet yapabilen insan olma özelliğini taşırlar ve bu özellikleri ile Australopithecus'lardan ayrılırlar. Homo Habilis'lerin yaşadıkları yerlerde elle yapılmış kaba aletler bulunmuştur. Başparmakları diğer parmakların

³³ Saran,1993: 59

³⁴ Leakey,1971: 153

karşısına gelebiliyordu. Başka hayvanların boynuz ve kemiklerini silah olarak kullanabiliyorlardı. Australopithecus'lara göre kafa kapasiteleri daha büyük, yapı olarak ise günümüz insanından daha ufaktırlar. Zamanımızdan 2-2.5 milyon yıl önce yaşadıkları tahmin edilmektedir. Bu türün kalıntılarına, Doğu Afrika'da Victoria gölü ile Turkana gölü çevresinde ve Kenya'da Koobi Fora'da rastlanılmıştır.³⁵

4.1.3.-Homo Erectus : Australopithecinea'den itibaren, birçok fosil kalıntı, bunların alet kullanabilme ve yapabilmeyi başardıklarını ve yeterince zeki olduklarını gösterdiğinden, bundan sonraki türleri Hominidae familyası içine yerleştirmektediriz. 1800'lü yıllara kadar insanla maymunlar arasında olması gereken, bir form tahmin ediliyor ancak fosil kanıtlar bulunamaması bu durumun doğrulanmasını engelliyordu. 1891 yılında Hollanda'lı Eugene DUBOIS, "Pithecanthropus erectus" adını verdiği buluntuyla, insanla maymun arasındaki formu ortaya çıkardı. Daha sonraki yıllarda yine aynı türe ait olan birçok fosil ortaya çıkarıldı. Bu fosiller üzerinde yapılan çalışmalarda bunları daha sonraki ve günümüzdeki insanlardan cins düzeyinde farklılaşma göstermediği anlaşıldı. Bu nedenle de türün adı Homo Erectus olarak değiştirildi. Bu ilk buluntular özellikle Java'da ele geçen buluntulardı. Yapılan araştırmalarda bulunan fosil sayısı zaman içinde artarken, yine aynı forma ait olmakla beraber, değişik bazı özellikler gösteren (bölgesel varyasyonlar) fosillere de rastlanılmıştır. Bunlar Meganthropus, Telanthropus gibi değişik adlar alsalar da, Australpithecus ve Homo Erectus'un varyasyon sınırları içerisinde düşünülmelidirler.³⁶ Yine aynı şekilde Pekin'in yakınlarında bulunan, Choukoutien köyünde yapılan kazılarda bulunan fosiller,

³⁵ Alpagut, 1983:14

³⁶ Braidwood,1990:30-34, Arsebük, 1990: 71-85

daha değişik yapısı ile soyu tüklenmiş izlenimi veren bir yeni form olarak düşünölmüştür. Ancak daha sonra yapılan çalışmalarda, Sinanthropus adı verilen bu fosilin de, aslında Homo erectus'un bölgesel varyasyonları olduğu anlaşılmıştır. Homo erectus'un beyin ortalaması yaklaşık olarak 1000cm³ olup, iki ayağının üzerinde yürüyebiliyordu. Fosillerin yanında bulunan işlenmiş aletler ve kömürleşmiş kemikler, alet üretimi ve ateşin kontrol altına alınmasının bir kanıtıdır. Bundan sonra verilecek olan tüm aşamalar artık modern insana geçiş evreleridir ve bunlarla ilgili yeterince kanıt elde edilmiştir.³⁷ (Levha VI, harita 1-2)

Kafatası, beyin ve diş bakımından ilkel özellikler gösteren ve Homo sapiens'in kökenini oluşturan bazı insansıların Java ve Çin'de yaşadıklarını daha önceki bölümlerde görmüştük. Avrupa'da bunlara yaşça eşit ilk insan fosillerine Heidelberg'de rastlanmıştır ve **Homo Heidelbergensis** adı verilmiştir. Bu kalıntıların yaşı ilk buzul devriyle aynı olup, en azından 500.000 yıl öncesine aittir. Büyük olasılıkla bu tür Homo erectus'a aitti. İlk insanın geçiş kalıntılarında birisi de, İngiltere'deki **Swanscombe** taş çukurlarında bulunan kalıntılardır. Büyük olasılıkla ikinci buzul devri sonu ve takip eden buzul arası devrede yaşamışlardır. Beyin hacimleri ortalama 1300 cm³ tür. Homo erectus ve Homo sapiens arasında geçiş özellikleri göstermektedirler. Daha sonra Homo sapiens'in kökeni olabilecek bazı kalıntılar, Almanya'nın Steinheim bölgesinde bulunmuş ve **Homo steinheimensis** adını almıştır. Büyük olasılıkla üçüncü buzul arası devre aittir. Beyin hacmi 1000 cm³ tür. Yüz, iskelet ve kas bakımından bir geçiş formu izlenimi vermektedir. Gelişmiş özellikleri bakımından Homo sapiens'e benzer. 250.000 yıl öncesine tarihlenmektedir. Yine Almanya'da **Weimar** yakınlarında bulunan fosiller

³⁷ Wendt, 1972: 185-190

modern insana oldukça yakındırlar. Kronolojik incelemede son buzul arası devrin ikinci yarısı ile çağdaş oldukları tesbit edilmiştir. İyi gelişmiş alını, göz çukurunun oluşumu ve 1450 cm³lük beyin hacmi ile modern insana, kaş kemerinin çıkıntısı, alt çenenin kuvvetli yapısı ve diğer özellikleri ile de ilkel forma benzer. Son buzul devrinin sonlarına doğru yaşamış formların fosilleri Fonecheva'dan (Fransa), Krapina ve Carmel'de (Filistin), Güney Afrika'da bulunmuştur. Tüm bu fosiller bölgesel olarak bazı yapısal farklılaşmalar gösterebilir de, her birinin farklı bir tür olarak ele alınması çok karmaşık bir duruma yol açacağından benimsenmemiştir. Bunları Homo sapiens'in varyasyonları olarak ele almak daha uygun olacaktır.³⁸

4.1.4.-Neandertal İnsan (Homo Neanderthalensis) : Avrupa'da son buzul devri sırasında modern insana çok benzeyen bir tip yaşamıştır. İlk defa Almanya'da Neandertal vadisinde bir mağarada bulunduğu için bu isim verilmiştir. İskeletlerle bulunan Mousterian endüstrisine ait taş aletlerden dolayı, bu tipe bazı yayınlarda Homo mousteriensis adı da verilmiştir. Kaş çıkıntısının kuvvetlice gelişmesi, arkaya yatık alını, kafatasının üst kısmının yassılaşması ile ilkel bir tipe benzer. Çeneleri güçlü, burunları çok geniş ve göz çevreleri büyüktür. Bu grubun dünyada çok geniş bir alana yayıldığını ve her zaman, Homo sapiens sapiens'den kesin farklılıkları olduğunu söyleyebiliriz. Boyları erkeklerde 1,50-1,60, dişilerde 1,30-1,40 cm 'dir. Hayvan derileri ile vücudunu kısmen örttüğü ve ateşi kullandığı bilinmektedir. Homo sapiens ile aralarındaki yapı farkları, Homo neanderthalensis'in insanın atası veya geçiş formu olmadığını, Homo erectus'tan erken evrelerde ayrılmış bir hat olduğunu bize göstermektedir. Neanderthal insanın konuşma için gerekli olan sesli harfleri çıkaracak gırtlak yapısına sahip

³⁸ Demirsoy, 1988: 749-759

olmadığı anlaşılmış, bu nedenle de bir konuşma dilini geliştiremediği tahmin edilmiştir. Büyük bir olasılıkla dördüncü buzul devrini sonlarına doğru, doğudan gelen gelişmiş Homo sapiens tarafından yok edilmişlerdir. Ölümden sonra bir yaşamın olduğuna ilk inananların da Neanderthal'ler olduğu kabul edilmektedir. Çünkü ölülerini mezarlarına ikinci yaşam için kullanabileceği aletlerle birlikte gömdükleri bilinmektedir. Beyin hacimlerinin 1450 cm³ civarında olduğu ancak şekil olarak ilkel bir yapı gösterdiği yapılan araştırmalardan anlaşılmıştır.³⁹

4.1.5.-Afrika ve Asya'daki Neanderthaloid'ler : Neanderthaloid görünüşlü insanlar, dünyanın birçok bölgesine yayılmış ve büyük bir olasılıkla Avrupa'dakilerden daha uzun süre yaşamışlardır. Bunlardan Rodezya insanı (Homo rhodesiensis) ve solo insanı (Homo soloensis) en belli başlı olanlarıdır. Eldeki kanıtların değerlendirilmesi ile Rodezya ve Solo insanların benzer olduğu ve büyük bir olasılıkla Neanderthal bir kökten geldikleri varsayılmıştır.⁴⁰

4.1.6.-Arkaik Homo Sapiens: Yaklaşık olarak 400.000 yıl önce bazı insan topluluklarında erken insanın yeni bir türünün tanımlanmasını sağlayacak bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bizim türümüzün, yani Homo sapiens'in ortaya çıkışı olarak değerlendirilebilirdi. Bu fosil kalıntılar genellikle "arkaik Homo sapiens" adıyla anılmakta ve Homo erectus ile Homo sapiens'ten farklı bir türü temsil etmekteydi. Bu popülasyon Homo erectus'tan daha büyük bir beyin kapasitesine sahipti. Arkaik Homo sapiens'in Homo erectus kadar kaslı ve robust bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir.⁴¹

³⁹ Arsebük, 1990: 84-90

⁴⁰ Demirsoy, 1988: 764

⁴¹ Stringer, 1992: 241-245

4.1.7.-Homo Sapiens Sapiens : Yaklaşık olarak 40.000 yıl önce evrimleşen bu modern alt tür, Neanderthal insanla karşılaştırıldığında daha dik duran, çenesi öne çıkık, kaş kemeri zayıflamış, çeneler zayıflamış ve kısalmış, kraniyumu yuvarlaklaşmış, bacakları uzamış ve kolları kısalmıştır. Bu insanların kalıntıları ilk defa Fransa'daki Cro-Magnon'da bulunduğu için bunlara Cro-Magnon ırkı ismi verilmiştir. Sanatsal yönlerinin çok kuvvetli olduğu yaşadıkları mağaralara işledikleri renkli hayvan resimleri ile açıklık kazanmıştır. Ayrıca Grimaldi'deki mağaralarda bulunan Aurignacian kültürüne ait iskelet kalıntıları önemli fosil buluntuları olup, çene çıkıntıları zencilerinkine yakınlık göstermektedir. Belki de bunlar Afrika'dan göç etmişlerdi. Bununla beraber genel kanı Cro-Magnon'ların bir kolu olduğu şeklindedir. Yaklaşık 10.000 yıl önce Avrupa'da havalar soğumuş, bu nedenle de ren geyikleri güneye doğru inmiştir. Eskimolara benzeyen insanların da, ren geyiklerine takip ederek güneye doğru indikleri, bulunan Eskimoid özellikli fosillerden anlaşılmıştır. Modern insanın çıkış yeri olarak Hazar denizi yöresi kabul edilmektedir. Burdan çıkan beyaz renkli ırk, Cro- Magnon ırkını Akdenizin her iki tarafında yok etmiştir.⁴² (Levha VII, resim 1-2), (Levha VIII, resim 1-2)

⁴² Demirsoy, 1988: 765

5.- AKDENİZ BÖLGESİ VE PALEOLİTİK MERKEZLERİ

Akdeniz Bölgesi'nin Paleolitik, Epipaleolitik kültürleri ve bölgenin, ekolojik ortamının insanlara sunduğu olumlu ya da olumsuz şartların, paleolitik dönemdeki kültürel gelişmeye etkileri araştırmamızın ana konusudur. Bu nedenle bölgenin genel coğrafik yapısı, jeolojisi, bitki ve hayvan toplulukları hakkında genel bir bilgi vermek yerinde olacaktır;

30°15 kuzey enlemi ile 46° kuzey enlemi ve 6° batı boylamı ile 36° doğu boylamları arasında yer alan bölge Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden birisidir. Adını komşu olduğu denizden özelliklerini ise bu komşuluktan alır. Genişliği 120-180 km arasında değişen bir şerit halinde, batıda Marmaris- Köyceğiz arasından başlayarak doğuda Hatay ilimizin bitim noktası olan Basit burnu yakınına kadar uzanır. Bölge, Marmaris'in doğusundan başlayıp, Sultan dağlarının kuzey ucuna kadar uzanan güneybatı - kuzeydoğu doğrultulu bir çizgi ile Ege Bölgesi'nden ayrılır. Bu sınırın batısında kalan ve dağ kütleleri arasında yer alan ovalar, sularını Ege denizine boşaltırlar; oysa doğusunda, yani Akdeniz Bölgesi'nde kalan ovaların genellikle yüzeyden dışarıya akışları olmadığı gibi, bazılarının içinde göller de yer alır. Akdeniz Bölgesi'nin kuzey sınırı geniş bükümlü bir yay biçimindedir ve bölgeyi İç Anadolu'dan ayırır. Bu sınır, Konya havzasının güney kenarından geçirildiği için, bütün Batı Toros'lar ve Orta Toroslar, Akdeniz Bölgesi içinde kalır. Bölge, kuzeydoğuda Doğu Anadolu Bölgesi ile komşudur. Bu kesimdeki sınır çizgisinin kuzeyinde kalan alanlarda, Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının başlıca kolları düzlükler içinde, az derin vadilerden akarken, Akdeniz Bölgesi kesiminde dar boğazlara girerler. Aynı zamanda sınır çizgisinin güneyinde, yani Akdeniz Bölgesi tarafında, yağışlar daha bol, orman örtüsü de

daha gürdür. Doğu'da bölgeyi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden ayıran sınır, Gaziantep yaylasının batı kenarında, bu yaylayı Kahramanmaraş - Antakya çukurundan ayıran tepelik kenara dayanarak, hem iklim, hem de yüzey şekilleri bakımından farklı iki alanı birbirinden ayırır. Batı Toroslar, Antalya körfezinin iki yanında yer alan ve kuzeydeki Göller yöresine doğru birbirinden uzaklaşarak biri batıda Teke ve Güney Menteşe yörelerine uzanan, diğeri ise İçel yöresine doğru yönelen iki demet halindedir. Demetlerin bu doğu kanadı, kuzeyde Sultan dağları, güneyde Geyik dağı gibi sıralara ayrılır. Silfke yakınlarında denize dökülen Göksu'nun iki yanında genişleyen Taşeli yaylası, Batı Toroslar'ı Orta Toroslardan ayırır. Orta Toroslar güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda uzanan üç kütlede oluşur. Bolkar dağı, Aladağ, Tahtalı - Binboğa dağları. Akdeniz Bölgesi'nde bu yüksek dağların yanında, vadilerle yarılmış yüksek yaylalara ve geniş ovalara da rastlanır. Aşağı yukarı tümü tektonik asıllı çöküntülerden oluşan çukur alanların alüvyonla dolması ile ortaya çıkan birikim ovalarının en ünlü örneği, Adana ovasıdır. Başka bir örnek de Hatay ilindeki Amik ovasıdır. Bu tür birikim ovalarına Göller yöresinde de çok rastlanır.⁴³

Akdeniz Bölgesi, dağların fazla yer tuttuğu bir bölgedir. Bölgenin ana çizgilerini oluşturan engebeler, Toros dağları adı verilen sistem içinde yer alır. Bu sistem Anadolu'ya göre biri dış, öteki iç sırayı oluşturan iki takım halindedir. Dış sıralara giren dağ öğeleri Kıbrıs adasındaki dağlarla ve Hatay'da Amanos dağları ve Akra dağlarıyla ortaya çıkar. Toroslar'ın iç sıralar, Akdeniz bölgesi içindeki Batı Toroslar ve Orta Toroslar olarak iki gruba ayrılabilir. Türkiye sıradağları, üçüncü zamanda kıvrılmış bulunan Alp dağlarının bir devamıdır. Arap yarımadası ve Doğu

⁴³ Grolier International Encyclopedia, 1993: 205-207

Avrupa platformları arasındaki jeosenklinele çökelmiş bulunan tortul katmanların üçüncü zamanda Alp kıvrımları ile birlikte kırılması Kuzey Anadolu sıradağları ile Toros sıradağlarını meydana getirmiştir.⁴⁴

Antalya ovası ise bu açıdan farklıdır. Özellikle batı kesimi, sert kireçli tortulların birikmesi yüzünden basamaklı bir görüntüye sahiptir. Antalya'nın bir başka özelliği ise kuarterner plajlarına sahip olmasıdır. A.Ü. Coğrafya Enstitüsünün araştırmaları sırasında 150-200 metre civarında, bu izlere rastlanılmış ancak fosil bulunamamıştır. Antalya'daki dördüncü zaman tortularının eğimli bir yapı gösterdikleri bildirilmiştir⁴⁵. Antalya Bölgesi, karstlaşma açısından da oldukça önemli bir bölgedir. Bir görüşe göre bu karstik yapı bölgede irili ufaklı birçok mağara ve kayaaltı sığınağının oluşmasını sağlamıştır.⁴⁶

Akdeniz bölgesinin kıyıları boyunca, geride yükselen dağlar yüzünden içerilere fazla sokulamayan bir şerit üstünde, gerçek anlamıyla Akdeniz iklimi hakimdir. Bu iklim tipi, yazların sıcak ve neredeyse bütünüyle kurak geçmesi, buna karşılık kışların ılık ve yağışlı olması ile nitelenir. Adı geçen kıyılarda kışlar kısa geçer ve en soğuk ayın ortalama sıcaklık derecesi 10c° dolayındadır. yağışların ortalama yıllık tutarı, kıyıda yer yer değişiklik göstermekle beraber 60 cm³ 'den fazladır. Akdeniz'le komşu olan dağlık alanlarda ise yükselti nedeniyle iklim bazı değişikliklere uğrar. Söz konusu olan kesimler kış aylarında soğuk ve yağışlı bir iklim gösterirler. Ancak yaz aylarında fazla ısınmayan hava, yöre halkının bu dağları yaz sıcaklarından korunmak amacıyla kullanmalarını sağlamıştır. Aslında bu durum belki de onbinlerce yıldan beri süregelen bir

⁴⁴ Haktanır, 1991: 269

⁴⁵ Kansu, 1991: 41

⁴⁶ Yalçınkaya, 1995:55

geleneğin devamıdır; Büyük olasılıkla, bu yüksek bölgelerdeki mağara ve kayaaltı sığınaklarında yaşamış paleolitik dönem insanı mevsimsel değişimleri göz önüne alarak kış aylarında denize yakın bölgeleri yaz aylarında ise dağlardaki serin yerleri tercih etmiş olmalıdır. Bu durum Antalya bölgesi için yapılan bir çalışmada Taşkiran tarafında da şöyle açıklanmıştır; Son yıllarda Öküzini mağarası favnası ile yapılan analizlerde, mağaranın ilkbahar-yaz aylarında kullanıldığı ortaya çıkartılmıştır. Bu durum bu mağara sakinlerinin sonbahar-kış aylarında sahil kesimlerini tercih edip etmediklerinin araştırılmasını gerektirmektedir. Karain kazı ekibinin bu amaçla yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, Karain çevresi sakinlerin en azından Üst Paleolitiğin sonlarında, belirli dönemlerde sahil kesimlerine indiklerini söylemek mümkün olabilmektedir. Yine de bu durumun kesin olarak ispatlanabilmesi için sahilde bulunacak olan bir sitin kazılması ve yaşlandırma sonuçlarının elde edilmesi gerekmektedir.⁴⁷

Akdeniz Bölgesi'nde doğal bitki örtüsü, yüzey şekilleri ve iklim ile yakın ilişki içindedir. Bölgede orman, deniz düzeyinden başlar. Alçak kesimlerdeki bitki örtüsü ise, maki özelliği gösterir. Maki bitkileri, yaprakları hep yeşil, çalı ve ağaççık şeklinde, kuraklığa nispeten dayanıklı, Akdeniz kıyı şeridinde has bitki türlerinden meydana gelir. Bunlar arasında göze çarpan en önemli türler şunlardır: Kermes meşesi (*Quercus coccifera*), Sandal (*Arbutus andrachne*), Mersin (*Myrtus communis*), Defne (*Lauris nobilis*), Yabani zeytin (*Olea europea var. sylvestris*), Akcakesme (*Phillyrea latifolia*), Menengiç (*Pistacia terebinthus*), Sakız ağacı (*Pistacia lentiscus*), Funda (*Erica verticillata*), Harnup veya Keçiboynuzu (*Ceratonia siligua*), Erguvan (*Cercis siliguastrum*), Ladenler (*Cistus villosus*, C.

⁴⁷ Taşkiran, 1996: 94-114

salviifolius), Katırtırmağı (*Spartium junceum*), Karaçalı (*Paliurus spina*), Tesbih (*Styrax officinalis*), Tavşancıl (*Fontanesia phillyreoides*), Hayıt (*Vites agnusdactus*) ve Zakkum (*Nerium oleander*). Bölgenin en önemli türlerinden olan kızılçam (*Pinus brutia*), kıyı boyunca makilerle karışık olarak yetişir. Sahilden Toroslara doğru çıkıldıkça, maki türleri azalır ve kızılçam saf ormanlar meydana getirir. Kızılçam, Torosların bazı yörelerinde 1400 m. yüksekliklere kadar çıkar. Bu yüksekliklerde sedir (*Cedrus libani*) ve Toros köknarı (*Abies cilicica*) ile karışık ormanlar meydana getirir. Daha yükseklerde ise çamların yerini sedir ve Toros köknarı alır. Sedir ormanları saf halde bulunduğu gibi, Toros köknarı, Kızılçam, Lübnan meşesi (*Q.Libani*), Ardıçlar (*Juniperus feotidissima*, *J.excelsa*, *J.oxycedrus*) gibi türler ile karışık olarak da yetişir. Akdeniz Bölgesi'nde bulunan bir başka ender tür de, Servi (*Cupressus sempervirens*)'dir. Ayrıca karaçam, ardıç türleri, yaprağını döken Meşe türleri ve bazı bölgelerde, aslında Karadeniz florasına özgün Kayın (*Fagus orientalis*) belli başlı türler arasındadır.⁴⁸

Anadolu'da meydana gelen morfolojik değişmeler ve özellikle dünyanın Kuzeyyarımküresi'nde yaşanan dört buzul devri, Anadolu ve Trakya, geniş anlamda Önasya faunasının ve florasının şekillenmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin kuzeyinde kalan bölgelerdeki birçok hayvan grubu, yavaş yavaş güneye doğru çekilerek, Kafkasya ve Balkanlar'dan başlayıp Filistin'e kadar uzanan bir bölgeyi kendilerine sığınak olarak seçmiştir. Bu gelişme sonunda, Anadolu'nun öz evlatları olan Palaeartik kökenli türlerin üzerine, bir de kuzeyden gelenler eklenmiş oldu. Özellikle bu dönemde, Anadolu'nun iç tarafında bulunan ve oldukça geniş olarak yayılmış, kuzeyde Sinop bölgesi ile, güneyde Gülek

⁴⁸ Işık, 1990: 103-104

Boğazı civarında, Toroslar aracılığı ile doğunun ve batının dar iki köprü ile birbirine bağlanmasına izin veren bir iç göl, kuzeyden gelen elememanların bir ölçüde birbirlerine karışmamasını, yani Avrupa ve Sibiryaya kökenli grupların, bugün dahi kısmen Anadolu'da birbirinden ayrı yaşayabilmesini sağlamıştır. Buzul arası devirlere girerken, özellikle dağlardaki kar ve buzulların da erimesi ile Anadolu, erezyonla yırtılmaya ve buna paralel olarak, hava gittikçe ısınmaya başlamıştır. Anadolu'daki türleşme ve alt türleşme maksimuma ulaşmıştır.⁴⁹

Akdeniz Bölgesi'nin ise özellikle antik dönem faunası ile ilgili olarak yapılan bir çalışmaya göre, buzul çağı mağarası olan Karain metaryelinde şu grupların yer aldığı tesbit edilmiştir: Büyük Ruminant (Bovidae), Küçük Ruminant (Caprovina), Cervidae, Carnivora (Canidae), Suidae (Sus sp.), Aves, Castor fiber, Eguidae sp., Ursidae Cammelidae, Testuda, Pisca, Micromammala (Mus musculus) ve Crustacea sp.leri. Bunlar arasında bulunan kemik metaryel açısından, büyük ruminantlar birinci sırayı almakta olup, küçük ruminantlar ve Cervidae'lerde oldukça fazla bir görünüm sergilemektedirler. Bu durum Karain mağarası yerleşim alanının Paleolitik dönemde sulak, çayırlık ve ormanlık bir alan olduğunu ve Karain insanların beslenmede bu hayvanları tercih ettiklerini bize göstermektedir.⁵⁰

Tezin ana konusu Akdeniz Bölgesi Paleolitik dönemi ve kültürel faaliyetlerini ekolojik açıdan incelemek olsa da, aslında konuyu yalnızca Paleolitik ile sınırlamanın yeterli olamayacağını, insanın yerleşik hayata geçtiği ana kadar olan tüm gelişmelerin esas alınmasının gerekliliğini görmekteyiz. Bu nedenle Akdeniz

⁴⁹ Demirsoy, 1990: 121

⁵⁰ Deniz, Taşkiran, 1990: 77-86

Bölgesi'nin genel yapısını ve özelliklerini verdiğimiz bu girişten sonra bölgenin Paleolitik ve Epipaleolitik dönemde tespit edilmiş olan yerleşim yerlerini ve buralardaki kültürel gelişmeyi aktarmaya çalışacağız. Epipaleolitik ya da Üst Paleolitik sonu, insanlığın yerleşik hayata (üretim aşaması) geçmek üzere hazırlanmaya başladığı bir dönem olmakla beraber Paleolitik sistemin devam etmesi açısından da , konuyla yakından ilgilidir. Bu nedenle konuyu Epipaleolitik dönemi de kapsayacak şekilde incelemeyi yararlı bulmaktayız.

5.1.- AKDENİZ BÖLGESİ PALEOLİTİK ve EPIPALEOLİTİK SİTLERİ

5.1.1.- Altındere (Avratlar): Antakya il merkezine yakın Altındere yada Avratlar Deresi'nin, Belediye caddesi köprüsünün yakınındaki sekiler ve dere yatağı içinden yüzey araştırması yöntemi ile bazı alt paleolitik malzeme toplanmıştır. Ancak sistemli bir toplama olmaması buluntu tipleri ve yoğunluğu açısından kesin bir sonuç için yeterli değildir. Yayınlarda özellikle iki yüzeylilerden söz edilmekte ve bu iki yüzeylilerin Micoguien tipte olduğu varsayılmaktadır⁵¹. Bütün bunlardan başka çakmaktaşı malzemedен bir kenar kazıyıcı, Chelleen tipte bir el baltası, kargı ucu ve yürek biçiminde iki yüzeyliler, Clactonien ve Levalloisien tekniğinde yongalanmış yongalar bulunan malzeme arasında en belli başlı olanlarıdır. Aletlerin Üst Acheuleen'in az çok Micoguien eğilimi gösteren geç bir aşamasına ait olduğu tahmin edilmiştir.⁵²

5.1.2.- Altınözü: Antakya il merkezinin güneydoğusundaki, Altınözü İlçesi'nin yakınlarındaki sekiler, ayrıca kuzeye doğru akan küçük bir derenin batı kısmında, yüzey araştırması yöntemi ile çeşitli taş aletler bulunmuştur. Bu

⁵¹ Kansu, 1945: 293-294

⁵² Şenyürek, Bostancı, 1958: 184-187

çakmaktaşı aletler şunlardır: Micoguien tipte iki yüzeyliler, kazıyıcı olarak kullanılmış yongalar. Bu yongaların Levalloisien teknikle yapıldıkları bildirilmiştir⁵³. Yine yapılan bir başka araştırmada da dilgiler ve yongalar ele geçirilmiş ancak tarihleme konusunda yorum yapılmamıştır.⁵⁴

5.1.3.- Baladız (Baradız): Isparta il merkezinin kuzeybatısındaki, Baladız istasyonuna yakın ve tren yolu tarafından ikiye bölünmüş bir tepeliğin üstünde yer alır. Burada kazı yapılmış olup çıkan mikrolit aletleri Üst Paleolitik sonu Mezolitik (epipaleolitik) olarak nitelenmek mümkündür.* Özellikle 1944 yılında yapılan kazılarda, mikrolitik aletler yoğun olarak bulunmuş yine bunun yanısıra seramik parçalar da ele geçirilmiştir.⁵⁵

5.1.4.- Belbaşı: Antalya il merkezinin, güneybatısındaki bu buluntu yeri, Beldibi Köyü'nün yaklaşık 7-8 km kuzeybatısındadır. Denizden yaklaşık olarak 300m yukarıda olduğu bildirilen yerleşim yeri adını büyük olasılıkla yakınındaki köyden almış bir kayaaltı sığınağıdır. Ağız güneye bakan sığınak özellikle Holosen başlangıcında çevre koşullarının avcı ve göçebe topluluklar için çok uygun olduğu bir dönemde iskan edilmiştir. Hafire göre üç tabakalı bir görünüm gösteren katmanlardan kazı çalışmaları sonucu çıkarılan aletler Mezolitik (epipaleolitik) bir görünüm sergilemektedir. Belbaşı kaya sığınağı kültürleri çekirdekten yapılmış aletlerle, ince arkası işlenmiş uçlar, dilgi uçlar, saplı uçlar ve çeşitli tipte kalemlerle kendini göstermektedir.⁵⁶ Sığınanın sakinleri dağ keçisi, geyik, domuz avlamış ve bunları beslenmede kullanmışlardır. Taş aletleri yanısıra,

⁵³ Şenyürek- Bostancı, 1958: 184-186

⁵⁴ Minzoni- Deroche, 1992: 79-80

* Eski araştırmalar ve yayınlarda Mezolitik olarak nitelendirilen, bazı buluntu ve kültürlerin, yeni yapılan çalışmalarda Epipaleolitik olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı saptanmıştır.

⁵⁵ Kansu, 1945: 278-282

⁵⁶ Bostancı,1962: 233-251

kemikten uçlar, deliciler, gibi çeşitli tipte aletler de çıkan buluntular arasındadır. Tabakalarda ele geçen insan kemiklerinin incelenmesinde, kemiklerin üzerinde çeşitli kesik ve kırık izleri tesbit edilmiştir. Hafire göre bu işaretler yamyamlık olayının bir göstergesidir.⁵⁷

5.1.5.- Beldibi (Kumbucağı): Antalya il merkezinin güneybatısında, Beldibi köyünün yakınlarında bulunan bu sığınak, denizden yaklaşık olarak 25 metre yükseklikte yer almaktadır. E.Y.Bostancı tarafından bulunan bu sığınağa ismini yine aynı araştırmacı vermiştir. Hafire göre sığınanın olduğu yörenin çevre şartları çok uygundur. Çevresindeki ormanların zenginliği av hayvanı açısından da zengin olduğunun bir göstergesidir. Yabani meyvelerin bol oluşu, su kaynaklarına sahip olması, ve denize yakınlığı Paleolitik avcılarının, sığınacı barınak yeri olarak seçmesinde önemli rol oynamıştır⁵⁸. Hafir 1959 yılında başladığı kazılarda sekiz tabakalı bir oluşum saptamıştır. Ancak bu tabakalaşmadan yedisi kesin olmakla beraber son tabakanın varlığına sadece bazı yayınlarda işaret etmiştir. Bildirilen tabakalaşmaya göre Klasik dönemlerden başlayarak Neolitik, Mezolitik (Epipaleolitik) ve Üst Paleolitik özellikler gösteren tabakalar tesbit edilmiştir⁵⁹. Sığınanın en önemli özelliği duvarlarında çoğunluğu kırmızı renkte demiroksit boya ile, çok azı ise kazıma tekniğinde yapılmış duvar resimlerinin bulunmasıdır. Bu duvar resimleri yine hafir tarafından Mezolitik döneme tarihlenmiştir. Tipik mikrolitik aletlerin yanısıra Üst Paleolitik gelenekli yuvarlak kazıyıcılar, çekirdek kazıyıcılar, normal büyüklükte işlenmiş dilgiler, mikro saplı uçlar ve çakmaktaşıdan olta benzeri aletler önemli buluntular arasında sayılabilir. Ayrıca

⁵⁷ Bostancı, 1964: 26-35

⁵⁸ Bostancı, 1959: 131-140

⁵⁹ Bostancı, 1967: 64-83

taşınabilir sanat eserleri arasında sayılabilecek çakıl taşı üzerine işlenmiş şematik kadın figürü (?) ve bir kumtaşı üzerine işlenmiş balık figürü önemli buluntulardır.⁶⁰

5.1.6.- Büyük Mağara: Antalya il merkezinin güneybatısında, Hayıtlıgöl yakınında yer almaktadır. E.Bostancı tarafından bulunan mağarada bir kazı yapıldığı belirtilse de bu kazının sonuçları ve alet topluluğuyla ilgili yayın yapılmamıştır. Bu nedenle bir tarihlendirme yapmak ve mağara ile ilgili bazı sonuçlara varmak şimdilik imkansızdır.⁶¹

5.1.7.- Çarkini: Antalya'nın kuzeyinde yer alan üst traverten sekisinin batısında uzanan Katran (Sam) dağları üzerinde bulunan mağarada 1957 yılında İ.K.KÖKTEN tarafından yapılan sondajda Kalkolitik, Neolitik ve en altta Üst Paleolitik dönemlere ait olmak üzere tabakalaşma tesbit edilmiştir. Ancak kazı hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir⁶². Daha sonra yapılan bir başka araştırmada ise Kökten'in kazısı sırasında çıkarılan atık toprak tekrar elenerek toplanamayan malzeme gün ışığına çıkartılmıştır. Toplanan bu malzemelerin incelenmesi sonucu mağarada, Kökten tarafından belirtilen dönemlerin dışında Orta Paleolitik ve Epipaleolitik dönem yerleşiminin olması kuvvetli bir olasılıktır. Ayrıca toplanan taş aletlerin hammaddesinin radyolarit olduğunda belirtilmiştir.⁶³ (Levha IX)

5.1.8.- Çürücüin: Antalya il merkezinin güneybatısındaki Finike ilçesinin yakınında Yalınzköy civarındadır. Bostancı tarafından 1956 yılında bulunan bu kayaaltı sığınağının yüzeyinden çakmaktaşı aletler toplanması nedeni ile aynı hafir tarafından bir kazı yapılmıştır. Ancak yapılan kazıda anakayaya ulaşılmasına

⁶⁰ Bostancı, 1966: 21-24

⁶¹ Bostancı, 1978:152

⁶² Kökten, 1959: 12-16

⁶³ Yalçınkaya, 1995: 63-64

rağmen yüzeyden toplanan taş aletlere dolgu içinde rastlanılamamıştır. Hafire göre yüzeyden toplanan malzeme Orta Paleolitik, Mousterien karakter göstermektedir.⁶⁴

5.1.9.- Gavurini Mağarası: Antalya il merkezinin doğu-güneydoğu yönünde bulunan Alanya ilçesi yakınlarında Gömerme tepesindedir. Kökten tarafından 1956-1957 yıllarında yapılan küçük bir sondajda en üstten aşağı doğru, Klasik, Eski Tunç, Neolitik ve Üst Paleolitik tabakaları tesbit edilmiştir. Üst Paleolitik'e tarihlenen son tabakada bulunan aletler hafire göre, Aurignacien karakter göstermektedir⁶⁵. Mağara derinliklerinde yapılan araştırmalarda, dipte akmakta olan bir suyun kenarında insana ait kemikler bulunmuş ve bunlar Homo Sapiens Sapiens olarak yorumlanmıştır.

5.1.10.- Güzeloba: Kayaaltı sığınaklar grubu olan buluntu yeri Aksu Çay'ına çok yakın bir bölgededir. Antalya ilinin doğusunda, Aksu ilçesinin Güzeloba köyü yakınlarındadır. Bu alanda 1984 yılında yapılan bir çalışmada, sığınakların önündeki yamaçlardan yüzey toplaması yapılmıştır. Sığınak sakinlerinin Aksu ırmağının getirdiği çakmaktaşlarını hammadde olarak kullandıkları tahmin edilmektedir. Toplanan aletler tip bakımından Üst Paleolitik Çağ'ın sonuna tarihlenmektedir.⁶⁶

5.1.11.- Hayıtlıgöl: Antalya il merkezinin güneybatısında, Beldibi köyü yakınlarındaki Arpalık adı verilen bölgede bir kayaaltı sığınağıdır. E.Bostancı tarafından, 1959 yılında bir yüzey araştırması sırasında bulunmuştur. Hafir sığınağın duvarlarında kırmızı renkli demiroksit boya ile yapılmış duvar resimlerini

⁶⁴ Bostancı, 1959: 130

⁶⁵ Kökten, 1959: 12

⁶⁶ Yalçınkaya, 1986: 433-434

bulduğunu ve bu resimlerden özellikle birinde sığınak sakinlerinin "V" şeklinde bir sembol kullandıklarını belirtmektedir. Bostancı'ya göre bu sembol 12 rakamını göstermekte ve sığınakta 12 kişi yaşamaktadır. Sığınak büyük olasılıkla Epipaleolitik bir yerleşim yeridir.⁶⁷

5.1.12.- Kanal Mağarası: Antakya il merkezinin güneybatısındaki, Samandağı ilçesinin yakınlarındaki Mağaracık köyü bölgesinde denizden yaklaşık olarak 20m. yüksekliktedir. Bostancı tarafından bulunmuş ve yine aynı araştırmacı tarafından kazısı yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda ortaya çıkartılan altı tabakalı kültür katmanları Orta ve Üst Paleolitik tipte aletlerle kendini göstermiştir⁶⁸. Kanal mağarasının olması gereken büyük boşluğu, Roma Dönemi'nde yapılmış olan bir kanal nedeniyle tahrip olmuştur.*

5.1.13.- Kapalıin: Isparta il merkezinin kuzeyinde, Senirce Köyü yakınlarındadır. Mağarada Ş.A.Kansu ve M.Şenyürek tarafından kazılar yapılmıştır. Kansu'ya göre on tabakalı bir oluşum gösteren mağarada, yedinci tabakadan başlayarak Üst Paleolitik karakter taşıyan çakmaktaşı aletler gün ışığına çıkartılmıştır.⁶⁹

5.1.14.- Karain: Antalya merkezinin 30 km. kuzey-kuzeybatısında, Yağca köyünün sınırları içinde bulunmaktadır. Katran dağının üzerindeki Çadır tepesinin içine oyulmuştur. Ovanın 150 m. deniz seviyesinden ise 430 - 450 m. yüksekliktedir. Bu mağara üst üste katlaşım gösteren ve harflerle nitelendirilen sekiz büyük boşluktan oluşmuş kompleks bir yapıdadır. En çok kazılan ve

⁶⁷ Bostancı, 1978: 157-160

⁶⁸ Bostancı, 1967: 29-30

* Kültür Bakanlığı adına 1994 yılında görevlendirildiğim bir çalışmada bölge ziyaret edilmiş ve mağaranın durumu yerinde gözlemlenmiştir.

⁶⁹ Kansu, 1945: 282-285

incelenen gözleri, "B" ve "E" gözleridir. Karain 1946 yılında İ.Kılıç Kökten tarafından bulunmuş ve yine aynı yıl kazılara başlanılmıştır. Büyüklüğü, buluntuları ve dönemlerinin sürekliliği açısından çok önemli bir konuma sahip olması nedeni ile Kökten tarafından 1973 yılına kadar kazılmıştır. Işın Yalçinkaya başkanlığında 1985 yılında tekrar başlanan kazılar, günümüzde de sürdürülmekte olup modern bilimin tüm olanaklarından yararlanılmakta, yaşlandırma, stratigrafinin yeniden ve kesin olarak oluşturulması gibi önemli çalışmalarla da Anadolu iskan tarihinin çözüm bekleyen birçok sorununa ışık tutabilme özelliğini arttırmaktadır. Yalçinkaya'ya göre Orta Paleolitik silsileye ait, ESR. yöntemi ile yapılan bir tarihlemeye, en eski yaş şimdilik G.Ö.130.000'e indirilebilmektedir. 1985 yılından bu yana yapılmakta olan kazılarda "B" gözünde 1.5 m. kalınlığındaki Neolitik ve Kalkolitik Çağ katlaşmalarının altında geç Üst Paleolitik ve Orta Paleolitik katlaşmaları; Kökten Salonu adı verilen "E" gözünde ise geç Üst Paleolitik buluntular veren ilk üç arkeolojik seviyenin altında çok kalın bir Orta Paleolitik katlaşım saptanmıştır. Yaşamlarını avcılık ve toplayıcılıkla sürdüren Karain Paleolitik Çağ insanları başta radyolarit olmak üzere taşlardan alet üretmişlerdir. Kemik aletlerin yapım ise geç Üst Paleolitik seviyelerde görülmekte olup üstün bir işçilik göstermektedir. Bunun yanısıra Karain sakinlerinin entellektüel yanlarının oldukça kuvvetli olduğu taşınabilir sanat eserlerinin varlığıyla da saptanmıştır. Orta Paleolitik seviyelerden ele geçen bir ocak kalıntısı ise, Anadolu için en eski olanıdır. Yalçinkaya, bütün Orta Paleolitik boyunca ateşin mağarada yoğun olarak kullanıldığını bildirmektedir. Bütün bunlardan başka mağara Orta ve Üst Paleolitik insanlara ait kalıntılarla da önemini arttırmaktadır. Bunlardan özellikle Orta Paleolitik insana ait olan kalıntılar, Avrupa ve Yakındoğu Neanderthalleri arasındaki bağın oluşturulmasında önemli bir rol

oynayacaktır. Karain insanlık tarihinin başlangıcından Klasik Çağ'lara kadar geçen uzun zaman içinde yerleşim sürekliliği gösteren konumu, arkeolojik ve doğa tarihi açısından ortaya çıkardığı zenginlikler gibi birçok nedenden dolayı yalnızca Anadolu'nun değil Dünyanın'da en önemli mağaralarından biridir.⁷⁰ (Levha X)

5.1.15.- Kızılın: Antalya ilinin yaklaşık 30 km. kuzey - kuzeybatısındaki Yağca köyünün Çakmaklı mahallesinden 1km batıda, Katran dağının doğu yamaçlarındaki bir fay kırığının üzerinde yer almaktadır. Denizden 410 m. yüksekliktedir. Önünde çok geniş bir teras bulunmaktadır. Yalçinkaya, Kökten tarafından yapılan bir sondajdan söz etmektedir. 1984 yılında yine kendisi tarafından yapılan bir araştırmada Epipaleolitik'e ait çeşitli endüstri öğeleri bulunmuştur. Protohistorik Çağ kalıntılarının varlığı saptanamamıştır. Araştırmacıya göre, günümüzde ağıl olarak kullanılan mağara öncelikli olarak kazılmalıdır. Çünkü mağara yörenin Epipaleolitik kültür ve ekolojisine ışık tutabilecek özelliklere sahiptir.⁷¹ (Levha XI)

5.1.16 Merdivenli Mağara: Antakya il merkezinin güneybatısındaki Samandağı ilçesine bağlı Mağaracık köyü yakınlarındaki bir mağaradır. E.Bostancı ve M. Şenyürek tarafından yapılan kazılarda, beş tabakalı bir oluşum saptanmıştır. En üstten başlayarak Roma, Üst Paleolitik ve Orta Paleolitik tabakalar saptanmış, anakayaya ulaşılmamıştır. Araştırmacılar mağaranın bir dönemde tavanına kadar tatlı su ile dolu olduğunu bildirmişlerdir. Mağara bugünkü deniz seviyesinden 40 m. yüksekliktedir.⁷²

⁷⁰ Yalçinkaya, 1995, 57-60

⁷¹ Yalçinkaya, 1995, 62-63

⁷² Şenyürek, Bostancı, 1958: 171-184

5.1.17.- Öküzini: Antalya iline bağlı Karain mağarasının 1.5 km. kuzey - kuzeydoğusunda bulunan Öküzini, 1956 yılında Kökten tarafından saptanmış ve giriş boşluğunda büyük bir sondaj çukuru açılmıştır. 1990 yılından bu yana ise Yalçinkaya başkanlığında kazılara devam edilmektedir. Mağara duvarlarından biri üzerinde bulunan ancak bugün kaybolmuş olan öküz kabartmasından ismini almış olmalıdır. Mağara akarsu ile açılmış ve içindeki su yön değiştirdikten sonra, kuruyarak iskana elverişli hale gelmiştir. Kazı Başkanına göre tavanın çökmesi ile oluşan bir baca yüzünden, mağaradaki sedimantasyon çok kuvvetli olmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda, M.Ö. 5500 - 9000 yılları arasına denk düşen Neolitik dönemki "Hocker" tarzda gömülmüş insan iskeletleriyle de kendini göstermektedir; M.Ö. 10.500 - 16.000 yıllarındaki ikinci dönem ise Epipaleolitik dönem olarak bildirilmiştir. Öküzini mağarası büyük bir olasılıkla, Karain'e göre daha geç bir dönemde iskan edilmiştir. Yalçinkaya, mağaranın daha çok yaz ve ilkbahar aylarında kullanıldığını belirtmekte ve diğer yaz iskanlarının saptanmasını önemli bir problem olarak ortaya koymaktadır.⁷³ (Levha XII)

5.1.18.- Üçağızlı: Antakya il merkezinin güneybatısında, Samandağ ilçesinin güneyindeki Meydan köyünün yakınlarında yer almaktadır. Deniz seviyesinden 18 m.yükseklikte bulunan mağarada sedimantolojik bulgulara dayanılarak üç değişik tabaka içinde toplama yapılmıştır. Bu tabakalar içinden alınan bir örnekle yapılan saptamada 32.000 yıllık bir tarihlenmenin mümkün olabileceği bildirilmektedir. Hafire göre çıkan çakmaktaşı malzeme Levant Bölgesi'ndeki eski Aurignacien endüstrileri hatırlatan bir görünüm göstermektedir.⁷⁴

⁷³ Yalçinkaya, 1995: 60-62

⁷⁴ Minzoni - Deroche, 1992: 71-74

Akdeniz bölgesindeki Paleolitik yerleşmeleri incelediğimiz bu bölümde mağara ve kayaaltı sığınaklarının sayıca fazla oluşu dikkat çekecek durumdadır. Bu durum özellikle Antalya Bölgesi (Katran Dağı) için yapılan bir çalışmada Yalçinkaya tarafından şöyle açıklanmıştır;

“ Batı Toroslar üzerindeki Bey dağları sisteminin bir parçası olan Katran ya da eski adıyla Sam dağı, Antalya'nın kuzeyinde yer alan üst traverten sekisinin batısında, kuzey-kuzeydoğu / güney- güneybatı doğrultusunda uzanmaktadır. Dik ve kayalık yamaçları ile 1500 m.ye kadar uzanır. İ.Kayan'ın yaptığı incelemelere göre; bu dağın yapısını gri renkli, çeşitli doğrultularda çatlaklarla örülü kratese dönemi kalkerleri oluşturmuştur. Dağ oluşumunu izleyen dönemlerde Katran Dağı, boyuna ve enine faylarla parçalanmıştır. Özellikle de doğu yamaçlarında boyuna faylarla ilgili yamaç şekilleri açıkça izlenebilmektedir. Katran dağı kalkerlerinin bünyelerinin saf kalsiyum karbonat bileşimi, tortullanma koşullarına bağlı olan tabakalı ve çatlaklı yapısı, ayrıca yer kabuğu hareketleri ile kırılmış ve ezilmiş bulunması, karstlaşma açısından elverişli özellikleri oluşturmuştur. Bu karstik yapı nedeni ile Katran Dağı'nın doğu yamaçlarında irili ufaklı birçok mağara ve kayaaltı sığınağı gelişmiştir. Bu sığınakların ağızlarının dışarıya açılması ise fay zonu ile ilgilidir. Sığınaklar 305 m. ile 500 m. yükseltiler arasında yer almaktadır.”⁷⁵

Esasen yalnızca bir bölge için tesbit edilmiş olan bu durum Akdeniz Bölgesinin genel özellikleri ve jeolojik yapısı dikkate alınacak olursa, tüm bölge için bir genelleme de yapılabilir*. Bu durum, sonuç kısmında daha fazla irdelemeye çalışacağımız ekolojik ortam ve kültürel gelişime etkilerinin tipik bir

⁷⁵ Yalçinkaya, 1995: 55

* Toroslar'ın gerisinde kalan bazı iç bölümler farklı oluşumlar gösterebilirler.

örneğini oluşturmaktadır. Bölgede ekolojik ortam insana yerleşmesi ve korunması için gerekli olan doğal evleri oluşturmuş, insan da, ekolojik ortamın kendisine sunduğu bu ortamı zekası ile birleştirerek buralarda yaşayabileceği, korunabileceği ve üreyebileceği sonucuna varabilmiştir.

Akdeniz Bölgesi genel özelliklerini ve Paleolitik yerleşim yerlerini incelediğimiz bu bölümün sonunda çeşitli araştırmalar sırasında bulunmuş başka birçok mağara, kayaaltı sığınağı ve açık hava yerleşim yeri adlarını verebiliriz. Örneğin, Çınar, Kışlak civarı, Kocapınar, Örenköy, Sarıçınar Sığınağı, Şenköy, Harun İni, Boynuzluin (Bibişini), Kılıç İni bunlardan bazılarıdır. İleriki yıllarda yapılacak olan araştırmaların bu yerleşim yerlerine yüzlerce yenisini ekleyebileceğini tahmin etmekteyiz. Çünkü Akdeniz Bölgesi ekolojik açıdan insanlara çok büyük fırsatlar sunmuş ve bu fırsatlar belkide Anadolu Paleolitik insanını büyük bir kültürel patlamayı yapabilecek birikim noktasına getirmiştir (Neolitik= Üretim Aşaması).⁷⁶

Sonuç olarak yukarıda kısaca Paleolitik sitlerine değindiğimiz, Akdeniz bölgesinin Paleolitiği, şüpheli bir Alt Paleolitikten itibaren başlayıp, yoğun bir Orta Paleolitik, Üst Paleolitik ve Epipaleolitik olmak üzere G.Ö. 10500 lere kadar devam ederek son bulmaktadır.*

⁷⁶ Bkz. Aydınbek, 1989, Neolitik Dönem ve Anadolu Neolitiği

* Kökten' e göre Karain alt seviyelerinde Acheuleen gelenekli iki yüzeyliler bunun göstergesidir.

6.- GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın ana amacı ekolojik ortamın insanın kültürel oluşumuna ve gelişimine etkilerinin hangi boyutlarda olduğunu araştırmaktır. Bu etkinin boyutlarını dünyanın değişik bölgelerindeki insan gruplarını ve bunların kültürel benzerlik ya da çeşitliliklerini inceleyerek anlamak mümkündür.

Tezin bundan önceki bölümlerinde değerlendirdiğimiz dünyanın jeolojik değişiklikleri ve buna bağlı olarak yaşayan tüm türlerde özellik ile de insan türünde ortaya çıkan evrimsel gelişmeler doğrudan kültürel gelişmelerle ilgili olmamakla beraber, insanın kültürel gelişimini etkileyen ateşleyici etkileriyle önem kazanırlar. İnsanın kültürel faaliyetlerinin başlaması, ancak düşünme ve düşündüklerini uygulayabilecek kapasiteye ulaşmasından sonra ortaya çıkmıştır. İnsanı insan yapan tüm özellikler, ekolojik etkiler ile hızlanmış veya yavaşlamıştır. Ekolojik ortamlar, insanı adeta ağır ama emin adımlarla, doğanın hakimi olmaya hazırlamıştır.

İnsanın kültürel bir varlık olduğu tez içinde sürekli işlenen bir yaklaşımdır. Ancak kültür ile ilgili olarak önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi, kültür çok karmaşık bir olgu olup, Paleolitik insan açısından yaklaşmaya çalışacağımız kültür kavramını belli sınırlar içine almak gerekliliğini görüyoruz. Bunun için bu bölümde "Paleolitik Kültür" gibi bir kavramdan yola çıkmak ve konuyu bu başlık altında incelemek yerinde olacaktır.

Doğanın güdümü altında yaşayan atalarımızın düşünme ve bunları uyguluyabilme yeteneğini kazanmasından önce evrim tamamen kendi kurallarına göre işlemekteydi. Ancak kültürel etkinliklerin oluşmaya başlaması Paleolitik

dönemde yaşamış olan atalarımızın kendi hayatlarına yön verebilmelerinin yanısıra, insanın kendi evrimine de yön verebilmesini sağlamıştır. Bunu insanların, yaşadıkları doğal ve yapay (fiziksel) çevreleri içinde ürettikleri kültür etkinliklerinin birikimi, kendilerinin biyolojik evrimine yön vermektedir şeklinde de açıklayabiliriz.

Kültür kavramını genel olarak maddi ve zihinsel kültür şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Böyle bir ayrıma gidildiği andan itibaren ise atalarımızın hangi kültürü daha önce oluşturdukları gibi bir soruyla karşılaşabiliriz. Ancak önceleri tamamen içgüdüleriyle yaşayan atalarımızın soğuktan ne kadar etkilendiğini, hastalıklarla ne kadar boğuştuklarını, açlıkla nasıl bir savaş içinde olduklarını düşünecek olursak, öncelikli ihtiyaçlarının beslenme ve korunma olduğunu rahatlıkla anlayabiliriz. Bu ihtiyaçlar insanın avlanmak için alet üretmesini, vücudunu korumak için avladığı hayvanın postunu elbise haline getirebilmesini, ateşi kontrol altına alabilmesini, mağara ya da kayaaltı sığınaklarında barınma yapmasını gerektirir öncelikler halinde karşımıza maddi kültürler olarak çıkmışlardır. İkincil olarak ele aldığımız kültür ise zihinsel kültürdür. Sürekli savaş halinde olan atalarımız oluşturdukları maddi kültürle hayatlarını az da olsa rahatlattıktan sonra, artan zamanı başka şeyler için harcayabilirlerdi, yani duygusal olarak düşünmeye de zaman ayırabilirlerdi. Düşünen ve düşündükçe acılarının, sevinçlerinin, yalnızlıklarının farkına varan insan bunları kesinlikle diğerleriyle paylaşmak ihtiyacı duymuş olmalıdır. Belki de bunun için bir konuşma dili yaratmıştır, çünkü duygularını sadece koklayarak anlatamayacak kadar yoğunlaştırmıştır. İşte bundan sonradırki insan sosyal organizasyonunu güçlendirmiş, sanat, din, müzik gibi zihinsel kültürel etkinlikleri ortaya

çıkartabilmiştir. İşte benimde Paleolitik Kültür kavramı içinde ele almak istediğim oluşumlar genel hatlarıyla yukarıdaki başlıklar altında toplanmıştır. Şimdi bunları biraz daha detaylara girerek vermek ve mümkün olduğunca dünya paleolitiği ve Akdeniz paleolitiği arasında bağlar kurarak ekolojik ortamın etkisini anlatmaya çalışmak, konuyu bir bütünlük içinde ortaya çıkartabilmeyi sağlayacaktır.

6.1.- PALEOLİTİKTE BESLENME (TOPLAYICILIK VE AVCILIK)

Ağaçlardayken parçalayıcı etoburların saldırılarından az çok uzak olan hominidlerin, iklim değişikliklerinin yol açtığı nedenler sonucu savanaya inmeleri birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bunlar beslenme, savunma (korunma) ve üreme gibi sorunlardır. Bu sorunların ortadan kaldırılmasını sağlamak için insanlar sosyal organizasyonu geliştirmişlerdir. Böylece ormana dağılıp tek tek meyva atıştıran gevşek sürülerin yerini, daha sıkı, karmaşık ve sürekli beraber yaşayan birlikler almışlardır. Bu ilkel gruplar önceleri yirmişer, otuzar kişilik gruplar halinde yaşamışlar, ancak toplumsal birimler oluşturmamışlardır. Yani aile, meslek gibi hiçbir birime bölünmemiş bu gruplarda kadın-erkek, yaşlı-genç, biyolojik farklılaşması dışında hiçbir farklılaşma bulunmamaktadır. Böyle ilkel bir topluluğun önceleri, geçim biçimi olarak sadece toplayıcılığı seçmesi gerekir, diğer bir deyişle bu gruplar önceleri sadece toplayıcılık yapmışlardır.

Bir görüşe göre; İnsanlığın bu aşamasında onun beslenme geleneği meyvaların ve yenilebilir bitki köklerinin toplanmasına bağlıdır. Bu bitkisel besinlerin yanısıra giderek bazı proteinli besinlerinde insan öncüleri tarafından tüketilebileceği tahmin olunabilir. Örneğin bunlar çeşitli kuş yumurtaları, küçük sürüngen ve memelilerdir. Bu insan gruplarının hem bitkisel hem de hayvansal

gıdalarla beslenmeleri ve her iki gıda türünü öğütebilecek bir diş yapısına sahip olmaları bilinen bir gerçektir. İşte bu yapı onların daha fazla çeşitle beslenebilmesini ve bunları daha kolay elde etmesini (biri bulunmazsa diğeri) sağlamıştır.⁷⁷

Biyolojik evrim döneminde ortaya çıkan, cinsel farklılaşma erkeklerin sürüyü savunmakta, bununla ilişkili olarak da savunma silahlarını yapmakta uzmanlaşmalarını sağlamıştır. İşte büyük olasılıkla erkekler tarafından üretilen basit savunma araçlarının, saldırı araçları olabilecek düzeye erişmesinden sonra, bu ilkel topluluklar avcılık yapmaya başlamış olmalıdırlar. Ancak bu grupların toplayıcılığı da bırakmadıklarını ve hem avcı hem de toplayıcı olarak devam ettiklerini belirtmek gereklidir.

İnsanlaşma sürecindeki gruplara, insan diyebilmek için ortaya konabilecek en önemli gelişme onların alet üretebilecek bir kültür oluşmasıdır. Belki de sadece bir ağaç dalının ucunun sivriltilmesi ya da basit bir taştan parçalar kopararak oluşturulmuş aletler olsalar bile bu aletler insanın kültürel evriminin biyolojik evriminin önüne geçtiğinin bir kanıtıdır. İşte bundan sonra artık insanlar, biyolojik kalımlarından çok, üretim araçlarını, üretim tarzlarını kuşaktan kuşağa aktarmışlardır.

Önceleri sadece bir ağacı işlemek ya da basit bir taşı yontarak alet olarak kullanmak şeklinde ortaya çıkan üretim, bu insanların bıçak, ok, satır, kazıyıcı, delici gibi birçok karmaşık ve üretim tekniği açısından zor olan aletleri yapabilmesi gibi çok önemli bir gelişme göstermesiyle doruğa çıkmıştır. Ancak bu

⁷⁷ Soylu, 1985: 437

gelişmelerde ekolojik etkilerin göz ardı edilmemesi gereklidir. Tüm beyinsel ve düşünsel fonksiyonlarının gelişimine rağmen acaba insan çevresinde işleyebilecek malzemeyi doğadan kolayca elde edemeseydi, ya da doğa ona beslenmesi için gerekenleri hiç bir çaba sarfetmeden verseydi yine de alet üretir miydik? Böyle bir sorunun cevabını olasılıklar üzerinden vermek oldukça güçtür. Bununla beraber bu soru ile varmak istediğimiz yaklaşım alet üretiminin üzerindeki ekolojik etkileri irdelemektir.

Çevresinde bol miktarda memeli hayvan grupları bulunan bir topluluk ile, daha çok sulak bölgelerde yaşamını sürdüren, bunun doğal sonucu olarak da kuş ve balık avlamak zorunda olan iki değişik grubun aynı av malzemelerini kullanması beklenemez. "Çoğu kez benzer kültürler, aynı zaman dilimleri içinde bile, çeşitli bölgesel koşullar altında, değişik biçimler göstermişlerdir. Örneğin, Pekin Adamları'nın yöresinde bolca bulunduğu kuars taşı işlemede özelleştiği izlenirken; çağdaşı Heilderberg Adamı'nın obsidyen taşı kullanmada uzmanlaştığı gözlemlenmiştir."⁷⁸ Aynı şekilde Akdeniz Bölgesi paleolitik sitelerinden olan Karain ve Öküzini mağaralarında yapılan çalışmalarda da yöre paleolitik insanının çevresinde rahatça bulabildiği radyolariti hammadde olarak kullandığı anlaşılmıştır.⁷⁹

Ekolojik olayların alet üretiminde ne kadar etkileyici olduğunun bir başka kanıtı ise Yalçinkaya tarafından şöyle belirtilmektedir; "Bir yerleşme yerinde saptanan iki farklı alet grubu, zorunlu olarak iki farklı grubu belirlemez. Böyle durumlarda bazı etmenleri göz önünde bulundurmamak gerekir: mevsim etmeni gibi.

⁷⁸ Teber, 1995:150

⁷⁹ Yalçinkaya, 1995:55-76

Örneğin hala taş aletler kullanan bazı Avustralya boylarının bir yaz, bir de kış aletleri vardır; bunlardan her biri av hayvanının özel durumuna uydurulmuştur.”⁸⁰

Avcılık bir yandan kadınlarla erkekler arasında bir ekonomik iş bölümü yaratırken, öte yandan çalışma alanında erkekler arasında iş birliğini, toplumsal ilişkiler alanında ise kadın-erkek birliğini pekiştirmiştir. Gerçekten, birlikte ama herkesin kendi başına toplayıcılık yapmasından farklı olarak avcılık, ortak çalışma biçimini gerektirmiştir. Ortak çalışmanın ürünü olan avdan ortak paylaşma ilkesine göre yararlanılmıştır. Paylaşmaya yalnızca ava katılan yetişkin erkekler değil, geride kalan çocuklar, yaşlılar ve kadınlarda katılmışlardır. Buna karşılık, kadınların da toplayıcılıkta bulduklarını orada atıştırmak yerine biriktirip topluluğun öteki üyeleri ile bölüşmeleri gerekmiştir. Avlanan hayvanların ve toplanan bitkilerin bölüşülmek üzere belli bir yere getirilmesi, geçici kamp yerlerinin kurulmasını gerektirmiştir. Avcılığa geçilmesine olanak veren mızrakların, el baltalarının yapılması, kadın-erkek ekonomik iş bölümü ve kamp yaşamının başlaması, birbirlerini izleyen olaylar olarak görülmelidir. (Levha XIII, resim1-2)

6.2.- PALEOLİTİKTE KONUT

Hiç kuşku yok ki barınakların birinci görevi insanı tabiata karşı korumaktır. Ancak bunun yanısıra gizliliği ve rahatı sağlama gibi işlevleride önemlidir. Barınaklar da tıpkı alet üretimi gibi yaşanılan yerin ekolojik ortamına uyum gösterirler. Örneğin, Eskimolar'ın evleri buzdan yapılmıştır. Amerika'daki Pueblolar evlerini kerpiçten, Eski Mısırlı'lar ise kereste yokluğu nedeni ile taştan ve tuğladan yapmışlardır.

⁸⁰ Yalçınkaya, 1989:9

Paleolitik dönem insanı için en uygun yerleşme şekli ise aslında yine ekolojik ortamla yakından ilgilidir. Çünkü dönem insanların yerleşmek ya da belli bir süre konaklamak için kullandıkları yerler kayaaltı sığınakları ve mağaralardır. Ayrıca dönem insanın yerleşmek için seçtiği bölgenin sulak bir arazi olmasının yanı sıra av hayvanları ve toplanabilecek besinler açısından zengin olması, gibi ekolojik etkilere göre de hareket etmiştir

Kendilerini korumak için bir yerlere sığınmayı akıl eden dönem insanı, önceleri sadece kayaaltı sığınaklarını ya da büyük mağaraların ağız kısımlarına yakın yerleri tercih etmiş olmalıdır. Bunun nedenini karanlık oyuklardan korkuyor olmalarında aramak gerekir. Ancak ateşin kontrol altına alınmasından sonra insanların büyük mağaraları ve bu mağaraların dip boşluklarını kullandıklarını da söyleyebiliriz. İnsanların yerleşmek için kullandıkları bu doğal barınakların oldukça işe yaradığı ve binlerce yıl buraların kullanıldığını, buralardaki insan izlerinden anlamaktayız. Dünya üzerinde birçok örneği bulunan bu yerleşmeler Akdeniz Bölgesin'de de aynı geleneği devam ettirmiştir. Sonraları ise dönem insanı açık hava barınaklarına doğru yönelmeye başlamıştır. Önceleri bu barınakların belki de mağaralar içine yapılan küçük çadırlar olduğunu ve zaman içinde yerleşilen mağaraların yakınlarında oluşturulan barınaklar şeklinde gelişme gösterdiği tahmin edilmektedir.

"Mağara duvarlarının hemen yanına oluşturulan ilk açık hava barınaklarından biri, Güney Fransa'da Nice kenti yakınlarında Terra- Amata'da bulunmuştur. Gene aynı bölgede, Lazeret Mağarası yakınlarında bulunan

yerleşme yerleri, bu tür yapıların en eski ve en iyi bilinen örneklerini oluşturmaktadır.”⁸¹

Sonraları bu açık hava barınakları mağaralardan uzaklarda av yapılan yerlerde kurulmuş olmalıdır. Böylece av için uzun süre yol giden avcılarının geçici sürelerle bile olsa av merkezlerinin yakınlarında açık hava merkezleri oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu durumu destekleyecek kanıtlar Akdeniz Bölgesi, Katran Dağı araştırması sırasında Yalçinkaya tarafından da gözlemlenmiştir. Araştırmalar sırasında dağın eteğindeki traverten ovada Pleistosen boyunca ve Holosen başlangıcında bir gölün var olduğu anlaşılmıştır. Bu göl alanının çevresinde yapılan araştırmalar sonunda göl çevresinde, önüç tane Paleolitik ve Epipaleolitik sit saptanmıştır.⁸²

Günümüz koşullarında bile çözümlenmekte büyük zorluk çekilen konut sorunu, insanlaşma sürecinin başlarından beri yaşam savaşımının odak noktalarından birini oluşturmuştur. İnsanlar, yüzbinlerce yıldan beri doğal barınaklar olarak mağaralara sığınmaya çalışmışlardır. Mağaraları yabani hayvanlardan arındırma ve korunmada kuşkusuz ateş çok önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. sığınılan, içinde ateş yakılarak ısınılan mağaralar, Paleolitik Dönemlerin korkunç çaresizliği ve güvencesizliği içinde insanlar için korkusuzca yaşanabilecek alanları oluşturmuşlardır. Mağaraların konut-barınak olarak sürekli kullanılmaya başlanması, insanlaşma sürecinin önemli aşamalarından birini oluşturmuştur. Ancak aynı bölgede iklim koşullarının daha

⁸¹ Teber,1995: 163

⁸² Yalçinkaya, 1995: 55

uygun olduğu jeolojik dönemlerde, insanların bu doğal barınaklardan çıkarak açık hava sitlerine yerleştikleri de gerçektir.

6.3.- ATEŞ VE ETKİLERİ

Zamanımızdan yarım milyon yıl kadar önce ele avuca sığmayan bir aracın ve silahın bulunması, bir doğa gücünün evcilleştirilmesi olarak nitelenebilecek olan ateşin kontrol altına alınması sonucu Paleolitik topluluklar geceleri hayvan saldırılarından, soğuktan korunabilmiştir. Bu durum aynı zamanda, bu toplulukların nüfuslarının yani ortak çalışma güçlerinin artmasını sağlamış olmalıdır. İnsanların soğuğa karşı korunması yanı sıra, yiyeceklerin pişirilmesi ile çiğ yiyecekleri uzun uzun çiğnemek gibi yorucu bir işten kurtulunmuş, bir enerji ve zaman tasarrufu da sağlanmıştır. Ateşin de yardımı ile avcı toplayıcı toplulukların bir parça “artı enerji” ye ve boş zamana sahip olabildiğini varsayabiliriz. Ateşin bu maddi etkileri yanı sıra, kamp ateşi başında toplanan dönem insanı üyeleri arasında duygusal ilişkileri geliştirdiği, takımın birliğini pekiştirdiği söylenebilir. Ayrıca kamp ateşi, gündüz avcılığa ve toplayıcılığa dağılmış üyelerin, akşamları gün boyu başlarından geçen farklı deneyimlerini ateş çevresinde birbirlerine anlatmak için jestlere, seslere, taklitlere başvurmalarıyla dilin ve düşüncenin gelişmesinde etkili olmuş, sanatın gelişme ortamını hazırlamış ve tohumlarını atmış olmalıdır. Dahası ateşin, ilkel izleyicilerinde coşkulara, gizemli duygulara ve düşüncelere esin kaynağı olduğu, onların tinsel gelişmelerinde de önemli bir rol aldığı düşünülmektedir. İleride ortaya çıkacak olan “ateşe tapış” kültleri, ateşin karşısında duyulan hem korku, hem ilgi yaratan gizemli duygularla ilişkilidir.⁸³

⁸³ Şenel, 1995: 61

İnsanlık hayatı için hayli önemli fonksiyonları olan ateş genel olarak ısınma, aydınlanma, pişirme, yakma, avlama, ayrıştırma, birleştirme, haberleşme gibi pekçok temel işlevinin yanısıra barınma, korunma, alet yapma, guruplaşma ve sosyo-ekonomik yapılaşma gibi örf, adet ve geleneklerin kazanılmasına ve yaygınlaşmasına da yön vermiştir.

Belirlenen en eski ateş izlerinin araştırılması bunların doğal olaylar sonucu ortaya çıkan ateşler olduğunu bize göstermektedir. Bunlar yıldırımlar, volkan patlamaları ya da kuru ağaçların birbirine sürtünmesi sonucu oluşmuş olmalıdırlar. Ateşin insan tarafından kullanılmaya başlamasına neden olan etkenlerin başında hiç kuşku yokturki ekolojik etkiler ve baskılar birinci sırada yer almaktadır. Ancak tek başına bu baskılar dışında, ateşin kullanılmasına neden olan ikincil bir unsur ise insanın iç dünyası ile ilgili olmalıdır (psikolojik unsurlar). Büyük olasılıkla insanlar ateşi bilinçli olarak kullanmadan önce çok iyi tanıyorlardı. İlk zamanlar ateşten kaçtılar, bir müddet sonra ise ateşi incelemeye başladılar. Doğal olarak ortaya çıkan ateşin bir müddet sonra, biraz da rastlantıların yardımı ile insan için çok yardımcı olabileceği anlaşılmış ve insanlar doğal ateşten bir parça alarak bunu devam ettirmek yolunu seçmiş olmalıdırlar. Önceleri sadece doğal olaylar sonucu oluşan ateşi kullanabilen paleolitik insan daha sonraları ateş üretebileceğini anlamış ve artık ateşi tam anlamı ile kontrol altına almıştır. Ateşin üretilmesine dayalı senaryoların başını iki çakmaktaşının birbirine vurulması ile oluşan kıvılcımın kuru ot ve dalları ateşlemesi çekmektedir. Yine bir ikinci teknik ise iki ağaç parçasının sürtünmesi ile oluşan ısı sonucu oluşturulan ateş yakma tekniğidir. Sonuçta hangi ateş oluşturma tekniğini kullanmış olurlarsa olsunlar insanlar ateşi doğadan öğrenmişlerdir. Yine aynı doğal nedenler ateşi

kullanmaları için onları zorlamıştır ve son olarak ekolojik ortamlar insana ateş yakabileceği malzemeyi kolayca vermiştir. İnsanın zaten alet üretmek için kullandığı çakmaktaşıdan çıkan kıvılcımları görmesi ve bundan ateş üretebileceği sonucuna varması o kadar da zor olmamıştır. Görüldüğü gibi ateşin tanınması, kontrol altına alınması sırasında ekolojik etkiler birinci sırayı almaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi insanın kültürel evrimi, belli bir noktadan sonra biyolojik evrimine yön vermiştir. Ateşin kontrol altına alınması sonucu, insanda görülen biyolojik değişimler bu durumun en belirgin örneklerinden birini oluşturmaktadır; Güneybatı Asya'da Jawa Adamı; Çin'de Pekin Adamı olarak bilinen Homo Erectus cinsine ait fosil örnekler, biyolojik olarak evrimlerini, kültürlerinin ve doğal çevrelerinin birlikte işleyen koşullarında, gerçekleştirmişlerdir. Bu insanlar, ateşi kontrol altına alarak, doğada yaşamı kolaylaştırmada bir araca kavuşmuşlardır. Ateş, hem savunma aracı olarak hem de soğuktan korunma ve besinlerini pişirme açısından çok önemli bir kültürel faktördür. Bu faktörün, insanın anatomik yapısında oluşturduğu değişimler şöyle sıralanabilir. Pişmiş besinlerin çene kaslarına binen yükü azaltması sonucu kaslarda ve bağlı olduğu kemik yapısında meydana gelen küçülmeler, dişlerde çiğneme alanlarında görülen alan küçülmesi, yüzde tüm bunlara bağlı olarak küçülme ve yeniden şekillenme ve beyin kutusunda kapasitede artış kaydedilmesi v.b.⁸⁴

Ateşin çok önemli bir faktör olarak hayatı kolaylaştırması dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Paleolitik insanın, bu faktörü yoğun ve giderek artan değişik

⁸⁴ Alpagut,1982:88-89

amaçlar için kullanmasını sağlamıştır. Örneğin, tahta bir parçaya şekil vermek amacıyla ısıdan yararlanmak ya da işlediği taş malzemenin ısı altında daha kolay şekil alabildiğini anlayıp bu yolla değişik teknikleri kullanmak bunlardan sadece çok genel olarak söyleyebildiklerimizdir. İnsan ateşi kontrol altına tutarak hayatını tam anlamıyla değiştirmiştir. Bugün uzaya gidebilecek teknolojiye sahip olan insan, eğer ateşten yararlanmayı bilmeseydi, madenleri işleyip bir uzay aracı haline nasıl getirirdi? Yapılan araştırmalar sonucu şimdilik kaydıyla, dünyadaki en eski ateş kullanım izlerine Çin'de rastlanılmıştır. Bu merkez Pekin yakınlarında olup Chlo-uco-tien adıyla bilinmektedir. Merkezde yanmış kemiklerle beraber ocak izlerine rastlanmıştır. Bu satten başka Fransa'da Escal mağarası ve İspanya'da Seria bölgesinde Toralba ve Amrosa ateşin kullanımını kanıtlayan en eski merkezlerdir.

Dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen ateş izlerine Akdeniz bölgesinde de rastlamaktayız. Bölgede kazıları ve araştırmaları yapılan pek çok sit bize Akdeniz Paleolitik sitelerinde ateşin kullanıldığını kanıtlamıştır. Bu durum 1988 yılı Karain kazısı sırasında bulunan bir ocak yerinden elde edilen verilerle de netlik kazanmıştır. Bu ocak yeri Karain insanının ateşi kesin olarak kontrol altına aldığı bir kanıttır. Yalçınkaya bunu şöyle açıklamıştır; "Bugüne değin yaptığımız kazılarda arkeolojik seviyelerin hemen hemen hepsinde çeşitli derecelerde yanmış kemik ve çakmaktaşıları saptanmıştır. Dolayısıyla Karain insanların ateşi kullanmayı ve onu üretmeyi bildiklerini kesin kez söyleyebiliyorduk. Ne var ki, bugüne değin Karain'de hatta Anadolu'da Paleolitik Çağ'a ait düzenlenmiş bir ocak izine rastlamanın mümkün olmadığını da ifade etmiştik. Karain'de saptanan bu ocak kalıntısı, Anadolu Orta Paleolitiğinde

bulunmuş ilk organize ocak kalıntısı oluşuyla ünük buluntudur. İlerde yapılacak kazılar ve analizler bu buluntunun gerçekliğini pekiştirecek izler verebilir”⁸⁵

Paleolitik insan hayatını daha kolaylaştıracak şekilde kültürel gelişimini sürdürdükçe kendisine ayırabileceği, düşünebileceği bir zaman dilimini elde etmiş olmalıdır. Belki bu zaman dilimi avdan ve toplayıcılıktan arta kalan zamanlar olup ateşin kenarında toplanan bu gruplar birbirlerine bir şeyler aktarmaya, tecrübelerini anlatmaya başlamışlardır. Bunların içinden bazıları ise (sanat ruhu taşıyanlar) değişik şeyler yapmaya yönelmiş olmalıdır.

6.4.-Sanat

Bu bölümde sanatı Paleolitik açıdan irdelemeye çalışacağız. Ancak bunu sanatın içindeki teknikler ya da betimlemeler gibi detaylara girmek yerine Paleolitikte görülmeye başlanan sanat hareketlerinde ekolojik etkiler hangi boyutlardadır şeklindeki bir yaklaşımla incelemek uygun olacaktır. Çünkü sanatı sadece paleolitik açıdan bile ele almak aslında tek başına bir tezin konusunu oluşturabilecek kadar yoğun bir incelemeyi gerektirmektedir.

Paleolitikte görülmeye başlanan sanatın kaynağı araştırmacılar tarafından iki ayrı nedene bağlanmaktadır. Bunlardan biri sanatın insanın duygusal dünyasının bir ürünü olarak değerlendirilmesi görüşü (sanat sanat içindir), diğeri ise majik bir takım anlamlar sonucu sanatın oluştuğu görüşüdür.

Altamira, 1868’ de ortaya çıkarılan ilk resimli mağara idi. Ancak oradaki göz alıcı imgelerin uzak geçmişteki bir çağın ürünleri olarak benimsenmesi için otuz yıl gibi bir sürenin geçmesi gerekmiştir. O zaman bile bunlar basit beyinlerin ürünleri

³⁵ Yalçınkaya, 1989: 45-46

olarak görülürdü. Son zamanlarda Kaliforniya Üniversitesinden J.Halverson sanatın sanat için olduğu tezini yeniden gündeme getirmiştir. Bu yaklaşıma göre Paleolitik sanatçıların, çevrelerinde gözledikleri şeyleri, herhangi bir mitolojik anlam katmadan betimledikleri fikri doğrudur.⁸⁶

Aslında sorun sanatın kaynağını sadece duygulara bağlı olarak ortaya çıkan içgüdüsel bir davranıştan mı, yoksa av hayvanını çoğaltma, kolay avlanmayı sağlama, bereketi artırma ya da bunun karşıtı olarak çekindiği vahşi hayvanları yok etme ve zararsız hale sokma şeklinde bir çeşit intikam almaya bağlı majik pratiklerden mi aldığıdır. Yalçinkaya'ya göre bu iki unsur ne birbirinin zıddıdır, ne de kıyaslanabilir. sadece birbirlerini tamamlama ve izleme içeriğini gösterir durumdadırlar.⁸⁷

“Esasen çizgi çizme isteği kişinin özünde var olan bir özelliktir. Aynı durum Paleolitik sanatçılar için de söz konusudur. Bizim için burada önemli olan insanın sanat yolundaki içgüdüsel davranışdır. Bir bakıma bu içgüdüsel bu davranışın somutlaşmasında yardımcı olan bir takım etkenlerin varlığından da söz edilebilir. Özellikle doğanın bir çizgisi, örneğin engebeli kayalar bu gerçeğin oluşmasını geniş ölçüde etkileyebilir. Bu meseleyi biraz daha açalım: dış etkiler, gölge ve ışık oyunları mağaranın bir duvarı üzerinde garip, fakat prehistorik insanın günlük yaşantısında daima gözlediği bir hayvanı hatırlatan silüetler meydana getirebilir. Bu silüet karşısında uygulanan, heyecanlanan prehistorik sanatçı ise, kayada eksik hatlarla beliren şekli bir kaç rötüşle benzettiği hayvana tamamlar. Çoğu kez de kayayı canlandırmak için eksik olan taslağa bir baş ve ayak eklenmesi

⁸⁶ Lewin, 1998: 180

⁸⁷ Yalçinkaya, 1975: 207

yeterlidir. Bu tür tasvirlerin bir örneği yine bir Akdeniz bölgesi siti olan Öküzini mağarasının duvarları üzerinde saptanmış olan öküz kabartmasıdır. Burada eser tamamen kayanın röliefinden esinlenerek meydana getirilmiştir.”⁸⁸

Paleolitikte sanat eserlerini yalnızca duvar resimleri ile belirtmek yeterli değildir. Bunun dışında süslenmeye yönelik olanları yanısıra heykelcik ve figürinler şeklinde birçok sanatsal faaliyet sayılabilir. Önceleri sadece yumuşak bir yere elle çizilen basit figürlerden daha karışık tekniklerle yapılan sanat eserlerine veya tek renkten çok renkli karmaşık sanat eserlerine kadar hemen hemen tüm sanat eserlerinde ekolojik ortamın birtakım etkilerinin olduğunu söylemek örneklerden de anlaşılacağı gibi yanlış olmayacaktır. (Levha XIV, resim 1-2)

Sonuç olarak “Paleolitik kültür” adı altında ele alıp belli bir takım kriterleride göz önüne alarak incelediğimiz Paleolitik insanın kültürel faaliyetlerinin tamamında ekolojik ortamın ve etkilerinin birinci sırayı aldığını söylemek mümkündür. Bu örnekleri dünya üzerinden ve yurdumuz Akdeniz bölgesinden en azından birer örnekle açıklayarak pratikte durumun nasıl işlediğini irdelemeye çalıştık. Paleolitik insanın kültürel faaliyetlerini belli başlıklar altında incelediğimiz bu bölümde belki dilin oluşması, dinsel kavramlar, müzik, gibi bazı ek kültürel oluşumlarıda incelemek gereklidir. Ancak Paleolitik kültürü incelerken biz ele geçen maddi delillerden yola çıkarak hareket etmeye çalıştık. Başka türlü yazının olmadığı bu dönemde kanıt olmadan eklenebilecek diğer kültürel öğeler belki de konuyu sadece yorum yaparak açıklamamıza neden olacaktı.

⁸⁸ Yalçınkaya, 1975: 209

7.- SONUÇ

Bugünkü formuna milyonlarca yıl süren evrimleşmeler sonucu ulaşılan insanoğlu, bu formunu üzerindeki yoğun ekolojik etkiler sonucu kazanmıştır. İnsan evrimi sırasında doğa ona bir taraftan çok kötü davranmıştır, çünkü insanın ne soğuktan korunabilmek için postu, ne de yırtıcı hayvanlarla başa çıkabilecek pençe ve dişleri vardır. Bununla beraber belki de bu eksiklikler, insanın beyin gelişimine etki yapmış, yaşayabilmek için aklını içgüdülerinden daha fazla kullanmak zorunda kalan atalarımız beyinsel gelişim sürecine girerek bugünkü formu yakalayabilmişlerdir.

Zekasını kullanarak doğanın güçlüklerine karşı durabilecek kapasiteyi yakalayan Paleolitik insan, pençeler, dişler ve kalın bir posttan eksik olan bedeninin zayıflıklarını, üretim aşamasına geçerek kapatabilmiştir. İşte bu aşama insanın kültürel faaliyetlerinin başlangıcıdır. Özellikle alet üretimi birçok araştırmacı tarafından insanın kültürel faaliyetlerinin başlangıç aşaması olarak kabul edilmektedir.

İnsan biyolojik evriminin olduğu, uzun dönemler boyunca doğadan çok yoğun olarak etkilenmiş, ancak belli bir kültürel potansiyeli yakaladıktan sonra kendi biyolojik evrimine de yön verebilmiştir. Ateşi kontrol altına alabilen insanın, besinleri pişirerek tüketmeye başlaması sonucu dişlerindeki ve buna bağlı diğer yapılarındaki değişimler bunun en iyi örneklerinden birisidir.

Kültür oldukça zor tanımlanabilen, uzmanların belli bir tanım üzerinde anlaşamadıkları bir kavramdır. Bu güçlüğün nedenini, kültür sözcüğünün çok anlamlı bir sözcük olmasında aramak gerekir. Bununla beraber aslında kültür

insanın maddi ve zihinsel olarak üretebildiği, bunların sonuçlarını günlük yaşamındaki etki ve değişikliklerle ortaya koyabildiği her şeydir.

İnsan ortaya çıkarttığı kültürel gelişmelerle ekolojik ortamına yön veriyor olsa da aslında insanın kültürel gelişiminde ekolojik etkilerin sürekli birinci sırayı aldığı görülen bir gerçektir. Bu ekolojik etkilerin özellikle Paleolitikte yaşayan insanın kültürel gelişmeleri üzerinde daha yoğun olarak hissedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kültür kavramını genel olarak maddi ve zihinsel kültür şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Böyle bir ayrıma gidildiği andan itibaren ise atalarımızın hangi kültürü daha önce oluşturdukları gibi bir soruyla karşılaşabiliriz. Ancak önceleri tamamen içgüdüleriyle yaşayan atalarımızın soğuktan ne kadar etkilendiğini, hastalıklarla ne kadar boğuştuklarını, açlıkla nasıl bir savaş içinde olduklarını düşünecek olursak, öncelikli ihtiyaçlarının beslenme ve korunma olduğunu rahatlıkla anlayabiliriz. Bu ihtiyaçlar insanın avlanmak için alet üretmesini, vücudunu korumak için avladığı hayvanın postunu elbise haline getirebilmesini, ateşi kontrol altına alabilmesini, mağara ya da kayaaltı sığınaklarında barınma yapmasını gerektirir öncelikler halinde karşımıza maddi kültürler olarak çıkmışlardır. İkincil olarak ele aldığımız kültür ise zihinsel kültürdür. Sürekli savaş halinde olan atalarımız oluşturdukları maddi kültürle hayatlarını az da olsa rahatlattıktan sonra, artan zamanı başka şeyler için harcayabilirlerdi, yani duygusal olarak düşünmeye de zaman ayırabilirlerdi. Düşünen ve düşündükçe acılarının, sevinçlerinin, yalnızlıklarının farkına varan insan bunları kesinlikle diğerleriyle paylaşmak ihtiyacı duymuş olmalıdır. Belki de bunun için bir konuşma dili yaratmıştır, çünkü duygularını sadece koklayarak anlatamayacak kadar yoğunlaştırmıştır. İşte bundan sonradırki insan sosyal

organizasyonunu güçlendirmiş, sanat, din, müzik gibi zihinsel kültürel etkinlikleri ortaya çıkartabilmiştir. Paleolitik dönemde ortaya çıkan ve devam eden kültürel gelişmelerin tamamı üzerinde ekolojik baskıların dolaylı ya da direkt olarak etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu etkiler yurdumuz Akdeniz bölgesi paleolitiği açısından da incelenmiş ve benzer ekolojik etkilerin değişik yörelerde yaşayan insanların kültürel potansiyelleri üzerinde benzer etkileri olduğu ya da farklı ekolojik etkiler sonucu insanın değişik yaklaşımlar oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Kültür bir çok şeydir, ancak genel bir tanımıyla insanın ortaya çıkardığı her şeydir. Çok basit faaliyetlerden, çok daha karmaşık bir sonuca doğru yol almamızı sağlayan en önemli unsur ise kültür birikimidir. Soyumuz dünya üzerinde yaklaşık olarak 2.5 milyon yıldır yaşamaktadır. Ancak günümüzden yaklaşık sekizbin yıl öncelerine kadar çok ağır işleyen bir kültürel potansiyel görmekteyiz. Bu tarihten sonra ise insanoğlunun sekizbin yıl gibi kısa bir süre içinde dünyayı bırakıp, uzaya çıkabilecek bir teknolojik potansiyeli yakalaması gelişmelerin birdenbire nasıl hızlandığını bize göstermektedir. Bu durum aslında insanın oluşturduğu kültürün ancak belli bir birikim noktasından sonra, patlama yapabilecek noktaya geldiğinin kanıtıdır. Kanımızca bu uzun birikim dönemi yaklaşık 2.5 milyon yıl süren Paleolitik'tir ve bu dönemin insanı çok ağır ama emin adımlarla kültürel aşamaları gerçekleştirmiş ve insanın bugünkü durumuna gelmesinde anahtar rol oynamıştır. Ancak Paleolitik avcı önceleri tamamen doğanın güdümü altındadır, doğanın ona verdiği kadarını kullanabilecek kapasiteye sahip olmaması onu ekolojik ortamına fazlasıyla bağımlı yapmıştır. Tezimizde çeşitli örneklerle de ortaya koymaya çalıştığımız yaklaşım insanın

kültürel gelişimine insan dışında yapılan en büyük etkinin ekolojik etki olduğudur. Bu etkiler Paleolitik insanı yerleşmeye, av için alet üretmeye, ateşi kontrol altına almaya v.b. zorlamıştır.

Bu konuyu çalışmak istememizin nedenlerinden biri ise, bugün dünyada görülmeye başlanan çevreci hareketleri birde prehistoryen gözüyle irdelemektir. Tézimizde insanın gelişimini ve bugünkü durumuna gelmesini sağlayan ekolojik etkilerin, günümüzde insan tarafından nasıl kontrol edilebilir hale geldiğini incelerken, diğer taraftan insanın kendisini kontrol edemez boyutlardaki kültürel gelişiminin yaşadığı ekolojik ortama nasıl zarar verdiğinin altını çizmek istedik.

Dünyada ki türler arasında insan, hayatta kalma konusunda öteki türlerden çok daha başarılıdır. Homo sapiens türünün hızla artan nüfusu, yolları, evleri ve tarım amacıyla yaktığı ormanların tüten dumanlarıyla etrafına çok büyük zararlar verdiği artık iyi bilinmektedir. Bilim adamlarının yaptıkları araştırmalar dünya üzerinde her gün 10-38 türün yok olduğunu ortaya çıkartmıştır. Bu sayı normal olarak kabul edilen doğal yok oluş oranının onbin katından daha yüksektir. Küçük bir çakmaktaşı kıvılcımıyla başlayan ateş günümüzde fosil yakıtların ateşlenmesiyle dünyanın ısısını (küresel ısınma) değiştirebilecek düzeylere geldi. Enerji ve savaş için kullanılan nükleer güçler artık kendi biyolojik yapımızı dahi tehdit edecek boyutlardadır.

Bütün bu yaklaşımlar ister istemez insanın aklına şu soruyu getirmektedir. Acaba insanın biyolojik evriminin ekolojik etkilerle oluştuğu dönemde doğa bir yanlılık mı yapmıştı? Acaba insan zekasının bir gün kendisini yok etmesi evrimin bir gereği mi? Bu felaket senaryosunun kökleri insanın öz kıyım eğilimli doğasına

dayanıyor. İnsanoğlu genetik mirasınca o denli bencil davranmaya programlanmıştır ki , iş işten geemedike küresel evre bilinci oluşmayacaktır. ncelikler listesinde bireyler kendilerini birinci sıraya, aileleri ikinci, kabileyi üçüncü ve dünyanın kalanını çok uzaklarda olmak üzere dördüncü sıraya yerleştirirler. Biyologlar bu kavrayış bozukluğunun Homo cinsinin iki milyon yıllık evriminde son birkaç bin yıla kadar avantajlı bir bozukluk olduğunu düşünüyorlar. Ancak değişen koşullar artık çevremizin farkına varmamızı gerektirmektedir.

“Canlılığın ortaya çıkışında etken olan doğal çevrenin biyolojik evrime olan etkisi ve katkısı bugüne gelmemizi sağlamıştır. Bugüne varmakla yetinmeyip geleceğimizi de garanti altına almak, Homo sapiens sapiens olarak varlığımızı gerektiği gibi sürdürebilmek doğrudan elimizdedir. Artan nüfus, sorumsuzca kullanılan doğal kaynakları tükettiğinde, doğa tarihinden alınacak dersler akla gelmektedir. Tükenen türler hep doğal çevrelerinin değişimi sonucunda ortadan kalkmışlar ve yerlerini yenilerine terk etmişlerdir. İnsanoğlunun da başına neden aynı son gelmesin”⁸⁹

Geçmişten ders alınması gereken nokta, türlerin doğal çevrelerini kaybettikleri zaman yok oldukları gerçeğidir. İnsanoğlu istediği kadar doğayı denetimi altında tutsun, dengesini bozduğu doğal düzenin bir gün kendi sonunu da hazırlayacağının farkına varmalıdır. İnsan teki canlılardan farklı biyolojik bir canlı değildir ancak doğayı denetimi altına alabilmiş bir kültür evrimi düzeyine erişebilen tek canlıdır. Bu kendimizle beraber dünya üzerinde yaşayan tüm canlıların sorumluluğunu yüklenmiş olmamız anlamına gelmektedir. Kendilerini gemilere veya nükleer santrallere saldırırken gördüğümüz çevrecilere çoğu kez

⁸⁹ Alpagut, 1992: 81

merakla ama gülerek bakmaktayız. Onların yapmak istedikleri şeylerin aslında insan hayatı için ne kadar önemli olduğunu anlamamakta hala ısrar ediyoruz. Bütün bunlara rağmen çevreci hareketler son yıllarda artan bir ivmeyle taraftar kazanmaktadır. Dileğimiz tüm insanların biran evvel ekolojik gerçeklerin farkına varıp en azından kendi üstüne düşeni yerine getirmesidir.

“Unutmayalım ki insan doğayı kontrol edebilecek kültürel evrimi yakalayabilen yegane canlıdır.”

ÖZET

Bu çalışmanın ana amacı kültürel gelişmeler üzerindeki, ekolojik etkileri değerlendirmektir. Bu nedenle, Paleolitik insanların ortaya çıkarttığı, "Paleolitik Kültür" başlığı altında incelenmiştir.

Öncelikle, bazı kültürel faaliyetler; Paleolitik insanların besin kaynakları ve genel beslenme sorunları, yerleşme, korunma problemleri, ateşin kullanımı ve kontrol altına alınması incelenmiştir. Bu kültürel gelişmelerden sonra, Paleolitik insan kendine boş zaman bulduğunda, sanat, din, büyü ve sihir gibi başka faaliyetlere daha kolay yönelebilmiştir.

Bu çalışma ile, Paleolitik insanların bu tür kültürel gelişmelerle rahat bir şekilde hayatlarını sürdürebildikleri, bununla beraber ekolojik ortamdan daima kuvvetli bir şekilde etkilendikleri gözlemlenmiştir.

SUMMARY

The main aim of this thesis is to appraise the ecological effects on the developments of culture. Therefore, it is examined carefully the culture that is known as Paleolithic culture, which was created by the Paleolithic men, during the same period.

First, some cultural activities as examples; food reserves and general nutrition problems, settlement and defense problems of Paleolithic people in prehistoric times and use or control of the fire by the Paleolithic men have been studied. After this cultural developments when the Paleolithic men have found a plenty of spare time for themselves, they could easily work on the other activities as art, religion, sorcery and magic.

With this study, it is observed that the Paleolithic man could continue their life comfortably with this kind of cultural developments, but they always feel strong effects of the ecological environments on their culture

KAYNAKÇA

- AKSOY, E., 1996. *İnsan Kültür ve Uygarlık*, Avesta Yay., İstanbul.
- ALPAGUT, B., 1982. "İnsan Ekolojisi". İnsan ve Çevre, T.Ç.S.V. Yay., Ankara.
- ALPAGUT, B., 1983. "Evrimde İnsanın Yeri". Bilim ve Teknik. Sayı:182, ss. 11-14, Ankara.
- ALPAGUT, B., 1992. "Doğal Çevre ve İnsanın Evrimi". İnsan,Çevre Toplum, İmge Kitabevi Yay., Ankara.
- ALPAGUT, B., 1997. "Ankara'nın Doğa Tarihinden Bir Kesit". A.M.M.Y. Sayı XI, ss. 58-67, Ankara.
- AYDINBEK, C.B., 1989. *Neolitik Dönem ve Anadolu Neolitiği*, D.T.C.F., Yayınlanmamış mezuniyet tezi.
- ARSEBÜK, G., 1990. *İnsan ve Evrim*, T.T.K. YAY.VI, Ankara.
- BEKTAŞ, C., 1992. "Kültürel ve Güzelduyusal Kirlenme". İnsan Çevre Toplum, İmge Kitabevi Yay., Ankara.
- BERKES, F., KIŞLALIOĞLU, M., 1990. *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BOSTANCI, E.Y., 1959. "Research on the Mediteranean Coast of Anatolia a new Paleolithic site at Beldibi near Antalya" Anatolia IV, ss. 129-178, Ankara.

KAYNAKÇA

BOSTANCI, E.Y., 1962. "Belbaşı kaya sığınağında bulunan Üst Paleolitik ve Mezolitik endüstri, Belbaşı Kültürü" (Türkçe-İngilizce). Bell. 26/102, ss. 233-251, Ankara.

BOSTANCI, E.Y., 1964. "Human fossil remains in Beldibi and Belbaşı rock shelters on the Mediteranean Coast of Anatolia" Antropoloji, Sayı:1(1963), ss. 17-36, Ankara.

BOSTANCI, E.Y., 1966. "Beldibi kazılarında çıkan önemli sanat eserleri". Antropoloji, Sayı:1(1964), ss. 21-24, Ankara.

BOSTANCI, E.Y., 1967. "Mağaracık çevresinde yapılan 1966 yaz mevsimi kazıları ve yeni buluntular". Antropoloji, Sayı:3(1965), ss. 19-45, Ankara.

BOSTANCI, E.Y., 1967. "Beldibi, Belbaşı Mezolitiği ve diğer Mezolitik buluntularla olan münasebetleri" (Türkçe-İngilizce). Antropoloji, Sayı:3(1965), ss. 10-16, Ankara,

BOSTANCI, E.Y., 1978. "İnsan evriminde büyük değişmeler Anadolu'da Taş Çağı Devirlerinde insan türlerinin kültürlerinin ve dillerinin evrimi üzerinde yeni keşifler". Antropoloji, Sayı:8(1973-1974), ss. 147-190, Ankara.

BRAIDWOOD, R.J. 1990. *Tarih Öncesi İnsan* (Çeviren B. Altınok), Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul.

COLES, J.M., HIGGS, E.S., 1969. *The Archaeology of Early Man*, Mac Lehose and Company Ltd., Glasgow.

KAYNAKÇA

DARWIN, C., 1989. *İnsanın Türeyişi* (Çeviren Ö.Ünalın), Onur Yayınları, Ankara.

DEMİRİSOY, A., 1988. *Kalıtım ve Evrim*, Meteksan Yay. No:5, Ankara.

DEMİRİSOY, A., 1990. "Omurgasızlar". T.Ç.S.V., ss.119-131, Ankara.

DENİZ, E., TAŞKIRAN, H., 1989. "Karain Mağarası Pleistosen Faunasına İlişkin Preliminer Gözlemler". V. Ar.S.Top., ss.77-87, Ankara.

ERİNÇ, M.S., 1995. *Kültür Sanat*, Çınar Yay. İstanbul.

GÜVENÇ, B., 1984. *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi Yay. İstanbul.

GROLIER INTERNATIONAL AMERICANA ENCYCLOPEDIA, 1993. Cilt 1, Medya Holding A.Ş., İstanbul.

HAKTANIR, K., 1991. "Toprak". T.Ç.S.V., ss.257-316, Ankara.

IŞIK, K., 1990. "Ormanlar ve Milli Parklar". T.Ç.S.V., ss.93-116, Ankara.

KANSU, Ş.A., 1945. "Hatay'da bulunan Üst Acheuleen ve Niğde-Nevşehir çevrelerinde toplanan Levalloisien aletler hakkında bir not" (Türkçe-İngilizce). Bell. 9/34, ss. 293-298, Ankara.

KANSU, Ş.A., 1945. "Isparta, Burdur illeri çevresinde T.T.K. adına 1944 haziranında yapılan prehistorya araştırmalarına dair ilk rapor" (Türkçe-Fransızca). Bell. 9/34, ss. 277-286, Ankara.

KAYNAKÇA

KANSU, Ş.A., 1991. *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, T.T.K.Yay. XIII, Ankara.

KÖKTEN, İ.K., 1959. "Tarsus-Antalya arası sahil şeridi üzerinde ve Antalya Bölgesinde yapılan tarih öncesi araştırmaları".T.A.D. Sayı8-2(1958), ss.10-16, Ankara.

KÖKTEN, İ.K., 1959. "Tarsus-Antalya arası sahil şeridi üzerinde ve Antalya Bölgesinde yapılan tarih öncesi araştırmaları".T.A.D. Sayı8-2(1958), ss.10-16, Ankara.

LEAKEY, L.S.B., 1971. *İnsanın Ataları* (Çeviren G. Arsebük), T.T.K.Yay., Ankara.

LEWIN, R., 1998. *Modern İnsanın Kökeni* (Çeviren N.ÖZÜAYDIN), Tübitak. Yay., Ankara.

MİNZONİ-DEROCHE, A., 1992. "Üçağızlı Mağarası Kazıları ve Çevre Araştırmaları". K.S.T. XIII/1-1991, ss. 71-83, Ankara.

ODUM, E.P., 1983. *Basic Ecology*, Saunders Philadelphia.

ÖRS, Y., 1982. "Çevrebilim Kavramı ve Anadolu". İnsan ve Çevre, T.Ç.S.V. Yay., Ankara.

SARAN, N., 1993. *Antropoloji*, İnkılap Kitabevi Yay., İstanbul.

KAYNAKÇA

SOYLU, G., 1985. "Prehistorik Devirlerde Beslenme Sorunu" Antropoloji (Sayı 12'den ayrı basım), A.Ü.Basımevi, Ankara.

STRINGER, C., 1992. *The Cambridge Encyclopedia of Human Evolution*, Cambridge Üniversty Press., ss.241-251, Cambridge.

ŞENEL, A., 1995. *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.

SÜR, Ö., 1986. *Strüktüral Jeomorfoloji*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara.

ŞENYÜREK-BOSTANCI, 1958. "Hatay vilayetinin Paleolitik Kültürleri" (Türkçe-İngilizce). Bell. 22/86, ss. 171-190, Ankara.

TANER, G., UYSAL, K., 1994. *Paleoekoloji İlkeleri*, J.M.O.Yay.37, Ankara.

TAŞKIRAN, H. 1995. "Karain Mağarası Çevresi ile Antalya Sahil Şeridi Arasında Paleolitik İskan Açısında İlişkiler" A.M.M.K. Sayı V, ss.94-114, Ankara.

TEBER, S., 1995. *Doğanın İnsanlaşması*, Sorun Yay., İstanbul.

WENDT, H., 1972. *From Ape to Adam*, Thames and Hudson Ltd., London.

YALÇINKAYA, I., 1975. "Diptarih Açısından Sanatın Kaynağı" Antropoloji Sayı:7, ss. 207-220, Ankara.

YALÇINKAYA, I., 1986. "Batı Toroslar'da Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları". Ara.S.T.III-1985, ss.429-448, Ankara.

KAYNAKÇA

YALÇINKAYA, I., 1989. "1988 Yılı Karain kazıları" XI. K.S.T., A.Ü.Basımevi, ss. 39-58, Ankara.

YALÇINKAYA, I., 1989. ***Alt ve Orta Paleolitik Yontmataş Endüstrileri Biçimsel Tipolojisi ve Karain Mağarası***, T.T.K. Basımevi, Ankara.

YALÇINKAYA, I., 1995. "Anadolu iskan tarihinde Katran Dağı". A.M.M.K. Sayı:4(1994), ss.55-76, Ankara.

ZABUNOĞLU, K.Y, 1982. "İnsan, Doğa, Çevre". İnsan ve Çevre, T.Ç.S.V. Yay., Ankara.

LEVHALAR LİSTESİ

Levha I, Tablo 1, Çeşitli kültür kavramları ve anlamları. (Güvenç, 1984)

Levha I, Tablo 2, Ana öğeler ve kültür haritası. (Güvenç, 1984)

Levhall, Jeolojik zamanların bölünümü. (Demirsoy, 1988)

Levha III, Plezentalı memeli takımların akrabalık ilişkileri. (Demirsoy, 1988)

Levha IV, Tablo 1, Primatların akrabalık ilişkileri. (Demirsoy,1988)

Levha IV, Tablo 2, Primatların basitleştirilmiş evrimsel dallanması.
(Demirsoy, 1988)

Levha V, Tablo 1, Prehistorik devir. Buzul devirlerine ve kültürlere bağlı kronolojik sıralama yapılmıştır. (Demirsoy, 1988)

Levha V, Tablo 2, İnsanın evrimi. (Demirsoy, 1988)

Levha VI, Harita 1, Homo erectus toplulukları erken dönemde, Afrika'dan çıkarak aralarında önemli gen alış verişleriyle coğrafi anlamda, Homo sapiens doğrultusunda evrimleşmişlerdir. (Lewin, 1998)

Levha VI, Harita 2, Eski dünyanın değişik yörelerinde bulunan fosillerin Afrika dışına yönelik göçlerini göstermektedir. (Lewin, 1998)

Levha VII, Resim 1, Sol üstte A.aferensis, orta sol A.boisei, Sol alt Homo Habilis, sağ üst A. robustus, sol alt H. erectus. (Lewin, 1998)

Levha VII, Resim 2, Sol H. erectus, sağ A.boisei aynı yaşta. (Lewin 1998)

Levha VIII, Resim 1, İnsan ve Maymunların kafatasının karşılaştırılması.
(Demirsoy, 1988)

Levha VIII, Resim 2, a) Neanderthal, b) Modern insan iskeletlerinin
karşılaştırılması. (Demirsoy, 1988)

Levha IX, Çarkini buluntuları. (Yalçinkaya, 1995)

Levha X, Karain buluntuları. (Yalçinkaya, 1995)

Levha XI, Kızılın buluntuları. (Yalçinkaya, 1995)

Levha XII, Öküzini buluntuları. (Yalçinkaya, 1995)

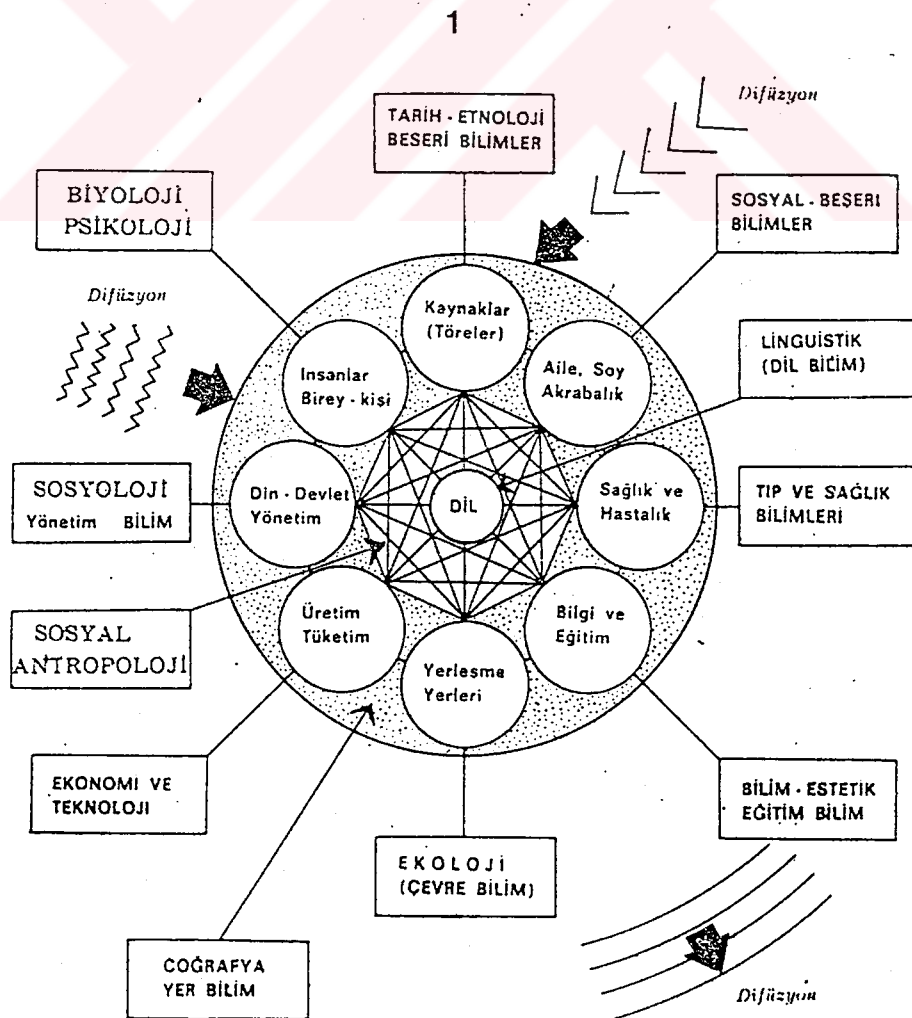
Levha XIII Resim 1, Karain mağarası önünde temsili bir av sahnesi. (Soylu,
1985)

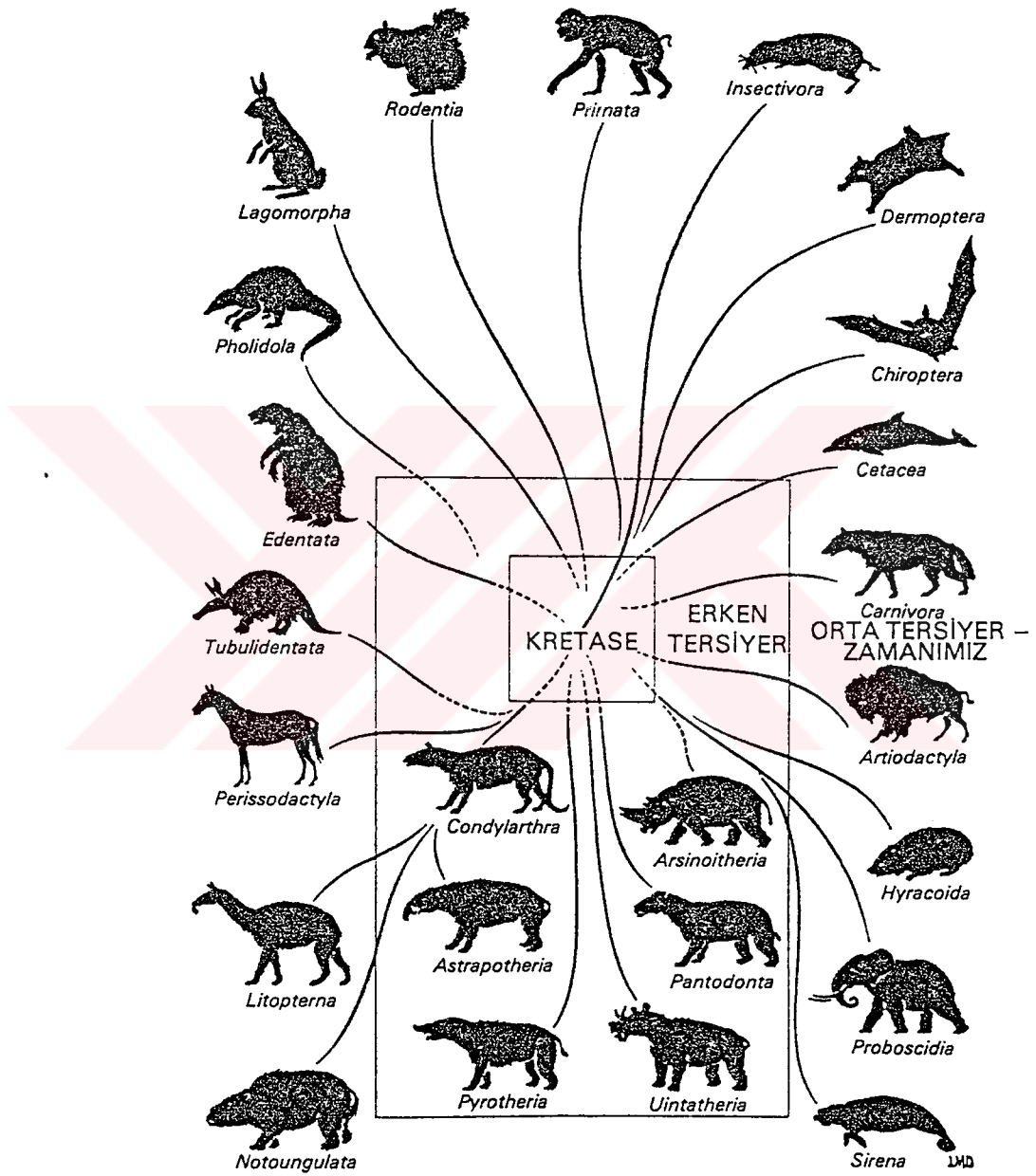
Levha XIII Resim 2, El aletlerinde evrim. (Demirsoy, 1985)

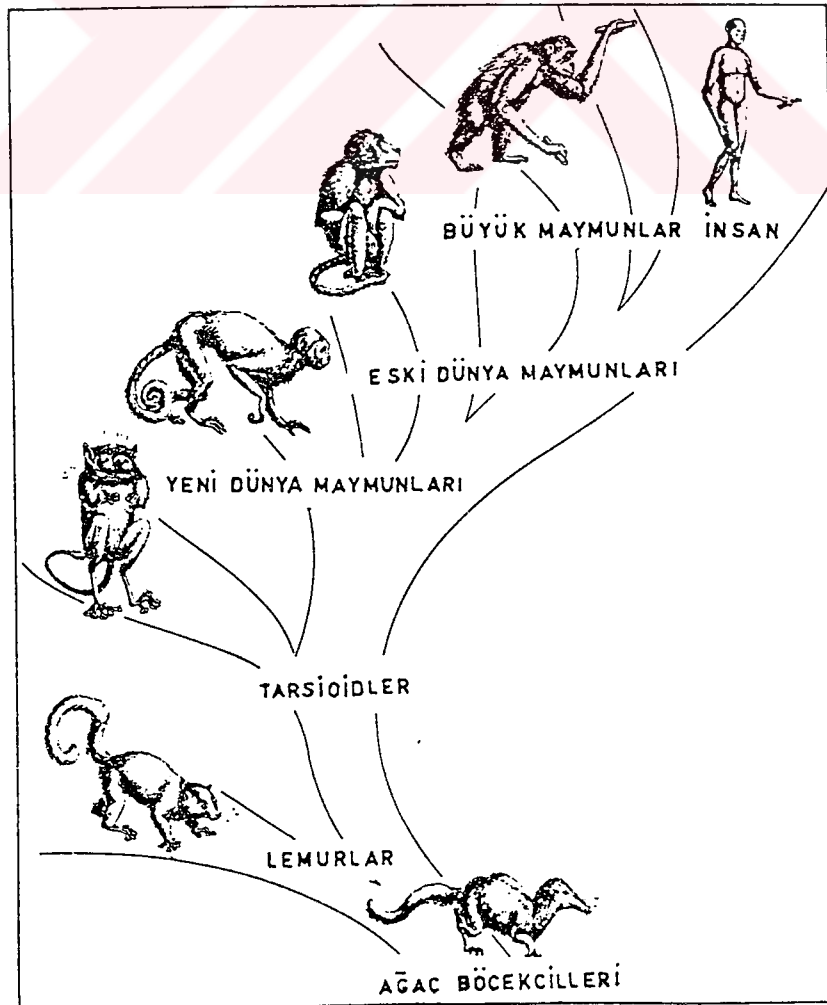
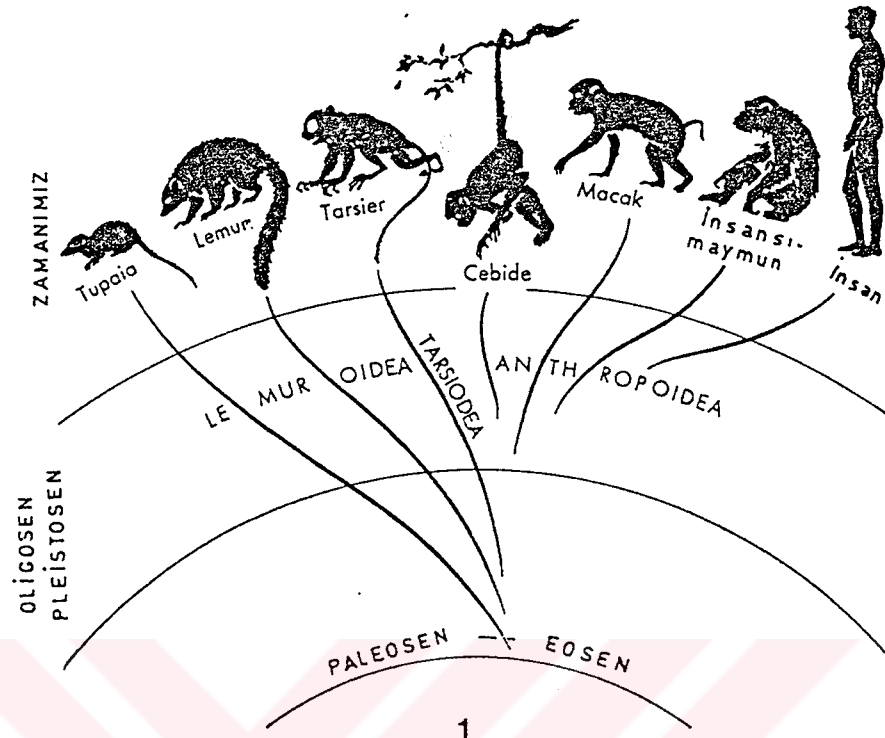
Levha XIV, Resim 1, Kuyu sahnesi. Lascaux (Dordogne) mağarası.
(Yalçinkaya, 1975)

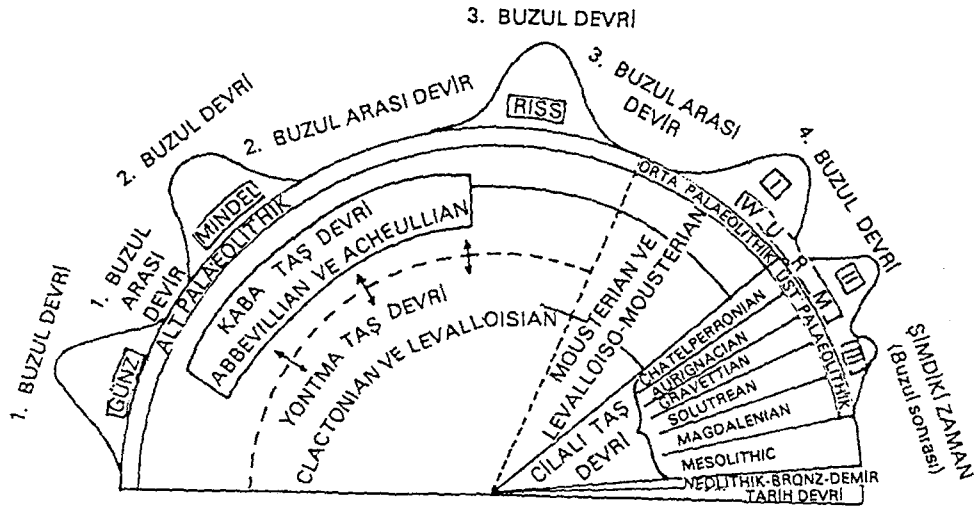
Levha XIV, Resim 2, Fransa'da Trois Freres mağarasında bulunan büyücü
diye adlandırılan yarı insan, yarı hayvan figürü. (Lewin, 1998)

KAVRAMLAR	ANLAMLAR		NİTELİKLER GÖREVLER
Kullanma Alanlarına Göre	Genel	Özel	
Bilimsel alanda «kültür»	Uygarlık	Çin, Hint, Fransız, Batı ve İslam kültür ya da uygarlığı, gibi.	Tarihsel, bütünsel ve evrimsel.
Beşeri alanda ve günlük dilde «kültür»	Eğitim	Genel, mesleki ve teknik eğitim; tıp, hukuk, din, sanat ve fen eğitimi; örgün ve yaygın eğitim ya da öğretim, gibi.	Değerlendirici, eleştirici, geliştirici, öğretici ve yayıcı.
Estetik alanında «kültür»	Sanat	Gotik, Barok, Rönesans ve Modern sanat; resim sanatı, müzik sanatı, ilkel ve modern sanat; romantik ve gerçekçi sanat, gibi.	Eleştirici, yaratıcı, eğitici, değerlendirici güzel ya da güzelleştirici, estetik.
Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda «kültür»	Üretim	Avcılık, tarım ve endüstri kültürü «mikrop kültürü», «ekin kültürü», gibi.	Günlük toplumsal yaşamı destekleyici; üretici, deneyci, çoğaltıcı, yoğaltıcı ve besleyici.

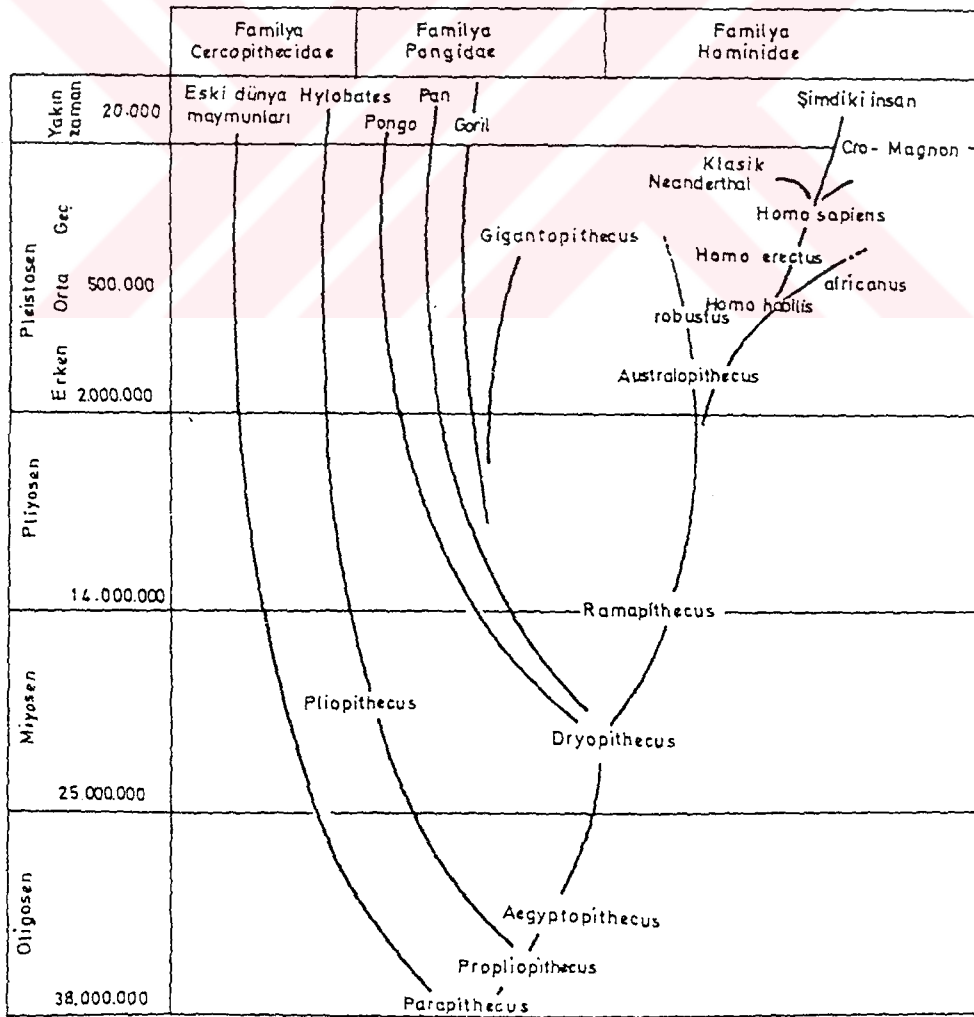

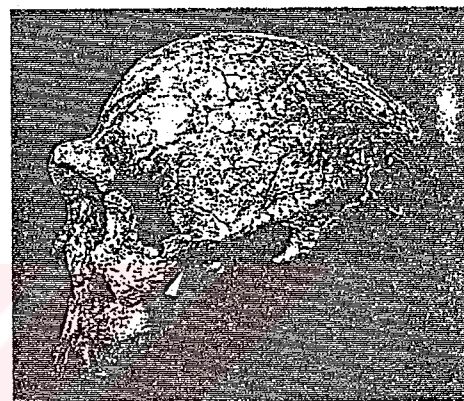
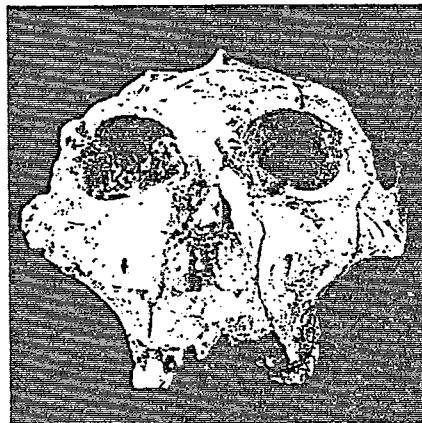
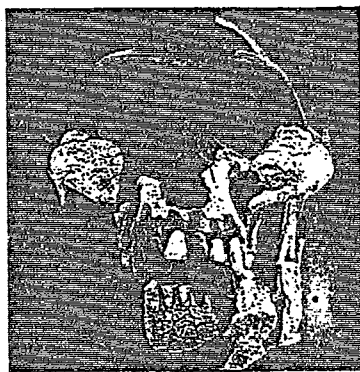

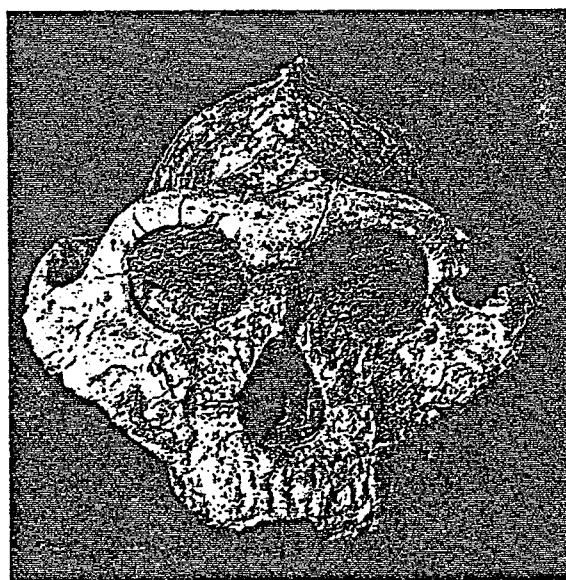
1

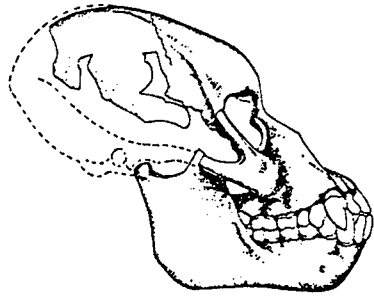

2

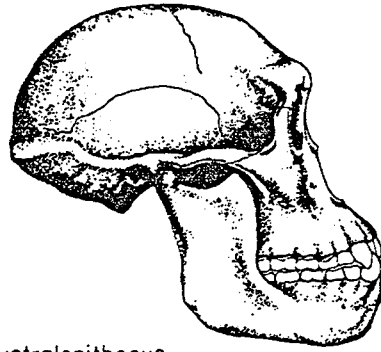

1

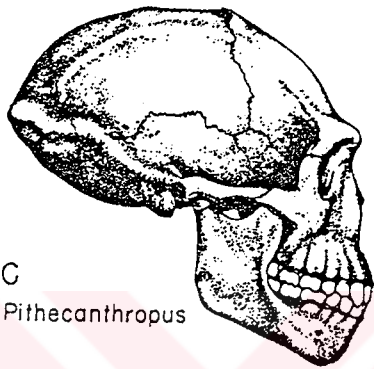

A
Proconsul

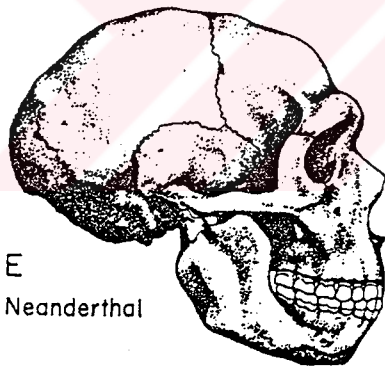
B
Australopithecus

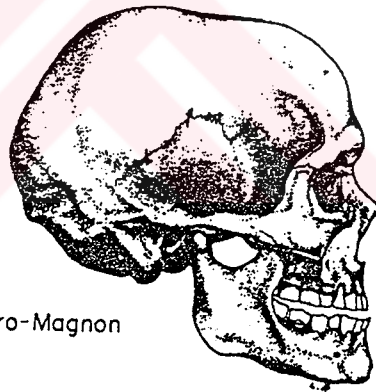
C
Pithecanthropus

D
Sinanthropus

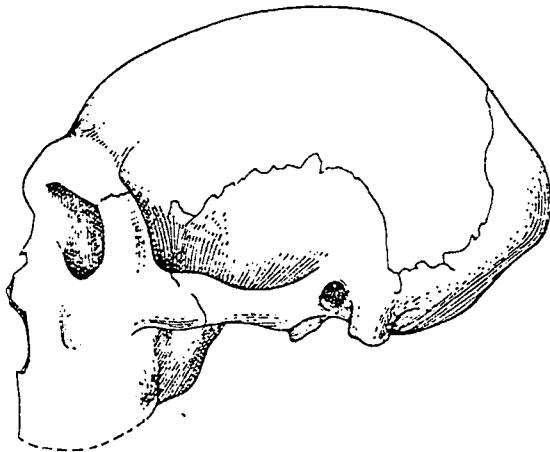

E
Neanderthal

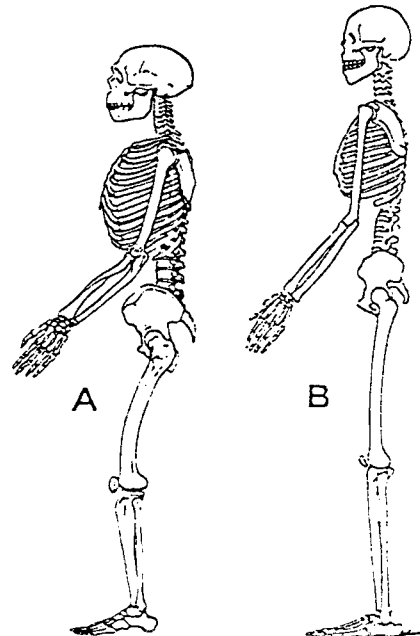

F
Cro-Magnon

1

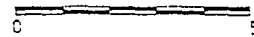
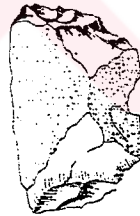
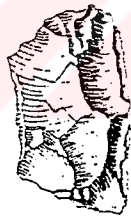
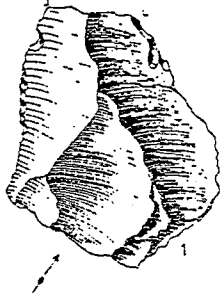
2

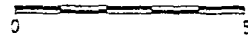
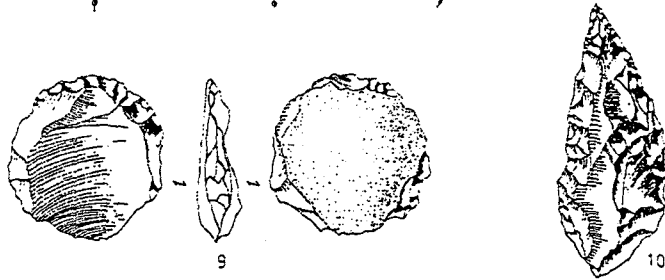
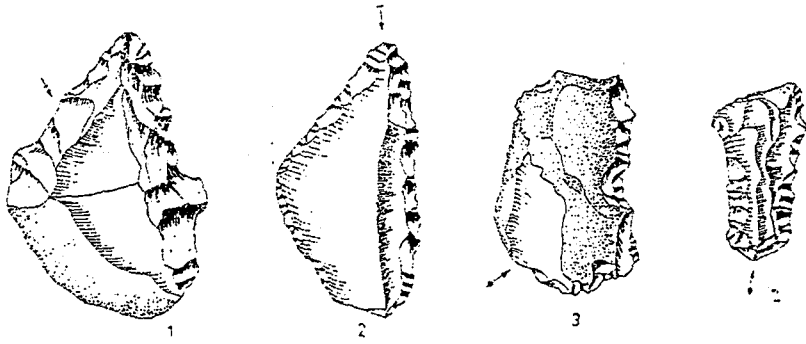
A

B

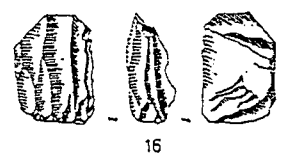
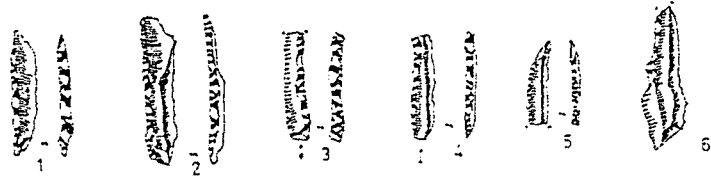
ÇARKINI

KARAIN

KIZILIN

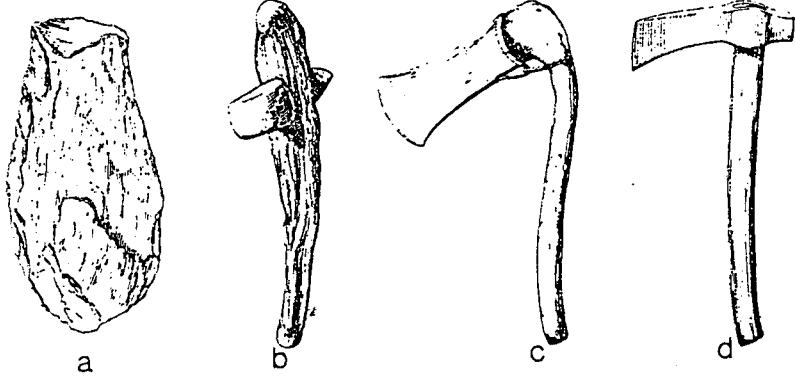

ÖKÜZİNİ

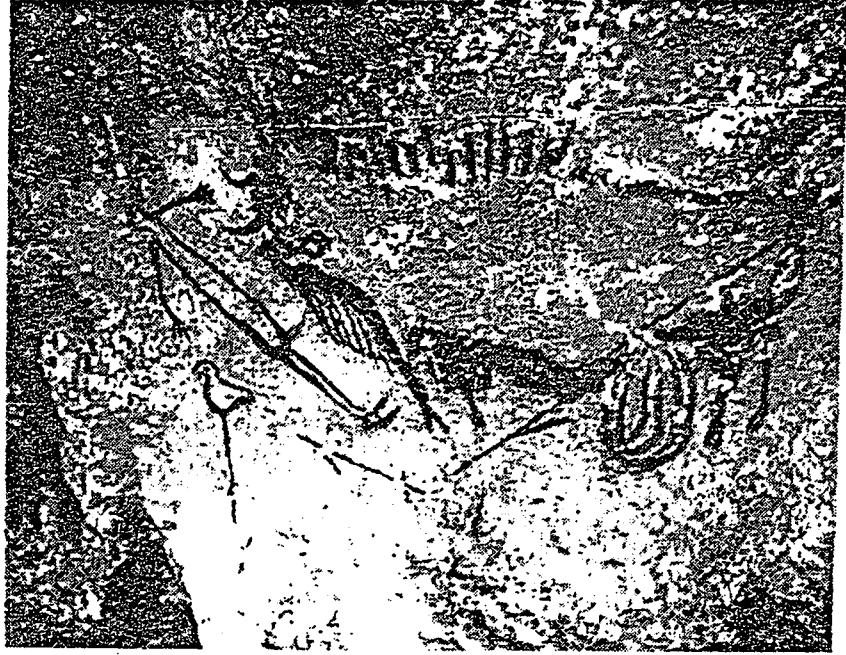

1

2

1

2